

RAST – L. X,
ŠT. 2 (62)
APRIL 1999

ISSN 0353-6750



R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA

str. RAST št. 2 (62)

UVODNIK	Le pisani milni mehurček?	161	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Obrežje	163	Jadranka MATIČ ZUPANČIČ
	Vse besede		
	Pesem	164	
	Asana prima		
	Kamniti tiger		
	Lik, likanje		
	Nadih	165	Andrej LUTMAN
	Razkorak		
	Poležavanje		
	Tja grem	166	Stanka HRASTELJ
	Sem skrila, stisnila		
	Ki bi me sanjal		
	Reka	167	Vlado GARANTINI
	Jutro		
	Čez Špan hrib		
	Trave		
Proza	Gertrudin prvi maj	168	Andrej RIFEL FELAN
	"Bogati imajo že na tem svetu nebesa, režeži pa..."	170	Ivanka MESTNIK
Prevod	Erikine Lilije	175	Vincent ŠIKULA Prevod: Darija JAKŠE
KULTURA	Muzeji v krizi	179	Ivan KASTELIC
	Muzejski etnolog in etnološka zbirka	183	Ivanka POČKAR
	Po bregu pa raste akacovna	193	Meta MATIJEVIČ
	Park dvorca Novi Dvor pri Radečah	196	Alenka KOLŠEK
	Pesnikova preračunljivost	201	Artur ŠTERN
NAŠ GOST	"V Ljubljani sem samo gastarbajter"		
	Pogovor z dr. Stanetom Grando	207	Marinka DRAŽUMERIČ
	Jože Vrščaj	218	Aleksander BASSIN
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Naša socialistična izkušnja	221	Franci ŠALI
	Ali Dolenjska ne potrebuje strategije regionalnega razvoja?	226	Marjan RAVBAR
	Panzofija Jana Amosa Komenskega	233	Zdenka JAKŠE
ODMEVI IN ODZIVI			
	De Carniolae Inferioris ignorantia latina	239	Mitja SADEK
	Porušimo staro in zgradimo novo	241	Tomaž LEVIČAR
	Lapidarij Belokranjskega muzeja	243	Alenka MISJA
	Temni angeli usode	246	Klemen DVORNIK
	Sprehodi se po svojem Parku!	247	Marijan DOVIČ
	Ko hodiš nad oblaki	249	Tomaž KONCILIJA
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (57)		251	Karel BAČER
KRONIKA	Januar - februar 1999	257	Lidija MURN

NASLOVNICA

Jože Vrščaj: BLIŽNJA SREČANJA, kovinsko pletivo, 1993

LE PISANI MILNI MEHURČEK?

V jubilejnem, desetem letu izhajanja Rasti se pred našo revijo ne zastavlja več toliko vprašanje samega obstoja in iskanja svojega prostora na revialnem zemljevidu Slovenije, pač pa njena nadaljnja močnejša prisotnost in razširjenost na območju, ki si ga je začrtala že ob svojem nastanku pred devetimi leti. Koliko se je tu ukoreninila in koliko so jo sprejeli za svojo? Ali ima tu zadostno podporo pri izvrševanju svojega poslanstva, ki ga najbolj jedrnato lahko zapišemo kot utrjevanje kulturne identitete območja ter beleženje in spodbujanje umetniške in publicistične tvornosti?

Del odgovora na ta vprašanja dajejo naročniki, ki jih imamo po vsem začrtanem območju in za katere se nadejamo, da jih bo iz leta v leto še več. Pomemben del odgovora pa se razkriva iz tega, kje so revijo Rast tudi "uradno" sprejeli za svojo, se pravi, katere občine tega območja so se zapisale med njene soustanoviteljice. Žal med soustanoviteljicami ni vseh občin Dolenjske, Posavja in Bele krajine. Na uredništvu upamo, da jih od tega ne odvrča finančni prispevek za izhajanje Rasti, saj sploh ne gre za velik denar. Prispevek občine soustanoviteljice je 17 tolarjev na prebivalca in za občinski proračun pomeni dejansko drobtino. Izjema je v tem pogledu seveda ustanoviteljica, Mestna občina Novo mesto, ki je kot kulturno središče Dolenjske sprejela ustanoviteljstvo ter poleg Ministrstva za kulturo prispeva obsežnejši delež sofinanciranja revije. Računamo torej, da se bo v občinah, ki še niso soustanoviteljice Rasti, dogodil premik in bodo slej ko prej le vpisale svoje ime na revialni kulturni zemljevid našega območja ter tako potrdile tudi svojo kulturno zrelost, revijo Rast pa tudi "uradno" še bolj vkoreninile v ta prostor.

Občine so z novo zakonodajo sploh postavljene pred nekakšne dodatne kulturne zrelostne izpite. Izdvajati morajo sredstva za kulturne ustanove, katerih ustanoviteljice so, skrbeti za kulturne domove ipd., kar pomeni, da se kultura še bolj pojavlja kot konkurent za vedno prepičla občinska sredstva in stoji zanja v isti vrsti kot neprimerno bolj otipljivo "koristne" stvari, denimo vodovodi, ceste, telefonski priključki in druge pridobitve, brez katerih si ljudje dandanes ne morejo več predstavljati normalno urejenega življenja. Kako občine opravljajo oziroma bodo opravile te izpite, se bo še videlo. Upajmo, da ne na škodo doslej samoumevnega prepoznavanja Slovencev kot naroda, temeljno zavezanega kulturi, in da se ne bo pokazalo, da je ta zavezanost namišljenost, spodjedeni mit brez vsajenosti v resničnost, torej le pisani milni mehurček, ki se bo ob malce tršem srečanju s stvarnostjo klavrno razpočil.

Milan Markelj,
odgovorni urednik

DOM
82
RAS



Droo7/1944

JOŽE VRŠČAJ

OKNO, les, pleksi steklo, živo srebro, 1997



Jadranka Matić
Zupančič

OBREŽJE

*Pne se preko vode.
Tam daleč se svetlika v megli.
Svileni.
Okus po kopnem.
Trpki okus po divjini.
Med dvema vodama.
Ne veš več, katera domovina je njegovo prvo zavetje.
In katera je tisti drugi otok.
Na katerem se bo za vedno naselilo njegovo plaho dihanje.
In njegov krčevit dotik.
Vse, kar bo ljubil, bo dišalo po skrivnostnem ognju nepripadanja.
Ženske, ladje, besede.
Navadil se bom na samotno hojo h gori.
Tam bo preizkušal novo oddanost.
Tam bo potrpežljivo iskal krhko navezo drugega.
V členkih ga bo skelela zatajevana kri.
Ves bo plamenel od notranje svetlobe.
Ki bo brizgnila od ene vode k drugi.
Postal bo električni prevodnik.
Postal bo magnetna igla ali svetilnik v temnih nočeh.
Vse bo lahko usmerjal.
Velike tovarne ladje, majhne čolne, luksuzne potniške.
Samo sebe ne bo mogel napotiti k sebi.
Ostal bo razdeljen.
Raztelesen.
Med vodami.
Ekvilibrist bo.
Zdaj na tej, zdaj na oni strani žice.
Plešoča kultura, igralec v gledališču senc.
Kitajsko znamenje na domačem akvarelu obrežja.
Finega tujega porcelanskega zapisa.
HUIWANG.
Rudolfovo v zastrti nepalski zarji.*

VSE BESEDE

*Vse besede ti služijo.
Kamor jih položiš.
Vzniknejo nove trave.
Sadovi dozorijo.
V tej strugi voda narašča.
Nesluteno, nezadržno.
Zaplapola ti kri po žilah.*

*Temno in zgoščeno.
Ukazuješ sluhu, da postane čuječen.
Ukazuješ vidu, da vidi v nevidnem.
Diši po mili sladkobi cimeta in težkih orientalskih začimbah.
Vse je dobro.
In sklenjeno.
Dih, glas, trajanje.
Vse besede, pravim, ti služijo.
Razen tistih, ki so v dotikih.
Še neopažene resničnosti.*

PESEM

*Duh alkimistov.
Zlati zrak na obrazu.
Maska strnjena.
Kričiš mi ime.
Slišim ga, kako odmeva
med morskimi deklicami.
In se vrača.
Prepredeno s soncem.
Mreža, polna utrujenih nimf.
In ti, Odisej, slepo razpet.
Ne čutiš več elektrod
svojega telesa.
Samo glasove slišiš.
Prepolne trpkih čutnosti.
Steklenih DNA.*

ASANA PRIMA

*V prvinskem duhu
se telo sprosti.
Postopoma se razteguje.
Kot kača iz srajčice
zvalovi meduzina glava.
Celo sluh postane
bolj oster in bolj pazljiv.
Celo bodice postanejo
bolj nabrušene.
Pripravljene sprejeti.
Objem.
Darilo sulice.
Lastnemu strelnemu telesu.*

KAMNITI TIGER

*Težko bi rekla,
čemu služi.
Če je držalo ali opora.
Ali ubijalsko orožje
za nedisciplinirane duše.
Ampak zmeraj je na mizi,
zmeraj je za mizo.
Kot neviden vodni žig
na izbranem japonskem papirju.
Večinoma je nem.
Večinoma je maska
nečesa prvinskega,
kar je še zmeraj,
med menoj in menoj.*

LIK, LIKANJE

*Na deski je.
Poravnan brez gub.
V lagodni drži,
ko pomikam likalnik
vzdolž srajce, pižame, puloverja.
Polni se z zrakom.
Polni se z nevidno prisotnostjo.
Mesa, trpkih mišic,
neke tuje kože.
Kot nagačena žival.
Za vrati...*

Andrej Lutman

NADIH

*Glej, predse segaš, in s cvetom prstov
vase liješ (si sled dlesni v ogledalu,
ihita krvi in sluh sline) in se siliš
v svod moči in sevanj.
Kar ne pojenja in v pojanja gre:
vznik razhudnega jezdenja,
ki pleme v seme reže goni.*

*Dolgi so obhodi tvojih sijočih oči,
ognjeni princ molka! ki se napneš
za en špric sprehoda v zavest za zmeraj.
Jah! imeti prepah v glavi.
Kdo bode bolj kot ti, ki zgolj greš*

*z nudečo ti svoj nebes od obzorja
do obraza svetlobne pene podob,
in kdo koga gleda ob letu oči?
Daj, postrezi si vase, zašpini že
svoj krog v ogliščih preseka!*

*Si si luč daljav, ko je plano tako ravno,
da ga seka obnebna reža lučnih kač dotika.*

*Z danico ob sapi pozne zore se kot skorja
svoje sence razpustiš v vrisku vimena,
da tema spusti svoj sok v vibe ozarij,
množina miri in mami: znova blišč prehoda tli.*

RAZKORAK

*Pot kot sraga premika
in duh kot njok švica,*

*saj, o! kaj? zdaj zaznamuje
korak, ki je razpust nog
v veselje visenju,*

*o, kaj zdaj? tako živahno
poskakuje v srčiki žara,*

*saj kliče splet in vplet,
strog gon in vonj
in zlitje začetka s še:*

*o, kako mirno skrižaš rožo,
da v vzcvetu šine rezilo,*

*ki daljave zasede,
svoj obraz dlani kaže,
ko strmo poleta*

do novega križišča cveta,

*kar zdaj daj svoj nov znoj
na plan! svoj vroč poldan sle;*

*in vrenje neder
v sok svojega telesa.*

POLEŽAVANJE

*... pa tu ostani, da se ti ne zaredi
zamera čez obraz,
pajčolan nemega krika prek telesa k tlom.
Ne prenašam naokoli vsega,
kar nosim. Spravljam vate,
ko se sestajava, se s siki sesekava;
postrežem te z znaki in zvoki zmage.
Torej: v vis sezi
prek svojega sovjeslokega svoda telesa znoja
in po odmevih krikov v hropodihih sopenj.
Naj kar odmeva vate in meče svoj kinč!
Daj se! voljno meso. Zvezdna tema je pravšnja
kopel za drstenja v sebi. Sok podob sije
na razcvetele pokrajine dneva.
Posreba se navznoter in se v dalj izpljune.
Barve se močijo, svit v zarjo sega,
telo v svetlobi se prha: sopara je sled počitka.*

Stanka Hrastelj TJA GREM

*Tja grem, v pokrajine tvojega telesa.
S strani na nežne boke padam trepetaje,
s pogledom, naklonjenim beli koži hrbta,
mehki koži nadlahti, z ustnicami na rame
se z dotiki naredim domačo. Pomlad,
ki skuša ogreti svojo hladno domovino.*

*Tja grem, k obrazu angelskih ličnic božajoče,
da veke utišam, obrvi občutim na napetih
prsih, dvignjenih v pričakovanju kolibrija
v tvojih ustih. Da se z njim razpredeš po trebuhu,
med noge, v dovteten razkorak strasti pred sabo.*

*Tja grem, da zasenčiš me z oblaki svojega telesa.
Žejna in razbeljena puščava se razpiram zate,
bosa kot nevesta na ranjenem marmorju daritve
sebe podarjam, da te v svojih šotorih jemljem zase.*

SEM SKRILA, STISNILA

*Svojo strast iz bradavic napetih
sem skrila, stisnila med bedra,
brez pričakovanja, brez klica po tvojem
glasu. Za steno zadnjega telesa v vrsti,
za steno, iz rdečih zaves grajeno.*

*Za glavo, da obraz ne seže pregloboko,
za tempeljska vrata. Pobožno čakam.
Vklenjena sem v grlu prve molilke.
Najmanjši list iz njenega šepeta
te bo priklical iz oddaljenega mesta.*

KI BI ME SANJAL

*Varljivi so bili gibi in dotiki,
nudili so se mi iz razprtih dlani,
vrteli so me po zimskih strehah
nad glavami tisočih ljudi.*

*Plešem, a se obotavljam,
zdrsavam proti tlom in ni naročja,
ki bi me spodaj pričakalo.
In ni ga, ki bi me sanjal.*

Vlado Garantini **REKA**

*Rad gledam za tabo,
z oblimi boki,
zibaje, majavo
izginjaš v daljavo,
v sinjih očeh odplavljaš
biserno bele brežine
moje mladostne vedrine.
Topoli ti, deklica,
z dlanmi zelenimi,
mahamo v slovo.*

ČEZ ŠPAN HRIB

*Sanjarjenje.
Vonjavo resje, trava.
Nebo, razgreta sivo modra ko-
vina.
Izza obzorja,
iz žarečega klobčiča
puhti,
se po dolini
razpleta
vijugava,
zlato srebrna
bleščica.
V tesnih jo hlastno pogoltno
škrbasta, mračna krnica,
s potuhnjeno priprtih gobcem
ščuke.
Kakor življenje.*

TRAVE

*Iz zelenega gnezda se izvalijo,
vsako pomlad,
potem se z vetrom potepejo po
svetu
srečo iskat.
Na dobrih kamnih počivajo,
zroč v nebo, vse dni,
usmiljenemu dežju
pobožno nastavljajo
koprneče dlani.
Včasih se stisnejo k meni,
cucki zavrženi, zapuščeni,
kadar jim je hudo,
potočijo solzo, bisernico,
se ponosno zravnajo
in spet dalje gredo.*

LITERATURA
Rast 2 / 1999

167

JUTRO

*Nad slemenom reke
še klobuk mrakoben čemi.
Zgrbljene vrbe
se grbijo vase.
Z begavimi,
otroško plahimi koraki
pa tihotapi sonček
po zlizanih prodnikih
biserovino
v predsobo dneva
previdno počasi.*



Lucijan Reščič: VINJETA (izsek 99)

GERTRUDIN PRVI MAJ

Gertrudini starši

Oče sedi v kotu. V posebej zanj narejenem naslanjaču, ki si ga je kupil pred dobrimi štiridesetimi leti. Takrat takih stolov še niso izdelovali množično. Zagledal ga je v nekem italijanskem katalogu in takoj si ga je zaželel. Še danes pripoveduje o tem, kakšne velike denarje je dal zanj, kljub visoki oficirski plači. In kako se mu je to obrestovalo. Le enkrat na leto ga je treba tapecirati, drugih stroškov pa ni z njim. In to že več kot štirideset let! Mislim, da si je zapomnil natančen datum, če ne celo uro, prihoda kraljevskega prestola v naše stanovanje. Za ostale praznike, kot je obletnica poroke, nima tako bistrega spomina. Z izjemo svojega rojstnega dne. V začetku nam je še dovolil igrati se na njegovem tronu, a tudi to se je hitro nehalo. Iz leta v leto je bil bolj zakrknjen. Sumim, da se je prav on naskrivaj znebil naše mačke. Tri dni in noči smo jo otroci klicali in iskali po okoliških ulicah in tratih. Naredila je napako in večkrat zadremala v očetovem stolu. Od takrat naprej nismo imeli nobene domače živali več. Tudi mami ni pustil, da bi s sesalcem šarila po njegovem kvadratnem metru, kjer je imel neomejeno oblast. Resnici na ljubo, prah se tam sploh ni mogel nabirati. Nisem prepričana, a zdi se mi, da zadnja leta tudi spi v tem začaranem naslanjaču. Ponoči. In podnevi.

Gledam ga. Spet je zadremal. Siva glava mu je omahnila nazaj in z odprtimi usti hreščeče preživlja minulo današnjega dne, letošnjih nekaj mesecev, več let, celotno življenje, prejšnja življenja. Kot vedno se ne zmeni za moj obisk. Že leta prihajam vsako soboto in prespim pri njiju, v nedeljo popoldne odidem. A z okna mi maha le mama. Ne da mi priložnosti povedati, da prihajam tudi k njemu, da me zanimajo tudi njegove težave, njegove bolečine, njegov smeh. Oh, ne spomnim se, kdaj sem ga nazadnje videla nasmejanega! Odpuščam mu; prav zdaj mu odpuščam, ko mu jezik že spet zdrсне po grlu navzdol in grgrajoče lovi zrak nekje med dremežem, sanjami in zgodnjim popoldnevom. Odpuščam tudi mami, ki že neznosno dolgo brklja s posodo v ozki kuhinji. Z njo se lahko pogovarjam. Njej je vse jasno. Čeprav ni nič naredila zato, da bi bilo drugače. O, je! Izjokala si je oči, pobelila lase, ker si jih ni mogla vseh izruvat, zgarala telo do nerazpoznavnosti, ogradila srce. Varna je pred usmiljenimi tujci, ki ne varčujejo z nepotrebnimi nasveti. Prav jaz sem ji povedala o očetovi nezakonski hčeri. Nihče si ga ni upal vprašati, če je res. Tudi mama ne, a je vedela. Vedela in trpela. Morda me zato le ona razume, ker sem sama. Ve, da se ne bom nikdar poročila. Ve, da tudi živeti z nikomer ne morem. Prav plaho sem že nekajkrat poskusila, a tega je že mnogo let in ne bom več ponovila takšnih napak. Strah me je slovesa. Ko bom odhajala, bo treba zbuditi očeta.

Gertrudina kopalnica

Glavobol. Vse pogostejša neznosna bolečina. Še dobro, da poznam potapljanje. V kad točim mlačno vodo. Čepim in z očmi poslušam majhen šumeč slap. Slap Slanica, Žličnik, slap Finka, Dum Dum. Potrosim pest soli. Takoj izgine v belini kadi, le motno utripne, vzvalovi in že je ni. Ugasnem brizganje. V glavi topota. Slečem majico in se nagnem čez rob. Potopim glavo, tako da mi gladina objema vrat povsem do ramen. Počasi mehurčim zrak skozi v režo stisnjene ust-

nice. Se dvigujem, zajemam zrak, se potapljam in z na široko odprtimi očmi preiskujem podvodno tišino. Že ponehuje. Voda in sol pomagata. Rezanje iz možganskih vijug se preseli v nedolžno pozornost mojega kopalniškega oceana. Ga onečasti. Ostane mi le še, da pljunem bolečini v obraz, da se poščijem na rohnečega razbijajočega vraga, ujetega v vodeno ječo, in z vajeno kretnjo spustim vse skupaj v odtok. Olajšanje. Sedem na mrzla tla pred pralnim strojem in poženem centrifugo v osvobojeni glavi. Hudič je spet pregnan za kratek čas. A na kakšen način se vrne iz labirintov komunalnih cevi, meandrov rek, kilometrov prepadnih globeli Črnih, Belih, Mrtvih in ostalih morij? Prav sem, za moje čelo! Prav vame! Vedno isti. To vem. Predobro ga poznam. Zmeraj do dolgočasnosti enako ubijajoč. Le njegovi obiski so vse bolj pogosti, kar me skrbi. Centrifuga melje na suho. Moram iskati. In naj mi ne govorijo, da je že iskanje samo po sebi cilj. Moram najti. Človeka, ki mi bo pomagal. Pomagal, da sama sebi pomorem. In se rešim. Medtem pa čakam. Sedim na keramičnih ploščicah v svoji kopalnici. Sedim in naslanjam hrbet na mutasti boben pralnega stroja. In čakam. Kdo bo hitrejši? Migrenski parazit, ki mi na silo jemlje ure težko pričakovanega miru, ki me na silo jemlje za svojo nevoljno ljubico; ali telefonski klic. Njegove besede, ujete v žico. Besede njega, ki ga ljubim. Njegov šepet, ki mi z vročimi rokami polaga dlani na razbolelo njivo čela. Daj, pozvoni že! Kdo bo prej? Kdo bo bolj angelski? Vražji?

Gertrudin prvi maj

To stoletje je že preskočilo svojo polovico. Triinpetdeseto je. Socializem je. Samoupravljanje se še ima zgoditi. A to me ne zanima. Mama s previdnimi koraki preči granitne kocke glavne prometnice, oprezujoč desno in levo. Kljub njeni oprezni podrsavajoči hoji me ziblje, da plivkam in se celo obračam v svoji vreči. Še pred nekaj meseci mi je bilo všeč, zdaj pa najraje dremam skupaj z njo, ki me nosi povsod, kamor gre. Pravi, da me ne more pustiti samo doma. Govori mi, da sem otrok. Močno se mi zdi, da sploh ne ve, da sem deklica. Zato mi še ni izbrala imena. Z očetom omenjata razne šale, kot so Marko, Boris, Milovan. No, to bosta presenečena. Oče bo kar malo razočaran. Zdaj me še boža in gleda mami v oči. Pravi mi: - Ti, moj fant, ti. – Slejkoprej mu bom morala prekrižati načrte. Žal ni gospodar vsega in vseh, ki ga obdajajo.

Z mamó sva zavili na tržnico. Nekaj Šiptarjev poznam že po imenih. Tudi z menoj se pogovarjajo, a najbrž samo zaradi tega, da bi mama kupila več njihovih dišečih in bleščečih sadežev. Urim se v štetju temnordečih paradižnikov. Oni jim rečejo paradajz. Prikobacala sem že do devetnajst. To bo tudi številka datuma mojega rojstva. Sama sem ga izbrala. In tudi šola štetja je končana. Človek mora šteti in prešteti le do svojega rojstva. Pozneje je to povsem nepotrebno in celo škodljivo. Rajši se pogovarjam z mladički žena šiptarskih trgovcev. Govorijo sicer bolj z rokami in nogami in popki, a mi ni pretežko. Veliko teh žena je nosečih. Gotovo so zelo dobre in jih imajo možje večkrat radi. Da nosijo, vem že dosti prej kot one ali njihovi podjetni možakarji. Le poslušam me nihče, ko jim skušam dopovedati. Ustaviva se tudi pri stari prodajalki nageljnov. Mama vsak teden kupi tri za v vazo. Očetu je nagelj edina roža, ki jo priznava. No, tudi meni so všeč, ker dišijo po maju. Letos je maj lep, pravijo. Vrbe niso bile še nikdar tako zelene, regrat tako rumen in nebo tako modro. O tem ne

morem dobro soditi. Šele moj prvi je. Maj.

Gertrudina jasnovidnost

Kako mi bo ime, sem spoznala že v šestnajstem stoletju. Ko se je William rodil štiriinšestdesetega, sem se s težavo zadrževala, da mu nisem izdala pomembne skrivnosti. Hamlet bo moj sin. Vili je moral priti do tistega imena brez zunanje pomoči. Kar dobro se je trudil.

Malo jem. Ne kuham sama. Je bolj priročno. Ne prenesem dobro, da vsi prostori v stanovanju izdajajo cmarino na štedilniku. Z juho je pa tako. Odločilen je trenutek prve žlice. Posvetiti se mu je treba z obilo pozornosti. Hitenje nikakor ne pride v poštev. Le če jo počasi objamete s pogledom, srknete soparico pobožno skozi obe nosnici, da se najprej ustavi v lačnih možganih in prepozna ostale sestre juhe, prelivajoče se po spominu, jo natančno stehtate na jeziku, ne da bi se dotaknila mrzlih zob in jo nato z galantnim zakimom glave usmerite po grlu naravnost v razplet žejnega ožilja. Le tako boste že pri prvi žlici spoznali skrivnost. Kakšen okus bo imela zadnja žlica. Le tako vam bo srce brez obžalovanja dovolilo, da zadnje zajemke lahko pustite kar v krožniku. Kajti, če vam je že po prvi žlici znan okus zadnje, ste doumeli zadnjo resnico juhe in jo lahko mirne duše in nasičenega duha zapustite na mizi. Slovo bo lahko kot peresce.

Vse mi je jasno. In, verjemite, to ni lahko. Vem, da bom spet umrla pri petinsedemdesetih. To bodo leta mojega študenta. Meni bo takrat sedeminosemdeset. Jaz sem njegova študentka. Študirava eden drugega. Težak študij je in oba upava, da nama ne bo zmanjkalo časa. Učiva se, kako ne jokati ob slovesu. On mi je povedal o rožah, o pesmih, o smrti, o krivdi. Jaz njemu o starših, o kopalnici, o prvem maju, o jasnovidnosti.

Ivanka Mestnik

“BOGATI IMAJO ŽE NA TEM SVETU NEBESA, REVEŽI PA...”

O nenavadnem slikarju samouku Antonu Jugu, ki je deloval med obema vojnama predvsem v Suhi krajini in njenem obrobju, sem že nekajkrat pisala v Dolenjskem listu: ko sem pripovedovala o gostilni Pajčna v Malih Rebrcah nasproti Šmihela pri Žužemberku, daljši zapis o njem je bil objavljen v 37. številki 17. septembra 1998, o Jugu in Obrščakovi gostilni na Muljavi, ki jo je poslikal prav on, sem pisala julija in oktobra lani v Šolskih razgledih in Dolenjskem listu, izvlečke pa je objavil tudi gospod Marušič iz Nove Gorice v njihovem časopisu 1001 solkanski časopis, št. 19 23. decembra 1998 v rubriki Imeli smo jih. Tudi on, kot midva z Dušanom Štepcem, ki je vneto sodeloval pri raziskovanju slikarjevega dela, je pozval bralce, naj sporoče, če karkoli vedo o njem in njegovi družini. Upam, da se bo gradivo tudi z njihovo pomočjo dopolnilo in bo možno izpeljati zamišljeni projekt: predstaviti slikarja in njegovo delo v samostojni publikaciji, saj je že do sedaj zabeleženih 51 lokacij, kjer je pustil svoje sledi.

Za bralce revije Rast torej ne bom ponavljala že zapisanega v omenjenih virih. Ko sem ga trgala iz anonimnosti in pozabe in sestavljala mozaik njegovega življenja in dela, me je bolj kot vse drugo pretresla žalostna usoda tega nadarjenega in dobrega človeka, ki je zaznamovala

Ivanka Mestnik
"BOGATI IMAJO ŽE NA TEM
SVETU NEBESA, REVEŽI PA..."



Anton Jug

tudi vso njegovo družino. Kdo ve, ali bi ga začel "oživljati" kdo drug, zato sem hvaležna Veroniki Murn s Pajčne, ki je s stavkom: "Delal je za hrano, če je zaslužil kaj več, je po pošti poslal ženi v Šentjernej," zbudila v meni močno radovednost.

On da je bil poročen? Jug? Berač in vandrovec? Saj se ga dobro spominjam. Sedemletnemu, osemletnemu otroku se mi je neizbrisno vtisnila njegova podoba: Berač v dolgi, zanemarjeni suknji, poraščen, z dolgimi sivimi lasmi, z nahrbtnikom na hrbtu, s torbo prek ramen, s krivačko, na katero se opira. Razločno ga vidim: Stoji na sosedovem vrtu. Večeri se, odpravlja se k počitku. Si bo izbral skedenj ali kozolec? Kar sam si poišče prenočišče, kot vsi berači, le da njega nikoli nihče ne preganja. Ni navaden berač. Zelo lepo riše, učen je, nikoli ne bi ukradel najmanjše stvari, ne preklinja in zna lepo pripovedovati zanimive zgodbe. V njegovem nahrbtniku so vedno tudi knjige. Nihče si ga ne upa dražiti ali mu kaj grdega reči, otroci mu rečemo stric, saj ga ima v zaščiti sam gospod župnik.

Tudi drugi vaščani in tisti Suhokranjci, moji vrstniki in nekoliko starejši, ki vrtam vanje z vprašanji o njem, se ga spominjajo približno tako. Eden se ga spominja, kako je "malal" vaško kapelico, druga pripoveduje, kako so ga hodili opazovat na pokopališče, ko je v kamniti križ klesal črke, tretja spet se še danes smeji ob spominih, kako se je hodil v Krko kopat. "Ko kak medved, čokat in neroden, je čofotal tamle pri zapornici," mi kaže z roko. Eden mi pripoveduje, da je ob večerih naprej molil, drugi trdi, da je hodil pomagat pri živini in celo na polju. Še danes se čudijo, kako je jedel: vse "rihte" je skupaj zmešal v veliki skledi, naj bo solata ali pa juha, pa slastno jedel. Skoraj vsi se z nostalgijo spominjajo dolgih zimskih večerov, ko ga je vsa vas prišla poslušat, kako pripoveduje "nazarensko lepe in dolge storije".

Ko jim zdaj povem neverjetno "odkritje", da je bil poročen, mi nihče noče verjeti. Saj sprva tudi jaz nisem! A ko mi je gospa Murnova rekla, da je bila njegova žena učiteljica in da so živeli v Šentjerneju, sem vedela, da bom njeno trditev lahko preverila. Pavle, ravnatelj tamkajšnje šole, mi jo bo pomagal potrditi ali ovreči. Še prej pa moram dobiti vsaj nekaj zanesljivih podatkov o njem, vsaj o rojstvu in smrti. To pa je gotovo zapisano v matičnih knjigah v Žužemberku, saj je umrl na Plešivici in je pokopan na našem, šmihelskem pokopališču.

Pa se je zataknilo že na samem začetku. Ne bom dobila nobenih podatkov, dokler ne dobim pisne privolitve enega od še živih njegovih sorodnikov. To zahteva zakon o zaščiti osebnih podatkov! Ampak, ali bom lahko našla sorodnika? Jug je bil že takrat "zelo star" (otroku je vsak osivel človek starec!). Torej le moram najprej v Šentjernej! Ravnatelj šole sicer ničesar ne ve o kakih Jugovih, bo pa povprašal domačine, obljudi. In mi res prav kmalu sporoči, da Jugova ni bila učiteljica, ampak vzgojiteljica, ki pa v kraju nikoli ni službovala. Več o njih mi bo lahko povedal Peter Durjava iz Šentjerneja, ki sedaj živi v Ljubljani.

A Peter? To je pa moj sošolec z učiteljsišča!

"O Jugovih bi rada kaj zvedela?" se začudi. "Malo pozna si. Gospa je že med vojno umrla, Mira, ki je živela pri mojem bratrancu Petru Durjavi v Šentjerneju, pa pred nekaj leti. No, Dragica je pa še živa. V Domu starejših občanov tu blizu živi," je vesel, da mi lahko pomaga odvijati klobčič. "V Šentjernej pojdi k mojemu bratrancu, on ti bo

lahko veliko povedal. Mira je bila kot član njihove družine, pri njih je umrla. . . "

Ne, najprej moram do še žive Jugove hčerke! Koliko neki je stara, razmišljam. Me bo sploh hotela sprejeti? Potrebovala bi posrednika, da jo pripravi na srečanje. Za to bo najbolj primerna socialna delavka Doma, si rečem in jo pokličem.

Že drugi dan mi ta pove, naj kar pridem. Dragica me bo rada sprejela.

Ko vstopim v veliko stavbo, sem vznemirjena, kot da grem na nadse pomemben zmenek. Šele sedaj se zavem, da se lotevam raziskovanja življenja vandrovcu, brezdomcu, s katerim se njegova hči ne more pohvaliti. Lahko me zaradi občutljivosti zavrne, lahko bo moja namero napačno presodila.

Ko vprašam vratarja, kje jo najdem, se ta namesto odgovora stegne skozi portirno okence in mi z gibom glave pokaže proti trem starkam, ki sedijo na klopci v hodniku. "Tamle je," reče.

Čeprav je še nikoli nisem videla, ne na sliki ne v živo in mi je nihče nikoli ni opisal, jo prepoznam. Enak okrogli, bel, gladek obraz. Enaka čokata postava in težka hoja, ko vstane in me vodi proti dvigalu. Enake prodorne sive oči, kot sem jih videla pri njenem očetu, radovedno pobliskavajo po meni. Čutim, da komaj kroti radovednost, kdo sem in kaj bi rada od nje. Nje pač nihče več ne potrebuje in že dolgo ne išče več. Od sorodstva, po očetovi ali po mamini strani, je edina, ki še živi. Vsaj ona ne pozna nobenega nadaljevanja rodu. Zadnja je nepomembna in neznatna, ki tudi ni poskrbela za potomstvo in se z ničemer drugim ni uveljavila, da bi ostala še po smrti v spominu kogarkoli.

Ko vstopim pred njo v njeno sobo nekje v šestem nadstropju, se najprej zastrmim skozi veliko okno v podobo, ki se ponuja: skalna veriga Julijcev in Kamniških Alp se koplje v soncu. Nebo je jasno, brez oblaka, pa se vidi daleč, daleč. . . Prevzame me, da v navdušenju dahnem: "Kako je tukaj lepo!"

Za hip me očitajoče pogleda, medtem ko brska po svoji nočni omari. Vanjo spravlja tisto, kar sem ji izročila, potem išče torbico, skrito čisto spodaj, pa mi očitajoče reče, še vsej zamaknjeni v lepoto, ki se ponuja: "Kaj bo lepo! Kaj mi tisto mar! Vedno sem si želela, da bi vsaj umrla v svojem, pa si še tega ne morem privoščiti, da bi bila sama v sobi," z glavo grenko namigne proti sostanovalki, ki sedi vsa podložena in obložena v velikem stolu in odsotno zre nekam predse. Smehlja se nečemu v sebi in naju še za mar nima.

Kako sem netaktna! Kaj revežu pomeni takale lepota, če je v njem polno grenkega! Najbrž bom odpirala globoke in slabo zaceljene rane, mi postane težko in bi najraje ne spregovorila o njenem očetu. Pa sama začne: "A o mojem očetu bi radi kaj zvedeli? Ne vem, če vam bom znala kaj posebnega povedati. Komaj se ga spomnim. Nazadnje sem ga videla marca 1942. Povedala bom, kar vem, in tudi dovolj-jnje bom podpisala, ki ga od vas zahtevajo. Morda mi boste vi več povedali o njem. A imate kako njegovo sliko?" me pogleda in že razgrinja pred mano na postelji poročno sliko staršev, fotografijo mrtvega bratca na parah, svoje zadnje spričevalo iz osnovne šole Šenttjerneje, svoj rojstni list in še neke dokumente mi kaže... Samo to iz osemdeset let dolge življenjske poti? Tako malo, me stisne.

Presunjena vzamem v roke poročno sliko njenih staršev in se zamrem v njiju. V Antona, ki je lep, na višku svoje moškosti, s kratko

Ivanka Mestnik
"BOGATI IMAJO ŽE NA TEM
SVETU NEBESA, REVEŽI PA..."



Notranjost Obrščakove gostilne,
Jugove poslikave

pristriženimi brki nad zadovoljnimi usti, blag pogled razkriva, da je srečen. Če odmislim dolge, sive in nikoli počesane lase, če mu pobrijem tisto sivo strnišče, kot ga imam v spominu... Ja, to je on. Ko je še verjel v svoje sanje. Na poročni dan prav gotovo. Zazrem se v njegovo mlado ženo Ano. Lepo, mestno oblečeno. Venec bogatih črnih las obkroža mlado lice, droben nasmeh ji igra okrog ust... Oba sta videti zadovoljna in srečna. Čeprav sta v begunskem taborišču nekje pri Ptujju, daleč od rodne Primorske, sta gotovo obkrožena z rojaki. Skupaj čakajo na konec brezdomstva, potem se bodo vrnili domov, v sončno Goriško...

A sanje se niso izšle tako, kot sta želela. Politika se spet poigra z malimi narodi in ljudmi. Potem kmalu nista več le dva primorska begunca. Ko se jima rodi sin, postanejo družina. Ko ga pokopljeta, komaj nekaj mesecev starega, se vanju začne plaziti najprej žalost in grenkoba, potem sovraštvo. Drug drugega obtožujeta za nesrečo in tudi rojstvo obeh hčera, ki prijokata druga za drugo, ne prinese veselja in radosti. Življenje postaja vsak dan težje: ne morejo se vrniti domov, in ko oblast zapre begunsko taborišče, so štiričlanska družina brez premoženja, brez zaslužka, brez strehe nad glavo. Le drug drugega imata, ki se zaradi revščine vedno teže prenašata.

V hudi stiski se zatečejo v Staro vas pri Šentjerneju. Tam je Antonova sestra Ana (Nanika ji rečejo) že našla pribežališče v skromni hišici. Morda bodo tam doli laže zaživel. Tudi Anton ima obljubljen službeno mesto v Zagrebu. Pa jih spet čaka razočaranje: preden pride do njega, mu sporoče, da delovno mesto ni več prosto. Dragica misli, da zato, ker je bil oče svobodomislec.

V Šentjerneju se sicer kmalu preselijo kot podnajemniki na svoje v skromno hiško, za katero najemnik plačuje Antonov brat Andrej, ki mu gre zelo dobro, a revščina ostane. Nekdanja vzgojiteljica iz velikega mesta je tu še bolj nesrečna. Navajena je na drugačno okolje, drugačno življenje, ne bo se spustila na raven kmetov! Ne sama ne njene hčere ne bodo delale na zemlji! Svojo jezo vedno pogosteje stresa na moža, ki je kriv njihove nesreče...

Prepiri se stopnjujejo in Anton odide. Moški vedno lahko gre. Da bo poiskal kakršnokoli zaposlitev. Gospodarska kriza je vse hujša, vedno več je njemu podobnih, ki nimajo s čim nahraniti družin. Okrog župnišč in cerkva začne iskati rešitev, saj ti niso nikoli čisto na dnu. Risati zna. Pa začne risati, restavrirati, obnavljati stare podobe, cerkvene klopi, prižnice, na pročelja hiš in kapelic riše podobe, na gasilske domove sv. Florijane in druge svetnike... Da preživi sebe in lahko pošlje kaj domov. Sam gre k družini le še za velike cerkvene praznike. Čuti, kako se ga žena sramuje in to vedno bolj prenaša tudi na oba otroka. Vedno bolj je on kriv za njeno nesrečo, ne svetovna vojna in potem gospodarska kriza. Dragica prizna, da se ga je bala, kadar je prišel domov, čeprav se je nikdar ni dotaknil ali zavpil na njo.

Potem pride še druga vojna. Oba pokopljejo pred pomladjo 1943. Oba umreta tragične smrti, on med tujimi ljudmi, v Lobetovem hlevu na Plešivici skoraj zmrzne. Na mamin grob gresta hčeri lahko vsaj svečo prižgat, očetovega nikoli še videli nista. Tudi je prepozno, da bi ga Dragica sedaj iskala. Ga ni več, ko nihče ni skrbel zanj in je umrl tudi njegov dobrotnik, župnik Zupanc.

Tole zgodbo Jugovega življenja sestavlja z Dragico počasi, po koščkih. S pomočjo drugih. Veliko mi povedo Durjavovi iz Šentjerneja.

Predvsem o Miri, v kateri je bilo kar precej očeta Juga: tudi ona je rada brala, veliko je potovala in nadvse rada o tem potem pripovedovala. Po mami je dobila občutek za lepo. Ob praznikih in nedeljah je nosila klobuk, rokavice, nakupovala je v Ljubljani ali večjih mestih...

In kaj je dobila Dragica od staršev? Prav gotovo očetov razum, veselje do študija in zunanjo podobo. Podobo očeta ji pravzaprav odkrivam jaz. Vsakokrat, ko pridem, se me bolj razveseli, nič ne skriva zadovoljstva, da ji odstiram podobo dobrega, poštenega človeka, ki mu življenje ni bilo naklonjeno. Kot da se otresa velikega bremena, se mi zdi, zato mi je prav njeno pismo, ki mi ga je napisala po tem, ko sem ji poslala vse članke o njenem očetu, najlepša nagrada za ves trud.

Takole piše: "Zahvaljujem se za vse, kar ste storili za očeta. Tako se vsaj malo popravi krivica, ki jo je trpel. Tudi mi smo mu delali veliko krivico, danes nam pa drugi krivico delajo..." In naprej sredi pisma: "Nikoli si nisem želela bogastva. Moj cilj je bil šola, priti do poklica, ki me je veselil (arhitektura, pozneje pa še znanstveno delo). Danes, na koncu življenja, pa sem želela samo skromno stanovanje (garsonjero). Na svoji zemlji svoj gospod. Vedno smo bili pod tujo streho. Resnično življenje je kruto, posebno za reveže. Bogati imajo nebesa na tem svetu, reveži pa pekel. Ali so vere izmislili samo za nesrečne ljudi? V svetu pravljic je čisto drugače, dobri so nagrajeni, hudobni so kaznovani. V resničnem svetu pa je ravno narobe, bolj ko je nekdo hudoben, večjo srečo ima. Samo smrt je pravična na tem svetu."

Rada bi ji odgovorila, naj ne gleda tako črno, življenje je vendarle lepo, pa ji ne morem. Ne njej, ki se je rodila v begunskem taborišču in preživljala otroštvo in najlepša mlada leta v pomanjkanju in revščini. Ko so nekateri po drugi vojni lahko študirali ali si izbirali službe, se je ona preživljala kot "služkinja" (je biti gospodinjska pomočnica kaj lepše?). Nikogar ni bilo, ki bi se zavzel zanjo, novi gospodi pa je taka gospodinjska pomočnica še kako prav prišla.

Nazadnje jo izrinejo še iz tiste skromne sobice, ki ji je nudila malo zasebnosti. Denacionalizacija je spet prizadela reveže. Končala bo v Domu... Potomka plemiškega rodu. Zagrenjena zaradi krivic in ponižanj, ki jih je bila deležna. Na kaj bi bila lahko ponosna?

Vse bolj se ji zdi, da vendarle na očeta, ki se ga je v resnici vse življenje sramovala. Zdaj ga spoznava kot dobrega, spoštovanja vrednega človeka, ki se je s svojim delom bolj zapisal kot mati s svojimi zgodbami o plemiškem rodu. Če bi živel v normalnih razmerah, če bi mu bilo dano...

Samo še eno si želim: Da bi gospa Dragica zdrava dočkala pomlad. Popeljati jo želim vsaj na Muljavo in Pajčno, da vidi nekaj od očetovih stvaritev, pa v Šmihel na pokopališče, da se pokloni očetovemu spominu. Ne vem, zakaj sem prepričana, da moram samo še to storiti zanjo. Tistega, da bi umrla v svojem, kot si vroče želi, ne morem izpolniti, ni v moji moči.

Veliko mislim nanjo in na njeno grenko misel, da so si vere izmislili samo za reveže.

ERIKINE LILIJE

Ko sem bil še majhen fantek, je z menoj v vasi rastla vesela deklica, ki ji je bilo ime Erika. Bila je nekaj starejša od mene in zelo rada je imela rože. Med vsemi cvetlicami je imela najraje lilije.

Da bi bilo lilij več, je Erika vsako leto pobirala čebulice in jih potem presajala. Pogosto tudi med zelenjavo. Včasih je zrastle lilija tudi tam, kjer bi to človek najmanj pričakoval. Tudi jaz sem ji večkrat pomagal presajati. Seveda tudi druge rože, toda Erika je imela najraje lilije.

Lilije cvetijo pri nas šele v drugi polovici junija, pred tem pa že cveti veliko drugih travniških in vrtnih cvetlic. Še pred Medardom je praznik Svetega Rešnjega telesa, ki ga kristjani počastijo tako, da na polju postavijo oltarje, deklice s travnikov, gozdov in vrtičkov prinesejo polno cvetja, naberejo in prinesejo cvetnih listov in vonjav na vse cerkvene in poljske oltarje, da bi nakazali Bogu, ne samo Bogu, ampak da bi se tudi sami zavedali, kako lepa je zemlja in kako lepo vsako leto cveti in dehti. Kakšna radost je to za deklice, ko se lahko zapodijo po travnikih in gozdovih in ko lahko v košarice naberejo nekaj s teh lepot in dišav, naberejo za pest cvetnih listov v čast in hvalo Svetega Rešnjega telesa, čigar prisotnost se izraža tudi v bogastvu in pestrosti narave in v dehtenju cvetlic.

Praznika Svetega Rešnjega telesa se je veselila tudi Erika, čeprav je bila židinja. Ko je že sama imela dovolj cvetkov, je pomagala tudi drugim deklicam nabirati jih v košarice, da bi bil v naši vasi lep praznik, da bi dišala vsa vas in najbolj pot od oltarja do oltarja, da bi bilo povsod čutiti Božjo skrb, kakor tudi ljudsko roko, ki oskrbuje vrtiček, da bi do človeških src in duš ne pronicala samo krasota, vonj, ampak tudi modrost, radost in veličanstvo Božjega dela.

Toda lilije so cvetele pozno, šele po Medardu.

Kolikokrat nisva niti vedela, kaj bi z njimi, kajti lilije se začnejo množiti tudi same, če za njih le malo skrbite. Ko so cvetele – kaj z njimi početi? – raznašala in razdajala sva jih, zlasti jaz sem jih rad raznašal in razdajal, Erika jih je gojila, skrbela zanje več kot jaz, meni je bilo potem že lahko raznašati. Odnese sva jih v cerkev, nosila k razpelom in v majhne kapelice, na razne kraje, kjer se je zgodila nesreča, kajti v času rož, tudi v času lilij, je dovolj lilij v cerkvah, celo v uradih, kolikokrat tudi v takih pisarnah, kakršne si lilije najbrž niti ne zaslužijo. Večkrat sva nesla lilije tudi na pokopališče, na grobove, za katere se nama je zdelo, da nihče ne skrbi zanje.

Samo da so tudi tam naenkrat cvetele lilije, celo velikokrat so cvetele prej kot te naše na vrtu. Erika me je večkrat pokarala: “Ti lump! In to tukaj, kdo je to sadil? Sem ti sem rekla? Ali ti nisem rekla, kdaj in kje mora cveteti lilija, če hočemo, da bo grob dobro izgledal? Jeseni moraš vse popraviti.”

Nič nisem popravil. Nekega dne je nekdo pritekel v vinograd in vsem sporočil: “Žide prekrščujejo!”

Takoj je vse teklo v vas. Tudi jaz. In naravnost k cerkvi. Iz nje je stopala Erika s svojimi starši ter z brati in sestrami, z vsemi sorodniki. Zdeli so se mi žalostni. Najbolj Erika. Saj so tudi mene nekoč dali starši krstiti, a zaradi tega nisem žalosten. In v cerkev ne hodim le v nedeljo, ampak tudi čez teden. Velikokrat je šla tja z menoj tudi Eri-

ka, pa saj sva tja skupaj nosila lilije in vedno sva bila vesela, veselilo naju je, da tja lahko kaj neseva.

Odrasli so med seboj šepetali, da so bili Grossovi v cerkvi zato, ker jih hoče župnik Viliam Hotka rešiti.

Hotel sem se o tem pogovoriti z Eriko, toda bognedaj se srečati z njo. Začela se me je izogibati in jaz sem mislil, da to najbrž zato, ker je sedaj pobožnejša od mene in se več noče srečevati z mano. Kajti jaz sem tudi v cerkvi velikokrat pokazal rožičke, cerkovnik me je večkrat moral zlasati. In ko je dajal gospod župnik Hotka pri spovedi pokoro, je drugim fantom odmeril le očenaš in zdravomarijo, a meni vedno najmanj tri očenaše in tri zdravemarije. Toda to le zato, ker nisem nikoli ničesar zatajil. Saj sem se ničkolikokrat spovedal tudi takih stvari, da sem Eriki pojedel buhtelj z marmelado... Ampak, kaj je to takega! Saj sem ji pomagal presajati lilije. In naenkrat so iz tega trije očenaši in tri zdravemarije, ko pa sem priznal, da se to s temi buhteljni ponavlja in da se je temu pridružil še en greh, je bilo takoj tudi deset očenašev.

Toda sedaj se me je Erika izogibala. Nisem mogel verjeti, da bi bil vzrok ta krst. Saj so tudi mene nekoč krstili v tej isti cerkvi. Nalili so mi malo vode na glavo in takoj me je bila polna cerkev. Menda sem se tako razvriskal, da so rajši hitro stekli z menoj iz cerkve. Sedaj mi je žal, da nisem dober. Saj niti te Erike nikjer ne vidim... Da bi ji gospod župnik Hotka prepovedal srečevati se z menoj? Ljudje so vendar rekli, da hoče župnik Eriko rešiti. Pa menda ne le pred mano? Zame to res ne bi bilo dobro! In ne samo zato, ker sem od njih občasno imel koristi! Saj mi zadostuje, da lahko kadarkoli pridem k njim in se motovilim po njihovem dvorišču in vrtilčku in da lahko opazujem, kako Erika s kanglico ali z luknjičastim lončkom zvečer poliva ulico, ki jo je pred tem skrbno pometla.

Najbrž me več nima rada! Ves čas imajo zaklenjena vrata. Pokukal sem k njim čez plot – vrtu vsa čast, vrt je v redu, toda lilije! Raje nič ne rečem! Odločil sem se, da ji to vendarle moram povedati – zopet je treba z njimi nekaj narediti, pa saj bi ji lahko tudi pomagal. Da bi se ji prikupil, sem ji hotel predlagati, da bi, ko zvečer poliva z luknjičastim lončkom ulico, lahko vzela raje luknjičasto kastrolo ali lonec, toda širši, z dvema luknjicama, ker če je luknjica le na enem koncu, bi ji drugo luknjo sam prevrtal z žebljem, in če bi potem polivala pred hišo, bi vedno risala dvojni ornament. Ornament s škropilnico ni tako lep. Vsak takoj vidi, da je bilo treba z njim hiteti, toda pri dvojnem ornamentu se vidi, da imaš čas za dve luknjici in potem lahko lepo rišeš.

Toda do tega sploh ni prišlo, kajti nekdo je pritekel v vinograd in oznanil: "Žide pobirajo!"

Takoj se je to razvpilo po vseh gričih in ljudje so se razbežali z vinogradov, toda zopet prepozno, kajti medtem ko so bili ljudje po vinogradih, so prišli uniformirani ljudje z okresa, zaropotali po vratih in celo Erikino družino naložili na tovornjak. Ko sem pritekel tja, se je avto že premaknil in videl sem le jokajoče ljudi in oddaljajočo se Eriko, kako mi maha z roko. Zdelo se mi je, da tudi nekaj kriči, najbrž mi je hotela nekaj povedati... Kako je že daleč!

Nočem kvariti zgodbe niti je zavlačevati. Toda v Dubavi pri Modri, na dubovskem pokopališču, je nagrobni kamen in na njem fotografija deklice, ki je bila starejša od mene, ne pa veliko. Svoj čas sem ji pomagal jeseni rzasajati lilije. Samo da ta deklica tam ni poko-

pana. Tam je le sličica. Najbrž je pokopana na Poljskem. Toda ko pridem tja in iščem svoje starše, ko iščem tudi svoje otroštvo, zablodim tudi k njenemu grobu.

Pogosto se čudim, koliko rož je pri nas. Tudi lilij. Toda ne samo pred hišami in po vrtovih, ampak tudi na pokopališču. Do danes v Dubovi rastejo in vsako leto cvetijo, rastejo in cvetijo lilije 14-letne Erike Gross.

Vincent Šikula, predsednik Društva slovaških pisateljev, se je rodil 19. oktobra 1936 v Dubovi pri Modri. Končal je gimnazijo v Nitri, študiral na Pedagoški glasbeni šoli v Bratislavi in na državnem konzervatoriju končal igranje na rog. Najprej se je poskusil kot učitelj glasbe, potem je delal kot redaktor časopisa *Romboid*, nadalje v založbi Slovenský spisovateľ, sedaj pa je invalidsko upokojen in se posveča zgolj pisarnju literature.

V svojih prvih delih *Na kocertoch sa netlieska* (1964) in *Možno si postavim bungalov* (1964) se je Šikula predstavil kot novelist, ki črpa snov iz bogate zakladnice življenjskih izkušenj.

Premik k močnejši subjektivno usmerjeni izpovedi je zaznati v njegovi zelo uspešni noveli *S Rozarkou* (1966). V prozi *Nebýva na každom vršku hostinec* (1966) je Šikula naslikal junake s socialne periferije. V zbirki pripovedi in novel *Horská robota* (1968) se je vrnil k usodi junakov, kakršne je slikal v prvih dveh delih.

Po daljšem molku je Vincent

Šikula izdal trilogijo *Majstri* (1976), *Muškát* (1977) in *Vilma* (1979), v kateri je poskusil naslikati obstoj slovaške države v letih 1939 – 1945 in potek slovaške narodne vstaje drugače, kot so to opisovali starejši slovaški avtorji.

Za novelo *S Rozarkou* je omenjena trilogija drugo Šikulovo najboljšo delo.

Novela *Liesky* (1980) je poetična vrnitev v študentske čase, ki jih bralcu približuje z liričnim jezikom. Enkratno je opisal vojnega invalida v prozi *Vojak* (1981), je pa tudi avtor biografskega romana *Matej* (1984), romana *Ornament* (1991), izbora pripovedi *Pöstny menuet* (1994), knjige esejev o umetnosti in literaturi *Nokturna* (1983). Izdal je tudi dve pesniški zbirki *Z domu na kopci* (1983) in *Zo zanedbanej záhrady* (1993). Od otroške literature naj omenim dve najuspešnejši deli, in sicer *Pán horár má za klobúkom mydleničku* (1964) in *Prázdniny so strýcom Rafaelom* (1966).

Erikine lilije so izšle v zbirki *Nebýva na každom vršku hostinec* a z nových poviedok (1996).

JOŽE VRŠČAJ

V STIKU S PROSTOROM, pleksi steklo, 1986



Ivan Kastelic

MUZEJI V KRIZI**Pa še na občinskih jasliah**

“Pa saj ne moreš reči ‘klapi’, da greš v ‘lajf’ v muzej!” Samo prevedel sem stavek, ki ga je Eilean Greenhill Hooper povzela iz neke raziskave. Značilen je namreč za odnos javnosti do muzejev. Tak odnos se je začel oblikovati v 20. stoletju in je počasi dosegel enega izmed neprijetnih vrhov. Vrh se (med drugim) odraža tudi v krizi identitete muzejev. V vsesplošni in vseobsegajoči globalizaciji sveta, ko je praktično vsakemu mulcu za računalnikom lahko na voljo skoraj vse obstoječe znanje (preko medmrežja, skozi njegove enciklopedije, datoteke kar tako, igrice, animacije, skice, interaktivne pristope...) se v resnici nihče več ničemur ne čudi. Čemu potem še muzej!?

V najširši rabi je opredelitev muzeja, ki ji je botroval tudi eden od gurujev muzeološke teorije Peter van Mensch: “Muzej je stalna ustanova, ki hrani zbirke predmetov ter dokumentov in generira znanje o njih.” ICOM (Mednarodni komite za muzeje) je sprejel leta 1974 dopolnjeno verzijo: “Muzej je neprofitna stalna ustanova v službi družbe in njenega razvoja. Je odprta za javnost, zbira, varuje, raziskuje, komunicira in razstavlja materialna pričevanja človeka in njegovega okolja zaradi študija, izobraževanja ali zabave.”

Že definicija nam kaže na možnost, da muzeji niso samo kraji, namenjeni starinam. Pravzaprav so bili od začetkov širitve znanja in do prihoda popotnikov iz daljnih dežel kvečjemu zakladnice. Tako so na enem mestu dokumentirali najbolj bleščeči del sprotnega dogajanja v svojem okolju - torej jutrišnjo zgodovino. Zgodnji zapisi pričajo o elamitskem ropanju Babilona (1178. pr.n.š.) in o spraviu nabranega blaga v svetišče boga Inšišunaha. Torej zavojevalci Babilona niso zbirali starin, ampak takrat sodobne dragocenosti, ki so bile potem ob pomembnih praznikih na ogled ljudstvu. V slavo bogu, vladarju in narodu. Tudi antična Grčija in Rim sta imela zbirke umetnin v javni lasti in na ogled v veselje in užitek vsem državljanom. Starogrški arhitekti so celo napisali priročnik o gradnji razstavišč, v katerih bodo dragocene umetnine pravilno zračene in zaščitene pred soncem, najdragocenejše slike celo z lesenimi naoknicami... Zgodba se ni spremenila skoraj dva tisoč let kasneje. Tudi Napoleon je namreč naropane umetnine spravil v Pariz v slavnostnem sprevodu. Seveda jih je Francija potem vračala. Ampak del dragocenih umetnin je ostal in Ludvik XIV. jih je, skupaj z zasebnima zbirkama slik, ki sta jih nabrala kardinala Richellieu in Mazarin, in z darili iz Italije prenesel v Louvre. V tem času je bilo občinstvo muzejev in galerij odbrano in obisk je štel za vzvišeno, prestižno dejanje. Uveljavil se je celo kodeks obnašanja obiskovalcev v muzeju. V Sankt Petersburgu pa so obiskovalcem muzeja (nikakor brez slavnostne toalete!) celo obvezno postregli s hrano in pijačo (stoje!). Čez leta so se na muzeje usuli očit-

ki. Najprej na najbolj znanega v Britaniji, British Museum: da je zaprašeno skladišče vsevprek pomešane navlake z vseh koncev sveta. In tako dalje, do sodobne krize identitete muzeja, ki je začela cveteti v 20. stoletju. Tako smo ob lanskem mednarodnem dnevu muzejev, 18. maja, v Delu prebrali komentar, ki se je končal nekako takole: "Želite malo miru, tišine in samote? Pojdite v kak muzej!"

Danes se zavedamo večplastnosti pojma muzej. S to besedo označujemo hram muz, nosilca duhovnosti in vrednot. Pomeni nam lahko vzgojno-izobraževalni medij, zbirko predmetov, ki omogočajo duhovni stik s preteklostjo, ali zgradbo, kjer domuje ta ustanova. Če se malo ozremo po starinah, ki so vir znanja in so zato vendarle eden osrednjih elementov muzeja, lahko izsledimo celo vrsto motivov za njihovo zbiranje. S časom so se seveda ti povodi spreminjali. Avtorji pripisujejo začetek magiji. Predmet, ki je nekoč pripadal pokojniku, je, spremenjen v fetiš, prinašal novemu posestniku vsaj občutek moči in sposobnosti njegovega nekdanjega lastnika. Po prenehanju tega magičnega motiva je socialno izrabljenim predmetom ostala še vedno njihova kulturna vrednost, saj so neposredno spodbudili proces materializacije družbenega spomina. Bili so in so še komunikacija med različnimi družbenimi skupinami. Nekateri muzeologi in muzealci se zato odločno zavzemajo za pravice muzealije. Ivo Maroević tako zagovarja muzealnost, zaradi katere je posamezni predmet dokument določene stvarnosti v neki drugi stvarnosti. Nosilca muzealnosti sta material in oblika. Lastnost dokumenta pa daje muzejskemu predmetu njegova sposobnost, da v svojem novem muzejskem okolju dokumentira stvarnost, iz katere je prišel in bil izvzet. Vrednost ali stopnja muzealnosti tudi ni pri vsakem predmetu enaka in jo pogojuje nekaj dejavnikov. Dejstvo pa je, da muzejskost umre s predmetom. Njegova kopija je potem samo še odraz našega védenja (znanja) o predmetu. Zato tudi Jasna Horvat zagovarja pravico muzejskega predmeta do strokovne oskrbe, in tako rekoč večnega življenja: "Če je nek zgodovinski predmet preživel do danes, potem ima vso pravico, da strokovno skrbimo za njega po svojih najboljših močeh še naprej!" Na podlagi takih predmetov bo naraščalo tudi naše znanje o izročilu preteklosti, torej o dediščini. In znanje, zapisano na take ali drugačne načine, bo ostalo tudi po tem, ko muzejskih predmetov več ne bo.

Seveda je že nekaj časa trajajoča kriza spodbudila muzealske kritike ne le k iskanju pomanjkljivosti, ampak tudi k ponujanju možnih rešitev. Po eni strani očitajo zadržim zagovornikom ukvarjanja s čisto znanostjo in z muzejskimi predmeti (stroko), da se zapirajo v slonokoščeni stolp znanosti, da s spravljanjem muzejskih eksponatov v muzejske vitrine ne morejo reševati izročila. Da, muzeologija se je uveljavila kot znanstvena disciplina in Tomislav Šola je pred leti med kolege, udeležence posveta v Parizu, izstrelil nov pojem: heritologija (veda o dediščini, izročilu). Dediščina in izročilo pa pogojujeta našo identiteto; kulturno, narodno... Maroević opredeljuje identiteto kot popolno skladje materialnega in duhovnega na več družbenih ravneh. Njen namen je z materialnim določiti duhovno dimenzijo. Na dimenzijo pa vplivajo družba, prostor in čas – pa ne vedno nujno v enakem razmerju. Z ohranjanjem in s prezentacijo dediščine v muzejih ali "in situ" lahko znatno učinkoviteje izkažemo ali potrdimo neko kulturno ali naravno nacionalno identiteto. Identiteta kot del muzeološkega sporočila postaja element spoznanja o obstoju in koreninah, ki segajo različno globoko v preteklost in prostor. Odrejajo nam pripadnost

mestu, soseski, narodu... Šola dodaja argument ponosa, saj si lahko tovarno, stroj ali znanje kupimo, izposodimo, kultura in zavest o kulturni pripadnosti pa sta stvar ponosa in specifik nekega kraja. Ima(mo) ju ali pa nima(mo). Brez tega je kraj težko zanimiv in spoznaven v turistični industriji.

Pa smo tam! Kriza ustanove - muzeja, kakršen je bil nekoč, se je odrazila v razstavnih dvoranah brez obiskovalcev, v posledično manjšem dotoku sredstev od vstopnin, manjši popularnosti in oteženem zagotavljanju sponzorskih sredstev... Stik z javnostjo je vendarle eden ključnih elementov delovanja muzeja. V začetni definiciji je sicer muzej opredeljen kot neprofitna ustanova. A to gotovo še ne pomeni, da bo proračun kar naprej dajal denar za delovanje muzejev in da ne bo nekoč skušal iz teh naložb iztržiti vsaj nekaj ali pa jih skušal vsaj delno skrčiti. Logika proračunov, kjer je vedno premalo cvenka: muzeji naj se vsaj delno samofinancirajo z vstopnino ali pa naj drugače osmislijo svoj obstoj. Tako se je del muzejev usmeril v prenašanje védenja o izročilu, dediščini na mlajše rodove. Muzeji pripravljajo učne ure, delovne liste, srečanja z mladim in malo manj mladim občinstvom... Strokovnjaki so se lotili teoretičnega razčlenjevanja muzejske pedagogike. Teoretično in v praksi razmišljajo o najustreznejših pristopih k mladi publiki, profilu pedagoških kadrov in metodologiji dela. Eilean Hooper – Greenhill je zapisala pripombo vodje urada za nadzor muzejev, galerij in knjižnic v Britaniji: "Muzejsko izobraževanje je preveč pomembno, da bi ga smeli naložiti samo vzgojiteljem. Prežeti mora vsakogar, ki dela v muzeju. Politika vsakega muzeja mora biti izobraževalna politika. Izobraževanje je ključni element in smisel obstoja vsakega muzeja." Seveda se vsi delavci v muzejih ne bodo strinjali s tolikšno podrejenostjo izobraževanju in ukvarjanju z obiskovalci. Človeško je, da nihče noče iz svojega oklepa in ustaljenega načina dela. Saj se tudi vsi, ki se ukvarjajo z muzejsko pedagogiko, ne morejo poenotiti okrog tega, kakšni naj bodo muzejski pedagogi. Na eni strani so tisti, ki zagovarjajo samo vrhunsko izobražene, izkušene in preizkušene učiteljske prekaljence. Drugi zopet trdijo, da naj muzej nikakor in z ničimer ne spominja učencev na šolo. S tem da namreč zlasti pri otrocih, ki šole ne marajo najbolj, zbuja samo odpor. Odpor pa vsekakor ni zaželen (so)udeleženec pri prenosu kulturnega izročila in vnašanju identitete, čuta pripadnosti k skupnosti v mlado dušo. Zato trdijo drugi, da je veliko bolje za muzejske pedagoške službe odbrati neučiteljske kadre, ker da se tem po nekaj letih službovanja v razredu njihova učiteljska praksa vidi že na mišljenjskih in vedenjskih vzorcih. Za tak posel naj bi iskali druge profile, od posebej odbranih in dodatno usposobljenih članov muzejskega osebja, pripovedovalcev in umetnikov dalje. V Avstraliji so zastavili profil "audience advocate", ki skrbi za vse potrebe in področja javnosti, ki nastanejo z razvojem novih projektov. Seveda je treba tu povedati, da obstajajo v Evropi muzejski centri, ki imajo ob razstavnih dvoranah še vrsto delavnic, namenjenih obiskovalcem, možnosti za počitek, rekreacijo in osvežitev, projekcijske dvorane in dovolj usposobljenega ter prizadevnega osebja...

Heritologija oz. pristop k muzejem skozi dediščino in izročilo je danes že uveljavljen, njegov avtor (T. Šola) pa pravi: "Pri širjenju pojma muzealnosti na dediščino, če že muzeologija prehaja v pojem dediščine, lahko ugotovimo, da konvencionalni muzej ni več nujen za komuniciranje takega sporočila. To lahko počnemo tudi v pros-

toru, če že ne moremo prenesti nekega predmeta iz njegovega naravnega okolja v muzejsko zgradbo." Seveda se kot možnost ponujajo naravni parki, ekomuzeji ali pa t. i. kibernetični muzeji. Gre za muzeje, kjer obiskovalcev ne nadlegujejo z ogledovanjem eksponatov, ampak jim na zanimiv, neposreden in karseda doživet način posredujejo vedenje o preteklosti, o izročilu in dediščini. Skoraj gledališče, čeprav temelječe na znanosti. Poskušajo jim posredovati duha, v katerem so živeli predniki in njihove vrednote. Seveda taki muzeji potem bolj sodijo v industrijo dediščine in so videti kot zabavišni parki. V resnici je meja med zabaviščem in takim muzejem lahko sila tanka. Pri poskusih "pozanimiviti" posredovanje kulturne dediščine manjka le malo do zdrsa v neokusnost. Tega se globoko zaveda tudi zagovornik kibernetizacije muzejev T. Šola in priznava, da je pri vsem skupaj potrebna dobršna mera zdrave presoje in okusa. Predvsem pa je pomembno, da so v način kibernetičnega posredovanja spoznanj dediščine potrebna vlaganja. In kljub temu se v svetu muzeji odpirajo skoraj po tekočem traku. Zato, ker so gospodarstveniki v njih odkrili možen dejavnik gospodarskega zagona. Vsako novoodprto delovno mesto v muzeju namreč potegne za seboj vsaj 1,7 novega delovnega mesta v spremljajočih dejavnostih (gostinstvo, turizem, trgovina, nočitve, šport...).

Za konec še skok v domače, slovenske vode. Državni zbor je sprejel Zakon o financiranju občin, po katerem so vse kulturne ustanove, razen tistih nacionalnega pomena, prenesene v pristojnost lokalne samouprave. Torej predstavljajo od leta 1999 tudi muzeji del stroškovnika občinskih proračunov. Razen pri dogovorjenih in odobrenih projektih in delu materialnih stroškov. To pomeni odgovornost občinskih proračunov za (ne)pokritje skoraj vseh stroškov, ki jih imajo muzeji pri svojem rednem delu. Seveda bo sedaj najprej treba počakati, da v občinah najprej ugotovijo, koliko denarja jim v resnici pripada po novem načinu financiranja, a ponekod se že kažejo primanjkljaji glede na dosedanji dotok. Tudi direktorji v muzejih čakajo končnega izida teh preračunavanj ravno tako z nelagodjem kot vodilni v vseh ostalih javnih zavodih. Za kakšne utemeljene ocene je še prezgodaj, ker je premalo podatkov. Na koncu pa se bodo vendarle morali spoprijeti z vsemi drugimi proračunskimi porabniki za svoj kos pogače med seboj. Pa še nekaj: skoraj vsem je jasno, da pomeni plačevanje stroškov muzejem ali komurkoli drugemu tudi možnost odločanja. Končno so župani tudi samo vrh servisa, ki ga nadzirajo davkoplačevalci in si pri izpolnjevanju svojih obljub ali programov pomagajo z vsem, kar jim je na voljo. Tako tudi muzejev nihče ne vpraša, če znajo, če imajo ljudi, če zmorejo. Treba je narediti, pa pika. Muzeji pač v novih okoliščinah morajo širiti svojo dejavnost. Tako sem že tudi slišal novo skovanko: kulturni center...

UPORABLJENA LITERATURA

- T. Šola - Essays on Museum and their Theory - Towards a Cybernetic Museum, Helsinki - Finland 1997
- T. Šola - Reformirani muzej je peace maker umiručeg srca kulture (intervju v Novem listu), Rijeka 1987
- Ivo Maroević - Uvod u muzeologiju, Zavod za informacijske studije, Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1993
- Eilean Hooper - Greenhill - Museums and their Visitors, založba Routledge, London and New York
- Michael van Præet - Some thoughts on museum communication and education, (izpitni zbornik SMS)
- Peter van Mensch - Museology and the object as data carrier, 1986
- Jasna Horvat: Razvoj muzejstva na Slovenskem
- Tončika Cukrov - Novo lice muzeja budućnosti, Informatica museologica 28 / 1997

MUZEJSKI ETNOLOG IN ETNOLOŠKA ZBIRKA

DEJANSKOST IN IDEJA

Muzejska etnologija

Po imenu se sprašujemo, ko se spoznavamo, vendar poznavanje samó imena nekoga ali nečesa dandanes pomeni, da osebo, pojav ali stvar slabo poznamo. Vendar oseba, pojav ali stvar brez imena tudi jemlje možnost imenitnosti. Poznati ime, imenovati ga pravilno, pomeni moč. Biti močan kot etnolog, pa pomeni tudi še v današnjem času velik izziv. Moč si je treba krečiti med ljudmi takorekoč vsak dan s pojasnjevanjem pomena besede za stroko in z razširjanjem vloge in pomena etnologije.

Ko govorimo o muzejski etnologiji, je stvar še nekoliko bolj zapletena. Muzejski etnolog je kustos s specifičnimi muzejskimi nalogami. Njegova prva skrb je muzejski predmet v stiku z obiskovalcem muzeja. Ko oskrbi muzealijo v skladu z muzeološkimi pravili, ji poskuša na etnološki način vdihniti dušo in jo namestiti v splet drugotnih in povsem drugačnih življenjskih okoliščin. Da to lahko uspešno izpelje, mora predvsem dobro poznati zaledje, to je teren ali območje, ki ga predmeti v muzeju predstavljajo. Istočasno preučuje sedanje in preteklo življenje in na podlagi raziskovanja bogati muzejsko zbirko z življenjskimi zgodbami posamičnih predmetov ali njihovih tematskih sklopov. S takšno interpretacijo lahko muzejski etnolog pojasni umestitev človeka kot izdelovalca ali uporabnika predmetov v vsakdanjem in prazničnem življenju.

Izberimo etnologijo iz množice podobnih besed, kot so: entomologija (nauk, ki preučuje žuželke), ekologija (nauk o odnosu živali in rastlin do vnanjega okolja), enologija (poznavanje vina; vinarstvo, kletarstvo) in etologija (nauk o navadah in načinu življenja živali).

Etnologija je beseda, ki se med ljudmi čedalje pogosteje sliši in izgovarja. Ker pa je njen pomen še marsikomu nejasen in ga večinoma povezujejo le s starimi hišami, pohištvo, nošami ali s šegami, bi ponovno kazalo pojasniti besedo. Sestavljena je iz dveh grških besed: prva, *ethnos*, pomeni ljudstvo, druga, *logos*, pa nauk ali še lepše: bistvo. Torej je etnologija na kratko *nauk o ljudstvu* ali *bistvo o ljudstvu*. Da je res tako, pričajo izkušnje pri muzejskih obiskih: vsakdo si rad in najraje pogleda predmete, ki govorijo o tem, kako je živel preprost človek vsak dan in v prazničnem času.

Obiskovalca zanimajo predmeti naših prednikov in neredko jih prepozna kot predmete iz svoje mladosti. Rad pogleda tudi predmete, ki so bili v uporabi še nedolgo tega, se čudi, da jih vidi v muzeju, ko pa ima takšne še sam doma, istočasno pa se zave, da je včerajšnji dan tudi že preteklost in zgodovina.

Obiskovalca navdušujejo:

- materiali, iz katerih so bili predmeti izdelani in ki so večinoma les, glina, slama in železo,
- oblike, ki jih prepozna za vsečne in svoje,
- iznajdljivost preprostega kmečkega človeka in meščana,
- lep, estetski videz predmetov,

- topla domačnost in preprostost oblik.

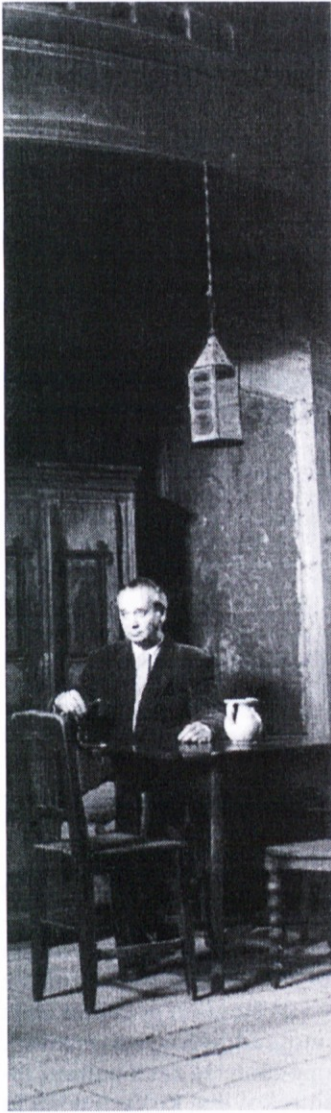
S temi predmeti išče in prepoznava samega sebe in svoje prednike. Predmete primerja in ugotavlja podobnosti in razlike s tistimi v svoji pokrajini ali deželi. V etnološki zbirki se obiskovalci navadno dolgo zadržijo, predmete radi otipajo in nekatere poskušajo pognati v delovanje.

Muzejski etnolog v Posavju

Predmet etnološkega zanimanja je zgodovinski razvoj slovenskega etnosa na izseku družbenega življenja. Pravo vrednost ima etnološko raziskovanje šele z določitvijo kraja, časa in s socialno opredelitvijo. Pojmovanje etnološkega predmeta je bilo na Slovenskem v preteklosti povezano tako rekoč le s podeželjem in kmetstvom, vendar je v tem pogledu položaj že davno presežen. Etnologa zanimajo tudi urbana območja in nekmečke družbene plasti. Predmet etnologove obravnave so vse socialne in profesionalne skupine, ki so bile značilne v določenem času na določenem slovenskem območju in s tem v zvezi predmeti kulturne dediščine. V kratkem lahko rečemo, da se slovenski etnolog ukvarja z raziskovanjem kulture in načina življenja vseh plasti prebivalstva v različnih časovnih obdobjih. Kot pomoč pri raziskovalnem delu so etnologi pred dobrimi dvajsetimi leti sestavili etnološke vprašalnice, ki po etnološki sistematiki zajemajo kar 53 različnih področij raziskovanja. Sledijo si teme od poljedelstva, živinoreje, lovstva, ribištva, obrti, prometa in prehrane do spolnega življenja, moralnih in pravnih norm, šeg, verovanja, jezika, likovnega in geografskega obzorja, znanja o vremenu, tehničnega znanja in številnih drugih.

Mnogotere teme etnologovega raziskovanja, zbiranje predmetov, iskanje pisnih in ustnih virov, njihovo dokumentiranje in predstavljanje javnosti so osnovne naloge muzejskega etnologa. Obsežno je etnologovo delovno območje, ki zajema tri posavske občine, Brežice, Krško in Sevnico. Nenehna preoblikovanja v načinu življenja v krajih obravnavane regije in hitro izginevanje spomina z zadnjimi pričevalci pretekle dobe so velik delovni izziv za enega samega delujočega etnologa v Posavskem muzeju Brežice.

Posavje je danes ime za večinoma ravninski svet ob Savi, Krki in Sotli. Po svoji naravni legi je stičišče različnih kulturnih elementov. Raznolikost je vidna tudi v različnih načinih življenja v posameznih krajih. Posavje ima veliko panonskih elementov, kot so na primer koruznjaki, pleteni iz protja ali zgrajeni iz lat; med domačimi obrtni lončarstvo; pri vpregi krava kot vozna žival, vprežena v slovanski jarem "telége" ali enojni "jarmíčk"; v noši tkanje in uporaba platna ter nošenje moških hlač "bregéš"; v prehrani močnate in mlečne jedi, predvsem uporaba "sira" (skute) in "vrhnja" (kisle smetane), tudi uporaba prosa za "žitno" (proseno) kašo in ajde za ajdovo potico. V stavbarstvu so bile od Gorjancev do obrobja Posavskega hribovja v preteklosti značilne tricelične lesene hiše, večinoma krite z rženo slamo. V višjih predelih so gradili v celoti ali delno zidane hiše. Pogoste so bile modro, zeleno ali rdeče pobarvane zunanjščine lesenih hiš. Mnoge od njih so imele z belimi progami ozaljšane zadelane stike brun, z drobnimi belimi cvetličnimi in pikčastimi okraski ob stikih brun in okoli oken. Večinoma pa so vendarle ohranjene le še ometane lesene hiše, beljene modro, zeleno, rumeno in oker. Skozi marsikateri omet še vedno seva rdeča barva, v zadnjem času, posebno v zad-



Del postavitve vinogradniške razstave in Franjo Stiplovšek, nekdanji ravnatelj Posavskega muzeja, v baročni dvorani brežiškega gradu septembra 1958. Fotografija iz arhiva Posavskega muzeja Brežice.

njih letih, ko odpadajo še zadnji ometi opuščenih hiš, pa njihovo razgaljenje jasno kaže na številčnost nekdanj rdeče pobarvanih lesenih hiš. Od vseh preostalih rdečih hiš je ponovno v ospredju misel na rdečo hišo Neže Merslavič v Kapelah in njeno celotno gospodarstvo, ki se je v skoraj neokrnjeni obliki ohranilo do današnjih dni. Že pred dvajsetimi leti je imela tedanja etnologinja Posavskega muzeja Inja Smerdel imenitno zamisel, kako ohraniti hišo z gospodarskimi stavbami in z osnovno dejavnostjo predelave mleka v smetano, skuto in sir. Hiša s stanovalko bi s tem načinom ohranitve oz. nadaljevanjem tradicije nudila obiskovalcem prikaz pokrajinskih značilnosti v stavbarstvu, prehrani, gospodarjenju, domačih delavnostih in še v čem. Misel o spomeniško-muzejski ureditvi rdeče hiše in gospodarskih objektov v Kapelah 53 je ponovno živa danes, ko spomeniško-varstveni etnolog Dušan Strgar in muzejski etnolog pretresata možnosti o zaščiti, oživitvi in prihodnjih vsebinah rdeče hiše.

Omenjena hiša je le primer in le eden od mnogih, ki potrebujejo muzejskega etnologa. Njegovo delo bi moralo biti mnogo bolj povezano z območjem, ki ga muzej pokriva, oziroma bi moralo biti mnogo bolj terensko, kot je. Le z rezultati tudi takšnega dela je mogoče ustvarjati ideje o celovitejši in temeljitejši postavitvi stalne etnološke zbirke.

Etnološka zbirka v Posavskem muzeju Brežice

Posavski muzej Brežice s svojimi razstavnimi zbirkami domuje v brežiškem gradu iz 16. stoletja, ki stoji na južnem delu mesta tik nad staro savsko strugo. Letos praznujemo 50 let od vselitve muzeja v brežiški grad. V zasneženem januarju leta 1949 sta tedanji upravnik muzeja, slikar Franjo Stiplovšek, in kustos dr. Bratanič z lojtrskim vozom pripeljala muzealije iz Krškega v brežiški grad. Po prvi postavitvi muzejskih zbirk je v šestdesetih letih s pridobitvijo novih razstavnih prostorov sledila temeljitejša sprememba v muzejskih postavitvah.

Danes je etnološka zbirka ena od štirih zbirk, ki prikazujejo kulturno dediščino v Posavju. V njej je razstavljenih okoli 600 predmetov iz vsakdanjega življenja kmečkega prebivalstva in delno tudi meščanskega. Kmetje in obrtniki so bili v 19. in v začetku 20. stoletja v Posavju večinsko prebivalstvo. Predmeti, razstavljeni v etnološki zbirki, so v glavnem iz druge polovice 19. stoletja, nekaj jih je iz 18. in iz prvih desetletij 20. stoletja. Zbirka je večidel plod ljubiteljskega zbiranja v predvojnem in povojnem času.

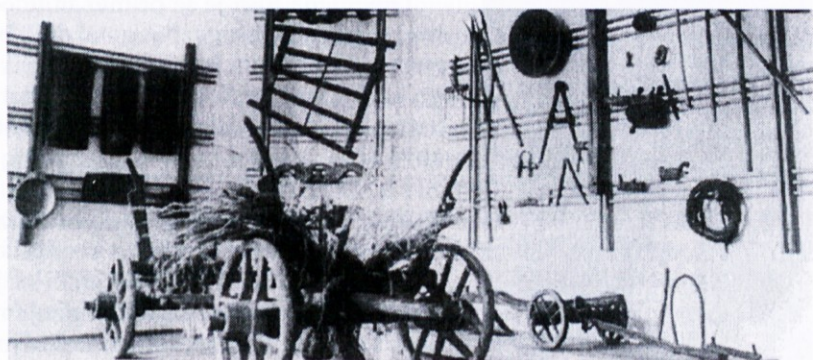
Prva etnološka zbirka v Posavskem muzeju s poudarkom na lončarstvu je bila postavljena leta 1950 v šestih prostorih skupaj z arheološkimi predmeti, poznosrednjeveškimi mestnimi znaki, listinami in novci, portreti, orožjem, baročnimi sanmi, zemljiškimi knjigami, pohištvom in drugo opremo. Osem let kasneje so takratni muzejski delavci oblikovali štiri samostojne zbirke, med katerimi je bila etnološka med obsežnejšimi. V letih 1960 in 1961 so zbirke razširili in preoblikovali. Etnološki zbirki so namenili šest grajskih prostorov, v katerih domuje še danes.

V zbirki so predmetno predstavljene predvsem teme iz življenja kmečkega človeka. Šeststo razstavljenih predmetov zgovorno priča o vsakdanjem življenju kmeta, vinogradnika, obrtnika in rokodelca. Čeprav so predmeti iztrgani iz minulega vsakdanjega življenja, s svojo prisotnostjo v muzeju in opremljeni z življenjskimi zgodbami govo-

rijo o nekdanj živi in uporabni kulturni dediščini.

Razstavljeni predmeti sporočajo dediščino v poljedelstvu in živinoreji, stanovanjski kulturi, kovaštvu, pletarstvu, medičarstvu, lončarstvu, predenju, tkanju in vinogradništvu. Z gradivi, iz katerih so izdelani, pričajo o tesni povezanosti z naravo in o preprostosti, ki je krasila nekdanjega človeka. Njihove oblike pripovedujejo o iznajdljivosti in umetniški nadarjenosti posameznikov, spretnost izdelave pa o umnosti in tradiciji bogatih izkušenj prednikov.

Tradicionalna kulturna podoba v Posavju se je od začetka 19. stoletja naprej spreminjala zaradi prehodnosti področja in odprtosti vplivov z zahoda, speljave železniške proge leta 1862, postopne industrializacije (predvsem na sevniškem in krškem območju), izgona večine prebivalcev v Nemčijo med drugo svetovno vojno, v povojnem obdobju pa zaradi širjenja prometnih povezav, strojne obdelave in urbanizacije.



Dediščina v poljedelstvu in živinoreji v etnološki zbirki Posavskega muzeja. Foto: Baškovič, Brežice, 1989.

DEDIŠČINA V POLJEDELSTVU IN ŽIVINOREJI

Prvi prostor etnološke zbirke v Posavskem muzeju prikazuje predvsem lesene predmete - orodja in pripomočke, ki so jih uporabljali v živinoreji in poljedelstvu večinoma pred drugo svetovno vojno.

Posavje je pokrajina ob Savi, Krki in Sotli, ki jo na jugu objemajo Gorjanci in na severu Posavsko hribovje. Glede na raznolikost posavskega sveta so se v poljedelstvu, živinoreji in na drugih področjih pojavljali različni elementi dediščine. Svet je v večji meri panonski z značilno vegetacijo. Ta je osnovno gradivo za številna področja dela in ustvarjalnosti: lesne obrti, prehrano, vinogradništvo, stavbarstvo, notranjo opremo, čebelarstvo idr. Med najpogostejše zastopanimi lesovi so bili tukaj jesenovina, hrastovina, smrekovina, kostanjevina in bukovina. Uporabljali so iz lesa izdelane telege in jarme, vozove, pluge z železnim črtalom, brane, tesano, struženo in iz dog izdelano posodje, skrinje, pasti in različna orodja. Redili so govejo živino, konje, prašiče, perutnino in v manjši meri koze in ovce. Kot vprežne živali so v ravninskih predelih uporabljali predvsem konje, v hribovitejših vole in tudi krave.

DEDIŠČINA STANOVANJSKE KULTURE

S stanovanjsko kulturo in bivanjem v hiši so povezani predmeti, ki so na ogled v drugem prostoru etnološke zbirke v Posavskem muzeju Brežice.

Pred drugo svetovno vojno je bil v južnem delu Obsotelja razširjen tip dimnične hiše s pečjo z nadkritim kuriščem v "hiši". Ostali hišni tipi tega področja so imeli kurišča v veži ali "črni kuhinji". Bi-

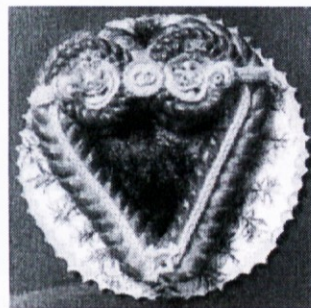
Dediščina stanovanjske kulture v etnološki zbirki Posavskega muzeja. Foto: Ivanka Počkar, 1990.



vanje v hiši in domača opravila predstavlja notranja oprema "hiše" kot glavnega bivalnega prostora. Kot s klopjo, mizo in stoli je bil opremljen s hišnim oltarčkom ali "bogcem", nabožnimi slikami na steklo in dodatnim okrasjem. Z verovanjem je tesno povezano umetniško ustvarjanje, katerega del predstavljajo slike na steklo in ogledalo, votivi in lesene plastike Marije in Jezusa. Žalostni, premišljuječi Kristus ali "hrvaški bogec" je bil še posebno značilen za obmejno področje. Skrinji, zibelki, skledniku, žličniku in pripravam za peko in kuhanje v peči se je na drugem delu hiše v rokodelski družini priključilo še čevljarstvo, šiviljsko, krojaško ali kakšno drugo orodje, povezano z obrtjo ali hišno delavnostjo.

Slika levo: Vetrnica - ročno kovani petelin "zlate" barve z inventarno številko E 240 v etnološki zbirki Posavskega muzeja. Foto: Ivanka Počkar, september 1992

Slika desno: Pleteno srce z ročno izdelanimi testenimi okraski, dediščina pekovskega znanja, je izdelek Marjance Dobnikar. Srce je razstavljeno v etnološki zbirki Posavskega muzeja od leta 1994.



DEDIŠČINA DOMAČIH OBRNTNIKOV

Tretji od prostorov etnološke zbirke Posavskega muzeja Brežice s predstavitvijo rokodelstva in domačih delavnosti priča o močno zastopani kovaški, pletarski in medicarski obrti v posavskih krajih.

Kovaška obrt je bila brez dvoma ena najstarejših in najbolj razširjenih obrti. Kovači so sodili med najpomembnejše rokodelce na podeželju in v mestih. Njihovi izdelki so iz železa kovani ključi, ključavnice, vratni tečaji in okovja, poljedelska in druga orodja, kovani deli vozov in elementi za gradnjo hiš.

Najbolj množično razvito rokodelsko dejavnost je predstavljalo pletarstvo. Plesti so znali skoraj pri vsaki hiši in s tem zadovoljevali lastne in potrebe bližnje okolice. Čas pletarstva, ko so uporabljali naravna gradiva, predvsem rženo slamo, se je zdavnaj ustavil.

Različne figuralne piškote iz medenega testa so medicarji vtiskovali v lesene modele z različnimi motivi. Prodajali so jih na sejnih in žegnanjih, vendar je po drugi vojni ta dejavnost zamrla.

Izdelki rokodelcev so bili večinoma predmeti, namenjeni vsakdanji rabi, ki pa so jih tudi lepотно oblikovali in jim dali z namembnostjo dobro usklajen in pretehtan estetski videz.

Izročilo lončarskih mojstrov v etnološki zbirki Posavskega muzeja. Foto: Baškovič, Brežice, 1988



IZROČILO LONČARSKIH MOJSTROV

Četrta soba etnološke zbirke v Posavskem muzeju je skoraj v celoti posvečena izdelkom močne lončarske obrti.

V Posavju je bilo precej razvito mestno, trško in podeželsko lončarstvo. Lončarji so bili med najštevilčnejše zastopanimi rokodelci. Z izdelki so oskrbovali tudi mestno prebivalstvo. Leta 1846 so za mesto Brežice izpričani trije lončarji. V sevniškem urbarju iz leta 1448 je zapisana dajatev šestih lončarjev iz Lončarjevega Dola. Urbar iz leta 1625 priča o dveh lončarjih v Velikem in Malem Podlogu. Še danes delata v obeh krajih lončarja Kržan.

Osnovni pripomoček lončarjev s Krškega polja, posavskih mest in trgov je bilo lončarsko vreteno. Številni podeželski lončarji so v 19. stoletju delali predvsem za kmečke potrebe. Ljudje iz višjih družbenih plasti so tedaj v vedno večji meri uporabljali boljšo, največkrat uvoženo porcelanasto, fajančno in kamninasto posodo.

Najpogostejši lončarski izdelki v Posavju so bili lonci, kozice in puranke za kuhanje in peko v peči, modeli za peko potic, šarkljev in štrudljev, sklede, vrči za vino, ročke za vodo, kotli za žganjekuho, lonci za mast, skodelice in krožniki. Z loščem naslikani motivi so največkrat geometrijski in rastlinski. Sveti simboli, Kristus na križu in napis IHS, se pojavljajo na nekaterih jedilnih skledah in vrčih in pomenijo blagoslov jedi in pijači.

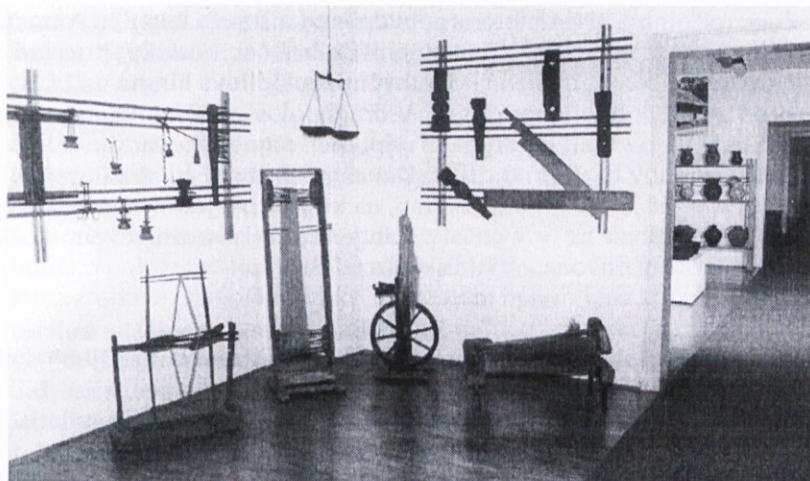
DEDIŠČINA PREDIC IN TKALCEV

Preja in tkalstvo sta bila v Posavju pomembna domača dejavnost in obrt. Peti prostor etnološke zbirke priča o številnih orodjih in pripomočkih, ki so jih uporabljali na štajerski in kranjski strani Posavja, prikazuje pa tudi različna svetila, potrebna za opravljanje tovrstnih dejavnosti v temačnem zimskem času.

Ob koncu preteklega in v začetku dvajsetega stoletja je bila lanoreja v Posavju močno razširjena. Prva leta po drugi svetovni vojni so lan sejali vse redkejše in tudi tkalci so bili le še maloštevilni. Za mesto Brežice sta v letu 1843 izpričana dva tkalca. Na podeželju so bili tkalci številčnejši, delali so na svojih domovih, s statvami pa so tudi potovali od hiše do hiše in iz vasi v vas.

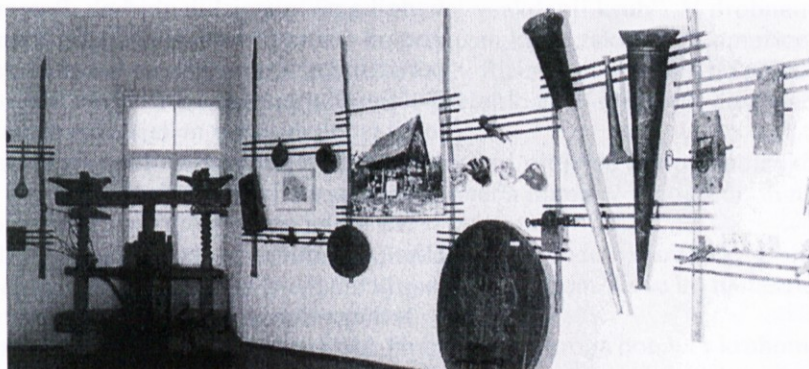
Primerno uležan in v posebnih sušilnicah osušen lan so trle terice tako, da so po lanenih steblih udarjale z rezilom trlice. Laneno predivo so predice pozimi predle na kolovratih, ki so bili običajen del opreme večine kmetij. Med predenjem so se imele predice navado

Dediščina predic in tkalcev v etnološki zbirki Posavskega muzeja. Foto: Baškovič, Brežice, 1988.



osvežiti z žvečenjem suhega sadja, predvsem sliv, ki so v ustih ustvarjale slino, potrebno pri sukanju prediva. Napredeno nit so zvile v štrene in nesle k tkalcu, ki je stkal platno. Moška, ženska in otroška oblačila so krojili iz finejšega platna, bolj grobega pa so porabili za prte, rjuhe in brisače.

“Ta veseli del” – prostor z vinogradništvom povezanimi muzealijami v etnološki zbirki Posavskega muzeja. Foto: Baškovič, Brežice, 1988.



DEDIŠČINA VINOREJE OD VČERAJ ZA DANES

Zadnji v nizu etnološke zbirke je “ta veseli del”, kot ga je poimenovala naša nekdanja sodelavka gospa Stiplovšek. Tako ga imenujemo tudi iz spoštovanja do naše muzejske staroste, 95-letne gospe Ive Stiplovšek, prve in po stažu najbolj vztrajne vodnice po zbirkah našega muzeja.

Predmeti v šestem prostoru etnološke zbirke Posavskega muzeja zgovorno, brez mlahavosti v jeziku, pričajo o vinogradništvu, brez dvoma najpomembnejši gospodarski panogi v preteklosti v Posavju.

Vinograde tu nazivajo z imenoma “gorca” in “trrsje”, vrste v vinogradu pa ponekod “žlak”. Danes imajo vinogradi terasasto obliko, nekoč so bili nasajeni v “platah”. Lastniki imajo vinograde večinoma precej oddaljene od svojih domačij. Pred 1. svetovno vojno so vinograde merili v johih (joh je površina, ki jo je bilo mogoče obdelati v enem dnevu), premožnost pa se je štela po hektolitrih letnega vinskega pridelka. Za bogatega je veljal vinogradnik, ki je pridelal 800 hektolitrov vina.

Vinograde ima večina kmečkih in precej mestnih prebivalcev. Nekoč so bili lastniki graščaki, kmetje, občinski uradniki, učitelji, cerkev in pravniki. Na Bizeljskem so trto začeli bolj organizirano saditi na

pobudo tamkajšnjega župnika Antona Martina Slomška. Slomškova pesem *En hribček bom kupil* je tod zelo priljubljena in velja med domačini kot njihova himna.

V drugi polovici 19. stoletja je trtna uš uničila vinograde. Zasadili so odpornejše ameriške sadike.

Danes je na štajerski strani najbolj znano bizeljsko belo in rdeče vino, na kranjski, t. j. dolenski strani, pa cviček.

Vabljeni torej na kozarček etnološke kulturne dediščine v Posavski muzej Brežice!

Zamisli o prenovi etnološke zbirke

Zbirka je zrasla na dobri, ljubiteljski osnovi požrtvovalnih in zagretih muzejskih delavcev, ki so bili naklonjeni etnologiji v petdesetih in šestdesetih letih tega stoletja. Razen nekaterih manjših sprememb se od takrat v bistvu ni kaj dosti spremenila. Zamisli, ki so kasneje nastale, so padle znotraj muzeja pod kopji nenaklonjenosti in izgovori finančnih neuresničljivosti. Na tehnično izvedbo postavivte že šesto leto v predalu čakajo pripravljeni obsežni trijezični teksti in podnapisi za etnološko zbirko. Ob pomanjkanju posluha za izdajateljsko dejavnost v zadnjih letih v Posavskem muzeju Brežice je muzej v Abrahamova leta, žal, stopil tudi brez osnovne knjižice – vodnika po muzejskih zbirkah. Potem ko je leta 1968 prvi muzejski vodnik pripravil tedanji ravnatelj Stanko Škaler, je bil isti še dvakrat ponatisnjen. Leta 1978 so besedila za novi vodnik pripravili Mitja Guštin, Marjan Gregorič in Inja Smerdel. Še v sredo devetdesetih let je bil isti vodnik kar nekajkrat ponatisnjen, dokler ni bil zadnji izvod prodan pred poldrugim letom in bo tako muzej svoj 50. rojstni dan dočakal praznih rok.

Na gluha ušesa so pri vodstvu naletele tudi zamisli o prenovitvi etnološke zbirke in ostaja nam dejanskost, s trpkim priokusom nerazumljenosti osnovne muzejske dejavnosti.

Nekega dne se bodo odprla vrata tudi k izvedbi zamisli in skiciranih idejnih osnutkov za prenavo etnološke zbirke. Takrat bo kot rdeča nit povezovala različne muzejske zbirke debela, 150-letna konopljena vrv za vlečenje savskih ladij. Njen začetek bo obiskovalce popeljal v prvi del muzeja, kjer jih bo restavrirana maketa ladje "Brežice", ki spi v depoju, popeljala v čase, ko je bilo Posavje dokaj močno morsko zaledje z ogromnimi tovori prvovrstnih hrastov in kot hrast vzdržljivimi delavci iz Posavja.

Garderobo bodo gostje odložili v prvem prostoru okroglega obrambnega stolpa. Tu se bodo, ob pregledno urejenih razstavno-prodajnih elementih, seznanili s knjižno, informativno, reklamno in spominkarsko ponudbo kot nadgradnjo uspešnih strokovnih rezultatov dela muzejskih delavcev. Obenem si bodo lahko na računalniškem zaslonu poiskali podatke o muzeju in zbirkah, si s pritiskom na gumb odgovorili na 77 najbolj pogosto zastavljenih vprašanj med obiskovalci v zadnjih dvajsetih letih ali se celo s pomočjo posebnega računalniškega programa na hitro sprehodili po mestu Brežice in se informirali o najstarejših stavbah in njihovem pomenu in vlogi.

V rimsko dobo jih bodo pospremili odtisi golobjih nožic na rimskem mozaiku iz Drnovega, silhueta goloba in recept o pripravi golobjega mesa v rimski kuhinji.

Po trakasti preprogi modre barve, ki je tudi sicer barva muzeja, se bodo ob vlečni vrvi za ladje namenili v opredmetena mlajša obdobja

naše preteklosti. Steno med obstoječo arheološko in etnološko zbirko bo predrila simbolično izdelana kopija stare savske ladje, katere polovica, ki bo segala v arheološko zbirko, bo nosila trgovski tovor iz najstarejših obdobj naše zgodovine, drugi, prednji del ladje pa bo natorjen z žitom, vinom in lesom, ki so jih po Savi vozili sredi preteklega stoletja. Iz tovora se bo po prostoru razširjal vonj po svežem lesu in starajočem se vinu.

Služiti in uživati kruh bo, poleg vlečne vrvi za savske ladje, simbolično položene skozi vse prostore zbirke, osnovno geslo in srž celotne zasnove etnološke zbirke. Z orodjem opremljena kolarska delavnica bo s staro, na srednji vek spominjajočo kolarsko stružnico in z najrazličnejšimi lesnimi izdelki povezovala obrtno dejavnost s poljedelstvom, sadjarstvom, čebelarstvom, prehrano in ljudsko umetnostjo. Iz restavriranega čebelnjaka v obliki francoskega vojaka se bo slišalo brenčanje čebel in v prostoru bo dišalo po medu in lesu.

Naslednji prostor bo opremljen s predmeti iz krstnega in poročnega dela življenja v kmečko-obrtniški ali kmečko-rokodelski družini. S prikazom čevljarske delavnice kot sestavnim delom opreme v glavnem bivalnem prostoru - hiši in čevljarske dejavnosti z namenom zaslužiti kruh, se bodo, na "jésnco" (grobno tkanem lanenem prtíču) položeni, svetili trije hlebci koruznega in rženega kruha. Na steno pritrjen izvezen prt bo nosil napis "Bog nam daj vsakdanji kruh". V drobnem razstavnem elementu opreme bo prikazan ključ zaklenjene omarice, v kateri so nekdaj marsikje hranili kruh. Razstavni predmet bo pojasnjen z besedilom o tem, kako so v preteklosti v nekaterih družinah kruh zaklepali.

Razstavljene žrmlje, možnarji, stope in pinje se bodo vsebinsko navezovala na fotografske povečave obéda doma, v vinogradu in na polju.

"Bogkov kot" bo opremljen priložnostno glede na praznik, vsakdan, ohcet ali smrt in bo pospremljen z besedilom, ki se bo nanašalo na opredmeteno prikazano priliko.

Poroka in krst bosta kot višek življenjskega kroga bogata s kruhom, katerega mojstrsko obliko in umetnost izdelave bo zastopalo ročno oblikovano, iz kit pleteno in z drobnimi testenimi okraski ozaljšano srce. "Podvučenje svatske dobre volje", navodila za vodenje svatbe, ki so se v rokopisih ohranjala na našem območju od sredine 19. stoletja dalje, bodo gostom na voljo v branje. Povečana in postavljena bodo na stojala s polami, ki jih bo obiskovalec po želji prelistaval.

Ko je miška odnesla mlečni zobek, so se dogajale čarobne stvari. Opredmeteno izročilo iz otroškega življenja bo prikazano pod steklenim pokrovom.

V naslednjem prostoru bo razstavljena krušna peč z različnimi vlogami, ki jih je imela v preteklosti: na njej se bodo grelí otroci, nanjo bo postavljena lončena posoda z jabolki za kisanje, na drogovih se bo sušila obleka, pod pečjo čevlji in drva, ob njih pa bo dremal tudi hišni maček. Kurišče peči bo opremljeno z orodjem, ki so ga rabili za kuhanje in peko v peči.

Množina lončarskih izdelkov bo segala na sklednikih in razstavnih policah vse do stropa. Izdelava in raba lončenine bo postavljena v življenje skozi spremne fotografske povečave. Na zabavno plat življenja bo spomnila zbirka lončarjevih napisnih verzov za vinske vrče.

V prostoru, ki prikazuje predenje in tkanje, se bo slišalo udarjenje s trlico. Suhe slive ob kolovratu s prejo bodo spominjale na čase, ko

so si predice z žvečenjem suhih sliv množile slino, potrebno pri sukanju preje. Besedilo ob litrski kantici s petrolejem ob zbirki petrolejk in drugih preprostih svetil bo govorilo o skromnosti in varčnosti pri nakupu in rabi petroleja.

Po Goldensteinu naslikana podoba moškega v značilni noši pred dvesto leti bo živo opredmetena s svinjskim mehurjem, napoljenim s tobakom, ki bo moškemu visel izza pasu.

V zadnji prostor etnološke zbirke, ki prikazuje vinogradništvo, bodo vodila rezljana lesena vhodna vrata s predvojne splavarske gostilne Gabrič v Brežicah. Nad vhodom v prostor bo gostilniški izvesek v obliki grozda. Prostor bo simbolično razdeljen v dva dela, ki ju bo ločevala še vedno modra trakasta preproga - reka Sava. Leva, južna stran, bo predstavljala deželo Kranjsko. Na veliki stenski povečavi se bodo pred nami vili vinogradi desnega (kranjskega) brega Save od Gadove peči do velikodólnskih trt in mokriškega gradu. Ob sliki mokriškega graščaka Gagerna, nekdanjega vinogradniškega veleposestnika, se bodo nizale podobe o cvičku. Desni del prostora bo prav tako opremljen s fotografskim ozadjem, le da bo tokrat prikazoval štajersko vinorodno pokrajino z Bizeljskim in Pišecami. Ob originalni oljni podobi pišeškega barona Moškona v razkošnem pozlačenem okviru bodo sodčki bizeljskega vina sledili barivčkom, lakovnicam, bučnatim nategam in preprostim steklenim kupicam, vse tja do sodobne buteljke vina "Moškon".

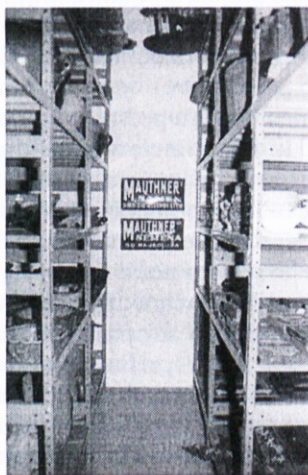
Iz razstavljenih pločevinastih rogov za klicanje delavcev na delo v vinograd se bo po prostoru razlegal nekdanj značilni zategli klic: "Pridi, pridi kopat!" in "Pridi, pridi vezat!" S pomočjo skrbno izdelanih kopij bilikumov bo moč vedoželjnim obiskovalcem prikazati, kako se toči vino iz njih.

Osrednji del prostora bosta zasedli stari vinski preši in restavrirani, reliefno okrašeni prešni kamen z motivi Križanega, pastirja z živaljo, sv. Florjana in sv. Marjete. V prostoru bo dišalo po vinu in iz ozadja se bo slišal napev: "En hribček bom kupil..."

Na zahodni strani prostora bo obiskovalca vabila podoba zrelih grozdnih jagod in kot klicaj k poslušnosti pred skušnjava streznila fantazijska žično-akrilna skulptura "telébe", pošasti, ki je v posavskih vinogradih po ljudskem izročilu odvrčala od zobanja grozdnih jagod.

Slika levo: Depo z etnološkimi muzealijami v Posavskem muzeju leta 1990. Foto: Ivanka Počkar.

Slika desno: Urejevanje na novo pridobljenih tekstilnih muzealij med etnološko muzejsko prakso v delavnici Posavskega muzeja v avgustu 1992 s ciljem postavitve razstave, ki nikoli ni bila izpeljana. Foto: Ivanka Počkar.



Meta Matijević PO BREGU PA RASTE AKACOVNA

Ker velja splošno prepričanje, da je rastlina, ki jo vsak dan neštetokrat srečamo in ima nežne pernate liste, ki je hudo nasilna in se močno razsrase, akacija, naj zaradi točnosti, pa tudi zanimivosti osvetlimo zgodovino te "akacije".

Poimenovanja rastlin so prav tako kot imena ljudi le oznake, da jih med seboj ločimo, in prav lahko bi bilo tej "akaciji" ime akacija in oni drugi, pravi akaciji kako drugače. Zaradi težav in zmešnjav, ki bi tako nastale, pa se biologi od Karla Linneja naprej držijo znanstvenih latinskih imen in tudi razvrščanja rastlin v družine in rodove. "Akacija" ali tudi neprava akacija ima v resnici ime *Robinia pseudoacacia*, pravih akacij pa je zelo veliko vrst in spadajo celo v drugo družino kot robinije.

Robinija je nežnejše rasti, največkrat so to gosto razrasli in neprehodni grmički ali vitka drevesca, ki jih imajo radi čebelarji, ker dajejo cvetovi odličen med, ne marajo jih pa lastniki novih parcel, ker jih je težko izkrčiti. Že v začetku uvajanja je dobila ime akacija, najbrž zaradi velike podobnosti listov s pravo akacijo.

K nam je prišla verjetno v 17. stoletju iz Severne Amerike in zanimiv je prav zmagoviti pohod in načrtno uvajanje šele konec 18. in v začetku 19. stoletja. V novomeški enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana je ohranjena tiskana okrožnica iz leta 1799, ki so jo ljubljanske oblasti pošiljale naokoli z namenom, da bi pospeševale uvajanje te nove rastline. Okrožnica ima naslov *Naznanilo o sajenju akacijevih dreves* in že kar tu, na začetku, je bilo rastlini podtaknjeno to nepravilno ime. Čeprav so v nadaljevanju takoj zapisali, da je to *Robinia pseudoacacia* oz. neprava akacija, ki jo v njeni domovini, Severni Ameriki, gojijo s posebno skrbjo, ker se je izkazala njena uporaba za različne namene.

Do konca 18. stoletja so v avstrijskih deželah le redko sadili ali sejali to nepravo akacijo, še največkrat so jo sadili in negovali v vrtovih vrtnarski ljubitelji. V okrožnici so zapisali, da je iz spoznanja, da je rastlina pomembna za ljudstvo in za boljšo gozdno kulturo zaradi svoje različne uporabnosti, javna oblast prišla do prepričanja, da splošno naznani prednosti te rastline, da bi potem okrožni uradi, gospostva, posestniki gozdov, gozdarji, lastniki vrtov, meščanski in tudi drugi vrtnarji, trgovci z drevesi in semeni, kmetijski uslužbenci in župniki na deželi, posebno pa še v predelih, kjer so vinogradi, ljudstvu pomagali, jim dajali dober vzgled, semena, sadike in nasvete pri sajenju.

Pri opisovanju rastline so v okrožnici zapisali, da je dokazano, da to drevo raste hitreje kot katerokoli domače drevo, ki daje trd les. Če so drevesa posajena blizu skupaj, dosežejo v 40 ali 50 letih višino 60 do 80 čevljev in deblo v premeru 2 do 3 čevlje. Les je po trdnosti podoben mahagonijevemu. Dobro se ga da polirati in uporaben je za različna fina mizarska in strgarska dela, prav kakor les oljk. Za gradbeni les zaradi svoje teže ni primeren, lahko pa v vseh primerih zamenja macesnov les kot tudi jesenov in brestov za kolarska dela. Kot kurilni les presega zaradi močne in trajajoče vročine vsa doslej običajna drva in ga tako lahko uporabijo v pivovarnah, solitrarnah, pri ku-

N a c h r i c h t

über die

Anpflanzung der Akazien-Bäume.

Die Robinia pseudo-Acacia, der amerikanische Schotendorn, oder unächte Akazienbaum, ist in seinem eigenen Vaterlande, in Nordamerika, als ein so vielfältig-nützlicher Baum erkannt worden, daß er selbst dort mit besonderer Pflege gebaut wird. Bis jetzt ist derselbe nur einzeln in den k. k. österreichischen Erbländern gepflanzt, sein Saamen wenig gesammelt, und höchstens nur für Gärten, und von Gartenliebhabern, immer aber in kleinerer Menge gepflegt worden. Indem aber dieser Baum seines verschiedenen Nutzens wegen, für das Landvolk, und für die bessere Waldkultur wichtig ist; so hat die öffentliche Verwaltung vermeinet, den mannigfaltigen Nutzen, der aus diesem Baum gezogen werden kann, seine Vorzüge, und die wenigen Vorurtheile, die bei dessen Pflege beobachtet werden müssen, allgemein in dem Vertrauen bekannt machen zu müssen, daß sodann die Kreisämter, Grundherrschaften, Waldbesitzer, Forstmänner, Garteninhaber, bürgerlichen und anderen Gärtner, Baum- und Saamen-Händler, die Wirthschafts-Beamten und die Pfarrherren auf dem Lande, besonders in jenen Gegenden, wo Wein gebaut wird, dem Landvolke mit dem guten Beispiele vorgehen, die nöthige Sammlung des Saamens, und den Anbau dieses Baums besorgen, die Vertheilung der jungen Pflanzen aber, so wie die gehörige und billige Unterstützung und Leitung in der Verpflanzung der jungen Bäume, dem Landmannenicht versagen werden.

Durch vieljährige Erfahrungen ist bewährt, daß dieser Baum schnellwächziger als jeder andereländische Baum sei, der hartes Holz giebt; daß also desselben verbreitete Pflanzung dem in vielen Gegenden eintretenden Holzmangel nicht wenig steuern könnte. Nahe aneinander gepflanzt, erreicht er in 40 bis 50 Jahren die Höhe von 60 bis 80 Fuß, und wird 2 bis 3 Fuß im Durchmesser dick. Unter allen in unsern Ländern ausdauernden bisher bekannten Bäumen, ist er der einzige, der bei einem außerordentlichen schnellen Wachsthum ein Holz liefert, welches in Absicht der Schwere, der Härte, und der Feinheit, den Eichenholzarten gleich kommt unter dem die nur heißesten Himmelsstriche fortkommen.

)

Das

hanju soli, v steklarnah, livarnah in topilnicah. Posebno še, ker je zaradi hitre rasti vsakih devet ali deset let mogoče drevesa posekati, pri tem pa pustiti nekaj dreves, da se semena zasejejo in skupaj s poganjki iz korenin posekanih dreves zraste nov nasad, tako da ga je celo nevesščim gozdarstva nemogoče uničiti.

Če drevo posekajo pri zemlji, močno požene iz korenin in poganjki v dobri in rahlo vlažni zemlji hitro rastejo, tako da so v tretjem ali četrtem letu to dobri koli za trto, v petem ali šestem letu za hmelj, v devetem do dvanajstem pa kot kurjava. Kot koli so še boljši od macesnovih, ker deli, ki so v zemlji, gnijejo počasneje. V peščenih in suhih tleh lahko naredijo iz prepleta mladih poganjkov žive meje. Drevesa so uporabna tudi pri utrjevanju obrežij potokov, le v kamniti in preveč suhi zemlji uspevajo slabše in rastejo počasneje. Vedno pa je treba saditi drevesa tesno skupaj, ker bi jih močnejši vetrovi poškodovali. Listje služi tako kot jesenovo za živinsko krmo. Drevo daje le malo sence, tako da na travnikih ne ovira rasti pod seboj. Cvetovi lepo dišijo in se lahko uporabljajo za dišeče vodice ter dajejo čebelam dobro in izdatno pašo. Treba je le toliko časa prizanašati cvetovom, da s pobiranjem semen konec oktobra lahko zagotovijo razširjanje gojenja. Pobočja ne preveč visokih hribov, ki so obrnjena na jug ali jugozahod, so najprimernejša za sajenje v gozdu, ker jih na tej legi najmanj prizadenejo neurja, ki lahko poškodujejo lomljiv les. Da bi jim na teh legah zagotovili potrebno vlago, ki jo potrebujejo posebno v prvih letih, je priporočljivo, da sadike posadijo le pet do šest čevljev narazen, izkopljejo čevljev globoko, štiri čevlje dolgo in dva do tri čevlje široko jamo in tja posadijo sadiko, da se lahko v njej zbira deževnica.

Da ne bi ljudi odvrnili od gojenja zaradi ponesrečenih poskusov, so opozorili, da so iz semen vzgojeni sejančki v prvih letih zelo nežni, zahtevajo pogostejše zalivanje in rahlo, dobro zemljo ter ogrado do tretjega ali četrtega leta, ker sicer zajci pozimi oglodajo skorjo kot sladko hrano. Da bi setev uspela, je treba sejati spomladi na dobro pripravljene vrtno grede, semena z dreves pa pobrati konec oktobra in jih shraniti na suhem. V tretjem ali četrtem letu je treba mlada drevesca presaditi, pri čemer ne smejo preveč porezati korenin in vej. Tako priporočilo je bilo dano "vsakomur na znanje in v spodbudo".

Že 9. januarja 1800 je imel novomeški okrožni urad na razpolago 20 sadik in 3 lote semen, ki jih je z okrožnico ponujal gospodstvu, ki naj tako dajo dober zgled podložnikom za nadaljnje gojenje.

Tako se je začela širiti nova rastlina, ki je do današnjih dni marsikje postala nadloga. Druga kuriva so zamenjala les, betonski stebriči v vinogradih lesene, francoski parfumi domače dišeče vodice, iverice kakšne bolj dragocene vrste lesa v mizarstvu, vitaminska hrana v granulatih pa listje za krmo živine in z nepravo akacijo ni pravzaprav več kaj početi. Le čebele jo še vedno obletavajo.

PARK DVORCA NOVI DVOR PRI RADEČAH

VIRI IN LITERATURA:

Smole, Majda: Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana, 1982

Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, 1. zvezek, Ljubljana, 1970

Valvasor, Janez Vajkard: Topographia Ducatus Carnioliae Modernae, Faksimilirana izdaja s spremno besedo dr. Branka Reispa, Ljubljana, 1995

Valvasor, Janez Vajkard: XI. knjiga: Buch von den Städten/Märkten/Schlössern und Klöstern in Crain, s. 644

Curk, Jože: Radeče in njihova okolica; gradbeno-zgodovinska skica, ČZN št. 1-2/1979

Slovenski biografski leksikon, prva knjiga Abraham - Lužar, Ljubljana 1925-1932, s. 279

Piskernik, Angela: Zaščiteni drevesni park Hotemež, Varstvo spomenikov III, Zavod za spomeniško varstvo LRS 3-4/1950, s. 170-172

Inventar knjižnice Gutmannstahl-Benvenuti: Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Inventar "Požgano" 42001-48000

Verzeichnis der Bäume und Sträucher im Schloßpark des Herrn Nikolaus Ritter von Gutmannstahl-Benvenuti in Weichselstein; Mitteilungen des Krainisch Küstenländischen Forstvereins, XXXI. zvezek, 1913

Geodetska uprava Laško: Katastrski list franciscejskega katastra k.o. Hotemesch, 1867

Arhiv Republike Slovenije, Zemljevid porečja Save Franza Scherowitza, mapni list 45

Dokumentacija Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje

Arhiv usmiljenih sester sv. Vincencija, Šentjakob ob Savi

1 M. Smole v Graščinah in dvorcih na nekdanjem Kranjskem uporablja oblike imena Tschetschkher.

2 J. V. Valvasor: XI. knjiga, s. 644; 3 ibid.

KULTURA
Rast 2 / 1999

Med preteklimi kulturnimi dosežki parkovnega in vrtnega oblikovanja v Posavju ima posebno mesto park, ki je bil v času svojega nastanka v petdesetih letih prejšnjega stoletja in v teku dobrih devetdesetih let svoje "zlate" dobe pod lastništvom in skrbjo rodbine Gutmannstahl-Benvenuti, eden najlepših, najrazsežnejših, z drevnino bogato opremljenih parkov, ki mu v slovenskem merilu tedanjega časa najdemo le malo primerjav - bil je lepoteč med posavskimi vrtovi in odsev svetovljanskega duha svojih lastnikov.

Njegova zgodovina ni dolga, saj pripada družini graščinskih parkov, ki so zlasti v 2. polovici 19. stoletja bili skoraj obvezen dodatek dotedanjim manjšim okrasnim vrtovom, urejenim še močno pod vtisom geometrijske kompozicijske logike, obdani z zidovi in ograjami. V tem času je naše provincialne kraje dosegel evropski modni val zbiranja eksotičnih, tujerodnih rastlin, dreves, grmovnic in cvetočih trajnic. Tudi oblikovni način razporejanja drevesnih vrtnih predelov po prostoru je bil drugačen - nastajale so razsežne površine po vzoru angleških krajinskih vrtov, z romantičnimi cvetličnimi, kiparskimi in arhitekturnimi prvini. V parkovne zasnove so lastniki spretno vključevali in izkoristili tudi vsakokratne krajinske danosti: relief, vodne motive, lepe razglede po okolici, naravne vegetacijske kulise, mogočna drevesa ipd.

Znaten prometni pomen Radeč in njihove okolice je že v srednjem veku omogočil razvoj trga, povezava proti Boštanju pa je leta 1458 botrovala postavitvi dvora pri Radečah z lokacijo na dvignjenem desnem bregu Save. Prvotno nemško ime kasnejšega dvorca Novi Dvor, Weixelstein ali Weichelstein, je izviralo s konca 16. stoletja, ko ga je skupaj s posestjo pridobil Janez von Weixelburg zum Weixelstein.

Do 1. polovice 19. stoletja sta bila za trg in okoliška posestva zelo pomembna splavarjenje in brodarstvo po Savi. Preko broda pri Loki je posestvo Dvor imelo zvezo s Sevnico, Brestanico in Brežicami. Skozi dolino Sopote do Dola pri Hrastniku in naprej do Mirne na Dolenjsko, na sever pa čez Podkum v Trbovlje je vodila sprva tovarna pot, kasneje utrjena cesta. Leta 1826 zgrajeni most preko Savinje je omogočil boljšo povezavo s Celjem. Utrjena vlečna pot tik ob reki vzdolž savskega brega pod Novim Dvorom je služila konjski vleki splavov po toku navzgor.

Okolica dvorca je bila konec 17. stoletja pretežno gospodarska, kar kaže Valvasorjev bakrorez in govori njegov opis: "Dvorec Weixelstein je četrť ure oddaljen od trga Radeče, ima lep razgled na reko. Na velikem dvorišču je lepa lipa. Pred gradom vidimo njive, žlahtno sadno drevje in nedaleč vinske gorice. Lepi razgledi na sosednje dvorce. Sedanji lastnik Zezecker¹, baron, gospod Sigismund Wilhelm, je dvorec olepšal in ga okrasil z dodatki"². Istočasno Valvasor opisuje tudi sosednji dvorec Hotemež ob cesti na Vrhovo, z gospodarskimi poslopji in "čednim vrtičem, v bližini pa lepimi polji in vinogradom ter veliko lipo na dvorišču"³, ki je bil v lasti barona Engelberta Galla.

Kasneje, v 2. polovici 18. stoletja sta z napredkom sadjarstva in poljedelstva v Posavju postali osrednji dejavnosti obeh posesti prav

4 Zgodovina agrarnih panog, Sadjarstvo

5 Zgodovina agrarnih panog, Gojitev sviloprejk, s. 412.

6 Knjižnico je l. 1926 odkupilo mesto Ljubljana od Nikolaja von Gutmannstahla., hrani jo NUK.

ti dve. Scherowitzov topografski zemljevid Save kaže zahodno od glavne stavbe ograjen sadno-zelenjavni vrt, ki se navezuje na obzidano dvorišče, prav takšen vrt se je razprostiral severno od pripadajočega gospodarskega poslopja. Verjetno je šlo za raznorodna žlahtna sadna drevesca v ravnih linijah ob kvadratnih razdelkih, kjer so na dvignjenih gredicah gojili zelenjavo, zelišča in cvetlice pa tudi jagodičje. Viri za tisti čas v Posavju omenjajo jablane voščenske, pa tudi hruške, med njimi pogosto tepke, češnje, slive, breskve, orehe in marelice.⁴ Morda so na velikem, vzorno posajenem sadovnjaku med obema vrtovoma poleg naštetih dreves rasle tudi murve. Murvini nasadi so bili v 18. in 19. stoletju kot posledica patenta avstrijske vlade o pospeševanju gojitve sviloprejk v nekaterih naših krajih precej pogosti, zaradi ugodne klime na primer v Savinjski dolini, celo v Rimskih Toplicah, pa tudi jugovzhodno od Radeč okrog Dvora in ob izlivu Mirne v Savo.⁵

Vhod na glavno dvorišče Novega Dvora je označevala skupina iglavcev, prav tako pa jih vidimo na bregovih potoka Weixelstein, danes Hotemeškega potoka, ki se vzhodno od dvorca izliva v Savo. Ta drevesa, ki so v tistih časih v sicer prevladujoči listnati podobi avtohtonega rastja bila prav gotovo nekaj posebnega, so skupaj z mostičem čez potok in sprehajalno stezo do prodnate rečne obale bila zametek kasnejšega velikopoteznega parka. Idilična podeželska okolica z vijugastimi kolovozi in potmi, kapelice z drevesi ob njih, z redkim rastlinjem obrasla hudourniška korita potokov, izvirajočih izpod gozdnatih pobočij Loške gore, sem in tja zajezenih v ribnike, že tedaj številni kozolci in mnoge kmečke domačije so dopolnjevale to bidermajersko krajinsko podobo.

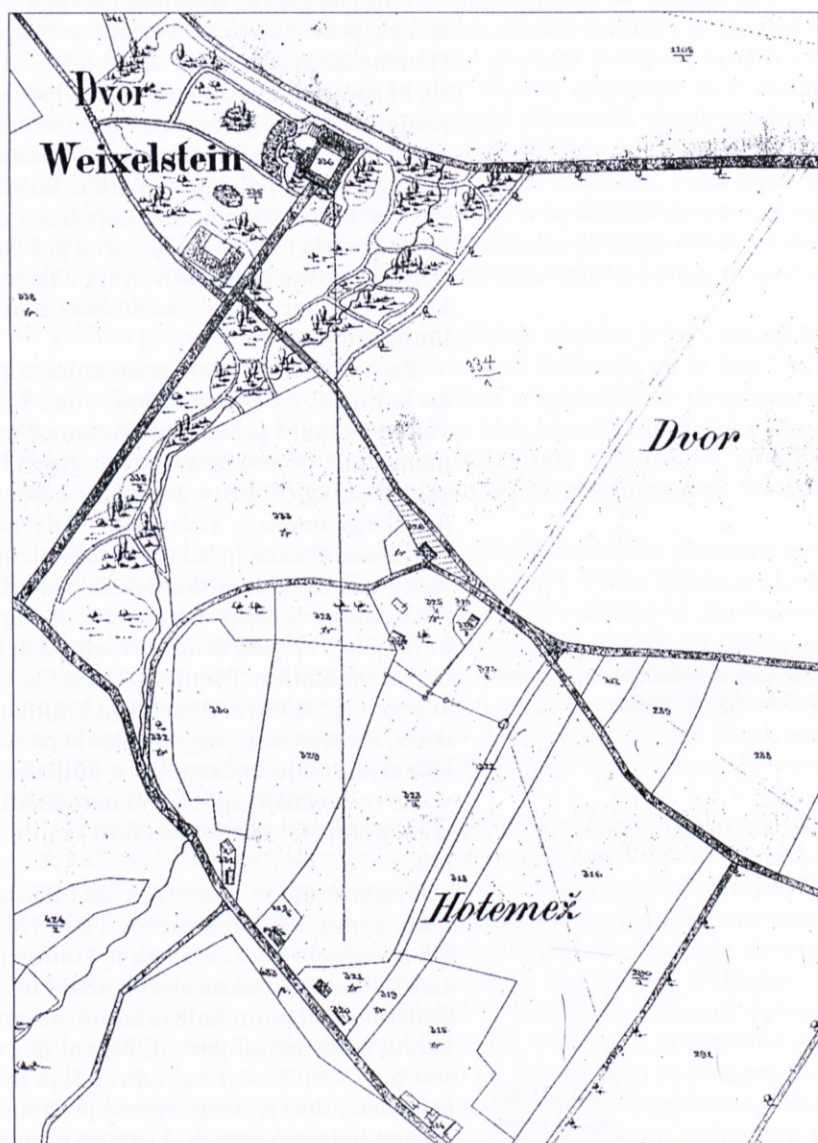
Za nastanek kasneje znamenitega parka je pomembno leto 1853, ko je posest z dvorcem kupil vitez Ludwig von Gutmannstahl-Benvenuti skupaj s posestvom Hotemež nedaleč od Novega Dvora. Gutmannstahl, po poklicu trgovec, rojen blizu Dunaja, je bil pomembna osebnost, saj je bil v avstrijski konzularni službi, predsednik mornariškega urada v Trstu, leta 1861 pa je postal tudi član Kranjske kmetijske družbe in bil dobrotnik njene podružnice v Radečah. Bil je tudi poslanec v kranjskem deželnem zboru. Da je bil široko izobražen mož, ljubitelj lepih umetnosti in naravoslovja, kaže tudi njegova knjižnica,⁶ ki med drugim vsebuje dela antičnih in renesančnih piscev in umetnikov Plinija st., Vergila, Columelle, Tassa, Ariosta, razsvetljenca Voltaira, flamskega krajinarja Teniersa pa Schillerja, Herderja, Rabelaisa, poleg leposlovja pa še številne priročnike, leksikone, slovarje, revije in časopise o poljedelstvu, gojenju sviloprejk, naravoslovnih vedah, zgodovini umetnosti, trgovski geografiji in pomorstvu, potopise o prekomorskih krajih, slovarje in drugo v šestih jezikih.

Premoženje in izobrazba sta bila dobra podlaga za postopno ureditev parka, katerega zasnovo leta 1867 kaže reambulančni kataster. Ob baročnem dvorcu, ki ga je Gutmannstahl dal preurediti z neoklasicističnimi arhitekturnimi dodatki in interierji v historičnih slogih in dodanim zunanjim balustradnim stopniščem, se je na zahod in jugovzhod razprostiral park. Obsegal je cvetlično preprogo zahodno od stavbe, cvetlično-grmovna rondoja na tratih v nadaljevanju dlje od dvorca ter drevje, razporejeno posamič, v manjših in večjih skupinah ob sprehajalnih stezah, ki so se vijugale ob Hotemeškem potoku in po pobočjih ob njem. Takratna ureditev je potekala od vlečne poti ob

Alenka Kolšek
PARK DVORCA NOVI DVOR
PRI RADEČAH



Dvorec Dvor z vrtovi leta 1807, Scherowitzov zemljevid Save



KULTURA
Rast 2 / 1999

Savi vzdolž dostopne poti k dvorcu na jug do današnje magistralne ceste Radeče-Vrhovo.

Nekako v osemdesetih letih prejšnjega stoletja so tej zasnovi dodali še predel, ki je segal še dalje na jugozahod proti Radečam, o čemer pričajo še danes ostanki parkovnega drevja onkraj nove ceste, speljane po zahodnem delu parka pred tridesetimi leti, v zgodnjih sedemdesetih letih. Za časa Nikolausa von Gutmannstahla, ki je bil lastnik do leta 1926, so v park dodali postopoma še veliko dreves in grmovnic, med njimi štiri velikocvetne magnolije pred dvorcem.

Kje so Gutmannstahli kupovali sadike, zaenkrat ni natančno ugotovljeno, verjetno pa so jih uvažali po Južni železnici bodisi iz Trsta bodisi iz botaničnega vrta v Ljubljani, ki se je v 2. polovici stoletja že krepko razmahnil in obogatil z rastlinjem, ali pa iz kakšne avstrijske drevesnice. Vsaj nekatere izmed rastlin pa bi morda lahko prišle iz sosednjih Rimskih Toplic, kjer je bil v tistem času zdraviliški park že znatno razvit, razsežen, znan po lepem drevju.

Leta 1913 je Kranjsko-obalno gozdarsko združenje v svojih poročilih⁷ ob obisku posestva popisalo 40 različnih vrst iglavcev in 59 vrst, sort in varietet listnatih dreves in grmovnic, kar je bila zavidanja vredna zbirka z neverjetno raznolikimi in v naših razmerah prav redkimi drevesi, čeprav je v marsikaterem graščinskem parku tedanjega časa obstajala bolj ali manj obsežna in z eksotami bogata drevesna družba. Naj za ilustracijo povzamemo iz seznama med iglavci: štiri različne vrste jelk, atlantsko cedro, nepravo tiso, tri vrste pacipres, japonsko cedro, povešavo cipreso, gingkovec, štiri vrste brinov, japonski macesen, kalifornijsko rečno cedro, tri vrste smrek, šest vrst borov, duglazijo, čopasti taksodijevec, mamutovec, močvirski taksodij, tiso, japonsko torejo, hibo, kanadsko čugo; med listavci pa: dve vrsti javora, divji in domači kostanj pa jesen ali ajlant, pušpan, floridski blagoduh, beli hikori, karagano, cigarovec, turško lesko, karminasto rožnati glog, japonsko in navadno kutino, oljkovec, poleg navadne bukke tudi rdečelistno in tribarvno rdečo bukev, povešavi in veliki jesen, gledičijo, kanadski rogovilar, hibiskus, tulipovec, dve vrsti orehov, rdeče in rumenocvetni divji kostanj - pavio, navadno paulovnijo, orientalsko platano, piramidasti topol ali jagned kot značilno drevo 19. stoletja, purpurno mirabelo, kitajski mandljevec, štiri vrste hrastov, japonsko soforo in njeno povešavo sorto, tamarisko, navadni kloček, ameriško lipo, brest in beli gaber.

7 Mitteilungen des Krainisch Küstenländischen Forstvereins

Dvor, obdan s parkom, razglednica iz časa med obema vojnama



Spremembe med obema vojnama

V času pred 2. svetovno vojno je posest prešla v roke usmiljenih sester sv. Vincencija. Poleg drugih gospodarskih objektov je bil v okviru posestva pomemben steklenjak za shranjevanje raznih poso-

dovk, ki so jih razpostavljali v park v letni sezoni. Na vstopnem delu pred dvorcem so rasla kot sestavni del parka tudi sadna drevesa, nekatere so gojili in celo obrezovali v umetelne dežnikaste oblike. Vrtnar Lipoglavšek, ki je skupaj s pomočniki oskrboval park od leta 1929 do 1939, se je leta 1990 spominjal belih peščenih sprehajalnih poti, gostega smrekovega gaja v grapi ob Hotemeškem potoku, ki je bila košena do vode, brezovega gaja ob cesti na jugu in jablanovega drevoreda na vzhodnem robu parka. Urejal je nekaj cvetličnih gred po vzoru historističnih cvetnih vzorcev poznega 19. stoletja in pri tem ob mnogih trajnicah kot poudarke uporabljal bananovce, citro-novce, palme, obilico stebelnih vrtnic, agave itd. V enem od treh ron-dojev, zahodno od stavbe, je stal kip Marije z detetom na podstavku. Zanimiv sestavni del posestva je bilo nunsko pokopališče, ki je ležalo že bliže naselju in je, obdano z markantnim drevjem, že od daleč govo-rilo o svoji spominski in duhovni vsebini.⁸

8 Pogovor z vrtnarjem Lipoglavškom
25. junija 1990

Povojna usoda in današnje ideje o prenovi

Park je začel propadati že med vojno, ko so začeli z izsekavanjem dreves, kar se je nadaljevalo tudi po njej. Veliko drevja je padlo tudi takrat, ko so ob svinjskih hlevih južno od dvorca uredili tekališče za svinje. Dr. Angela Piskernik, konservatorica za varstvo narave pri teda-njem republiškem zavodu za spomeniško varstvo, je leta 1948 ugo-tovila, da je od prvotno okrog sto redkih dreves v parku ostalo le še devetnajst primerkov.⁹ Glede na kulturnozgodovinski in ambientalni pomen pa je takratni Referat za varstvo prirode leta 1950 razglasil park za znamenitost. Po vojni je tudi dvorec dobil povsem drugo vse-bino, nekaj časa je bil uprava Zasavskih premogovnikov, kasneje pa je postal kazensko-prevzgojna ustanova, kar je še danes. Seveda ta vsebina narekuje nekoliko drugačno urejanje površin, kot bi bilo za sam spomenik optimalno. Veliko škodo je parku prizadejala regio-nalna cesta, ki je odrezala njegov jugozahodni del z drevjem in nun-skim pokopališčem od glavnine območja. Določen vpliv na parkov-no drevje bo verjetno imel tudi dvig rečne gladine zaradi zaježitve hidroelektrarne Vrhovo.

9 Varstvo spomenikov 3-4/1950



Povešava japonska sofora - ohranje-na eksota ob dvorcu

Zadnja leta si občina Radeče z vrtnarskimi deli prizadeva vzdrževati park v zadovoljivem stanju, kar pa za celovito prenovu celotnega komplek-sa še ni dovolj. Dolgoročno bi bilo potrebno postopoma vrniti dvorcu in gospodarskim objektom funkcijo, ki bi omogočila tudi učin-kovito obnovo parka. V primeru javne vsebine dvorca bi lahko park uporabili kot mestni park za oddih prebivalcem in obiskovalcem, pa tudi kot privlačno okolje kulturnim prireditvam. Pomembna bi bila povezava z reko, pri čemer bi se revitalizirala kot sprehajalna steza stara vlečna pot ob Savi, kolikor se je zaradi zaježitve vode za elek-trarno Vrhovo še ohranila. Poleg temeljite sanacije starega parkovnega drevja in ponovne zasaditve, kjer bi do neke mere poustvarili nek-danje stanje na podlagi razpoložljivih podatkov, bi morali park pove-zati z mestom in nekako premostiti fizično in vizualno močno motečo, hrupno prometno cesto, morebiti pa bi ga kazalo celo razširiti proti jugu, na sedanji travnik z neopredeljeno namembnostjo.

S tako začrtanimi izhodišči preнове bi spomeniškemu kompleksu Dvora v precejšnji meri vrnili nekdanjo lepoto in pomen, obenem pa krajinsko oplemenitili ter funkcionalno obogatili vzhodni mestni predel z novimi, kulturno-rekreacijskimi vsebinami.

PESNIKOVA PRERAČUNLJIVOST

Zakaj pesnik piše

Zakaj pesnik piše in zakaj nato te svoje stvaritve objavlja ter z njimi nastopa? Vsekakor zato, ker si od tega nekaj obeta. Vendar pa so ti njegovi motivi lahko nadvse raznovrstni in se razprostirajo od tistih hvalevrednih pa do moralnostno oporečnih.

Kar zadeva najrahljše oblike pridobitev, ki jih je avtor deležen (se pravi takšno ali drugačno psihično zadoščenje oziroma razbremenitev) – četudi jih morebiti zavestno anticipira, mu praviloma ni kaj posebnega očitati. Če se kdo spravi k pisanju pač zato, ker deloma že vnaprej ve, kaj mu pesem utegne prinesiti – kaj hudega naj bi bilo v tem? Še več, lahko pribijem: da je tisti, ki to dejstvo sebi – in nato v potrebni situaciji tudi drugim – odkrito prizna in ki torej ne mystificira svojih globin z raznimi floskulami o nadnaravnih navdih-njenjih, nemara večji poštenjak in predvsem tudi bolj verodostojen umetnik.

Poleg teh mimogrede omenjenih intimnih zadoščenj pa obstaja še eno, čisto posebno, ki se mi ga zdi potrebno dotakniti. Horacovski *non omnis moriar (ne bom ves umrl)*, Prešernova želja *al te bodo morbit ostale*, in navsezadnje, v zoženem in nekoliko metaforično prirejenem smislu, Aškerčev *v delih svojih živel sam boš večno*. Prelaganje smrti; seveda ne biološke, marveč idejne. Zadevo se mi zdi smiselno jemati kot predvsem ali povsem zavestno. Ampak od kod človeku sploh ta potreba, da za sabo tudi po svoji smrti pušča sledi? In zakaj je skoraj po definiciji vsakemu pravemu pesniku več vredno, da preživi njegova poezija, kot pa da on sam zaradi njenih učinkov na ljudi preživi svoj zemeljski čas posvetno karseda ugodno? Ali pa gre pri puščanju tega izjemnega vtisa nemara vendarle samo za izpolnjevanje skritega načrta – ki je prav to: ustvarjanje vtisa; in je pogojeno s samozaslepljevanjem, ustvarjeno in diriganjo pa s strani podzavestnih krmarjev našega obstoja, genov?

Vzbujanje sočutja in prikaz inteligence

To, da pesniki pri bralcih vzbujajo čustva, je samo bistvo poezije kot sociološkega pojava; in prav dosti manj samoumevno ni tudi to, da po stranski liniji obenem povzročajo odjemalčevo sočutje do njih – kar jim lahko prinaša tudi nenadejane, pa zato nadvse oprijemljive ugodnosti. To vzbujanje sočutja je lahko kajpak tudi predvideno, da ne rečem načrtovano – a dokler velja, da je bil vsaj izhodiščni umetniški izraz avtentičen, se pravi, da v samem aktu ustvarjanja ni bilo stranskih računih, toliko časa umetniku ne kaže odrekati tiste njegove vsaj temeljne veljave.

Zanimivost nastopi, ko ustvarjalec ta svoj položaj in to svoje ravnanje zavestno opazi. Ko se zave oziroma si prizna, da je pričel védoma izrabljati svoj umetnostno vzpostavljen in vzdrževan vpliv na ljudi. Baudelaire je stvar iz svojega kota artikuliral v okviru pesmi *Bralcu*, ki je nekakšen predgovor ali celo navodilo za branje njegovega opusa: na njenem koncu od svojega duhovnega kupca nič manj kot izrec-

no zahteva, naj se mu – on, avtor – smili; če ne, pa naj bo preklet.

Pri tem je možakar, naj le mimogrede navržem, dosegel paradoksalno situacijo: po eni strani razkrije svoje naravnost podtalne vzgibe, po drugi pa prav s tem demonstrira, kako pošten je pravzaprav; da ne omenjam še tretje, namreč psihološke izvirnosti in svežine.

Tegale mesta – upam, da vsaj odslej, ko bom stvar zavestno zakoličil, ne bo več tozadevnega dvoma – nimam ne zdaj ne kdajkoli namena uporabljati za tako ali drugače promocijsko zastavljeno razpravljanje o svoji lastni poeziji, kot bi se v danih okoliščinah načeloma sicer lahko dogajalo. Vsakršne osebne izkušnje, ki jih navajam, naj bodo po možnosti torej vzete kot elementi literarnega sloga in neobremenjene s pravkar izpostavljeno problematiko. V védenje.

Spomnim se pač, kako sem sam pričel pisati pesmi. Ne mislim tistih otroških in dejansko infantilnih – lev velika je žival, ne boji se krav – ali pa najstniških countryjevsko-stripovsko navdihnjenih besedil – strašna siva planina je to – marveč tistih resnih, odraslih. Moji tedanji punči je nekdo – neki bedak, kaj pa drugega – izročil ljubezensko pesem, sicer brez ritma, rime in soli, zato pa z akrostihom, če se ne motim, na njeno ime. Danes vem tudi s teoretskega vidika, da je akrostih ena najtrivialnejših oblik delanja pesniškega vtisa na neuke, saj pač ne zahteva kaj dosti inteligence; takrat pa sem to preprosto in vehementno razbral iz konkretnega priloženega zapisa. “Ti bom zdaj jaz napisal eno pravo pesem – sonet, pa, kot za šalo, še z akrostihom.” Tako sem rekel in tudi storil. Rezultat se mi je zdel prav imeniten, in da naloga ne bi bila prelahka, sem v nadaljnjih dveh mesecih ob prostih oziroma navdahnjenih uricah – kar je bil za tiste moje čase sinonim – postopoma napisal kar ves sonetni venec.

Kaj sem ob tem čutil, rajši ne govorim. Oče pa mi je rekel nekako tako: “Če imaš dejansko pesniški talent, potem je tole seveda še zelo naivno in v povojih; če pa ga nimaš, potem je vsekakor znak velike intelektualne kapacitete.” Kaj sem ob tem čutil – rajši ne govorim. Danes pa se mi zdi zelo korektno, in to v vseh pomenih te besede.

Zgodba, kakršna pač je, govori seveda o zavestnem intelektualnem angažmaju v smeri samopromocije. Spričevanje inteligence pač gotovo ni vselej samo podzavestni avtorjev namen, marveč je včasih tudi načrtovana dejavnost. Pa zato ni s tem še nič prav zelo narobe, mar ne.

Zapeljevanje in porno ekskurz

Pisanje akrostiških in rimaških – da ne rečem – okrožnic je eden zgodnjih veselošolskih športov, katerega ime je osvajanje. Z zelo zavestnim namenom, kajpada. No, tudi kar zadeva odrasle in, denimo, celo take stare kozle, kot je bil Prešeren tam Pod oknom, nimamo kaj dosti slepomišiti glede cilja oziroma intencionalnosti v ozadju njihovih pisanj. Stvar je videti tako prozorna in kristalno jasna, da se zdi, kot da ni o njej sploh več kaj dodatnega povedati. Morda pa vendarle: to, da je vse to pesnikovo javskanje in pihanje na dušo lahko vendarle tudi čisti larpurlartizem; da je tista dična naokenska oseba v resnici pač lahko tudi izmišljena, z nekim – mojim občutkom sicer docela obskurnim – namenom: da nam ta naš pesnik skozi to utvaro lahko ustvarja čisto umetnost, da se razdaja za ljudi... Ojoj, ne vem. No, zdaj pa pridemo do res kočljive stvari. Kot podzvrst obravnane, zapeljevalske teme sem si tu namreč zamislil pornografsko poezijo. Pa saj ne mislite, da zadržke omenjam zaradi njene vsebine – ta

je, kaj bi človek rekel: če ni butasta, lahko kar zabavna. Problemi so drugje. Ali je to, najprej, sploh poezija – ali pa je zadeva samouničujoča že iz svojih definicijskih črt? Ko namreč trčita dve uresničitvi, poetična in seksualna, po nekaterih interpretacijah pride do medsebojnega izničenja naboja, s tem pa vsakršnega smisla, ki naj bi izhajal iz poskušanja tozadevne kreacije.

Druga, najresnejša težava je, da ni jasno, ali to reč sploh kakorkoli upravičeno štejem k zapeljevanju: mar pornografski verzi resnično lahko koga, po možnosti še žensko (zanje je namreč znano, da so za te in sorodne poskuse seksualnega ogrevanja neprimerno manj dovzetne od moških), spravijo iz odklonilne nepripravljenosti v navdušeno voljnost?

In tretjič, kar je najbolj grozno: da pravzaprav sploh ne vem več, kaj ima – kot sem namreč prej veselo napovedoval in pleteničil – poezija sploh lahko od pornografije. No, potrudi se zdaj... Aha: to, da svojega avtorja popularizira, in to na takoj. Ne sicer pri ženskah, na žalost, temveč v moški družbi (tudi sam sem, kot vidite, zapadel v maskulini diskurz – a se tega krasno zavedam). Kar predstavljam si, koga, če ne spet našega Franceta P. – ki bi tam v neki kranjski oštariji govoril, kako Valjhun zastonj zdaj išče mlado lice njega, ki kriv moritve je velike, in bi se mu najbrž predvsem prizanesljivo nasmihali; medtem ko bi njegova Savica, ki ni več devica, naj bo stvar še tako primitivna, izzvala splošno odobravanje, in še en polič na mizo... In brihten fant se bo tega pač zavedal.

Subverzivnost

Pridejo taki in drugačni časi. In kadar se ljudje v svojih državnih režimih ne počutijo svobodno, to svojo utesnjenost tako ali drugače izražajo. Pesnik pač s tem, da v svojih pisanjih implicitno zrcali trenutno okoliščinsko problematiko, v katero je vpet; lahko pa je tudi še bolj korenit – in o stvareh piše razmeroma kar naravnost. Poslužuje se raznih bolj in manj neposredno pripovednih metafor; lahko se s svojo, denimo, epsko snovjo preseli kam v zgodovino in potem skozi tamkajšnjo scenografijo govori pravzaprav o svoji sodobnosti, in še marsikakšna druga oblika pesniške subverzije, usmerjene proti diktatu, mu je, kreativnemu duhu, na razpolago.

Še več. Pogosto je literat – kot lastnik dokajšnje intelektualne opreme –, še zlasti pa pesnik – kot zelo verjetni nosilec svobodnjaških nazorov – v svoji dotlej morda predvsem teoretski avantgardnosti poklican tudi k praktično moralnemu delovanju. In se pač tudi kot biološko in socialno živo bitje angažira v smeri spreminjanja sveta.

Vendar subverzivnost kot ideja ima v sebi nek varnostni zaporni mehanizem, ki se promptno aktivira v tistem hipu, ko je dani – tako ali drugače – politični cilj dosežen in preden bi lahko pesnik pričel uživati v njegovih oprijemljivih sadovih. Slednje lahko sicer kajpak počne, toda ob tem je vsa tista njegova subverzivnost že minula – in v nadaljevanju na žalost pogosto pač hlinjena – drža. Ali pa ne: in v tem primeru se kot nekakšen večni najemniški vitez, ki opravi svojo nalogo in se že poda drugam, odziva na vedno nove in nove klice k pravičnemu.

No – morda bo kdo začuden – nek po svoje zanimiv konceptualni problem pesništva se pokaže šele v tem, moralnostno prav izjemno veličastnem pesnikovem nastopanju. Problem, ki zadeva vprašanje

heteronomnosti v poeziji: za svojo eksistenco se v danih razmerah namreč naslanja na nekaj izven sebe – na moralnost. Toda, kaj je alternativa opisanemu? To, da je pesnik docela izvenmoralno, amoralno bitje, nemara tam nekje v oblakih, ki mu ni prav nič mar za zemeljske dogodke. Na to seveda ne morem pristati.

Tudi že v svetu čiste logike precej manj kočljivo pa je to isto vprašanje, poveznjeno na bolj vsakdanje okoliščine in perspektivo: na imenovano politično dejavnost. Pesniki politiki in politikanti: mislim, da je stvar, kakor hitro se že za malenkost oddalji od zgornjega ideala – in to je takorekoč njena neizbežna usoda – vsekakor skaljena v svoji morebitni izvirooma obstoječi čistosti. Do manjše ali tudi zelo izrazitejšše motnjave. Kar pa seveda ne zaustavi dejstva, da naš obravnavanec ob tem postane, na primer, velecenjen lavreat, morda tudi do konca časov na tem našem svetu.

Pisanje za denar

Pisanje poezije je lahko tudi kar konkretna stvar: za vsak objavljen verz dobiš toliko, za pesniško zbirko pa toliko in toliko. No, povejte, ali je prav, da se poezijo sploh daje na trg, tako kot kakšne redkvice ali špinačo? Spet po drugi strani pa gotovo drži, da brez poplačila – in to najbrž dejansko tudi denarnega – poet počasi neha biti tako motiviran. Piše sicer še, toda manj. Zase. Mora pač preživeti in v ta namen delati druge stvari. Škoda, ne? V tem času bi lahko namreč ustvaril še marsikatero dodatno nadvse veličastno reč – tako pa se mnogih sploh nikoli ne bo niti lotil.

Dobre poete je torej pametno plačevati. Toda s tem se znajdemo pred novo grožnjo – devalvacije in stremušva. Predstavljam si, kakšna misel se lahko zapodi skozi glavo avtorja, ko vidi v nekem pravilniku napisano, da je tarifa za en verz od – recimo, ne vem, zmišljujem si – 157 pa do 314 sit. Preden se odpravi, na primer, na večerjo s prijateljico, si reče: no, pa napišimo eno poemo, da bomo pokrili stroške. Večerja me bo stala, denimo, 7.000, torej bo treba napisati približno trideset vrstic. Kaj bi bila tema? Pa napišimo kaj o – hm, česa že dolgo nismo obdelali – no, zakaj pa ne, o maju, o ljubezni.

*Po večnem prahu na tej poti se spreva,
odsotna misel, se srečuje z drugimi,
in preden se mi um, utrujen od iskanja,*

Čisto v redu začetek. Morda sicer malo staromodno. A ker se mi tudi že malo mudi, se rajši ne bom ubadal z rimami in tem, pač pa bo stvar kar neposredno tekla iz misli na papir. Torej začenjam rajši znova:

*Nikoli še ni stopil v mestni park tako zaprtega nasmeha,
svoje davne neprizanesljive veke izpod gornjega nadstropja
razdril in posadil pred devetnajsti oltar na strani sonca...*

Aha. Vsekakor sem porabil še nekaj manj časa kot za zgornjo reč. In tudi vsebinsko je to že videti dovolj skladno z duhom časa, pač tako nebulozno, da se za ta izdelek lahko mirne duše skrije dejstvo, kako je stvar do kraja neavtentična, izključno, stoprocentno pisunstvo. Še eno uro časa imam – več kot dovolj za preostalih sedemindvajset vrstic... Takihle verzov vam dejansko lahko naklepljem po tisoč na dan. Samo še prepričati vas moram predtem in nato, kajpak,

vseskozi vzdrževati vtis, da sem velik pesnik. Obstajajo metode. Pa še cel kup jih je. Ampak tu je zdaj že čas za slovo, pa bom obdelal eno samo med njimi, razmeroma subtilno, a zato morda toliko bolj zavratno.

Prisvajanje preminule veličine

Ko umre kak vsebinsko razmeroma velik, pa v svojem življenju ne tudi zelo slaven poet, se včasih pripeti zanimiv pojav: kar na lepem se v opusih preživelih sodobnikov, pogosto tudi mlajših in celo začetnikov, pričenejajo kot gobe po dežju pojavljati pesmi, posvečene temu – dotlej ne tako silovito hvaljenemu, zdaj pa naenkrat kulturnemu liku. Vtis je, kot da bi ga bil vsak od teh žužkov, pravkar prilezlih izpod skalnih zavetij, osebno poznal – in seveda že ves čas trdil, kako je pa on res ena najpomembnejših figur. Vraga. Še videl ga ni. Ali pa ga je, tako kot večina drugih oziroma celotna prevladujoča mnenjska struja – pretežno ignoriral.

Ena izmed strategij za promocijo lastne veličine je tudi ta, da v svojih pesmih karseda pogosto in kunšno, kajpak poimensko, nagovarjaš pesnike minulih stoletij in tujih dežel. Seveda tiste najbolj priznane. Ki so ti po srcu namreč tako neverjetno blizu... – da bi svet, če bi imel količkaj presojevalnega čuta, to takoj uvidel in ti priznal enako vrednost kot njim. Ampak slednjega seveda ne poveš tako naravnost; veliko manj sumljiv in zato učinkovitejši je pretanjen pristop k zadevi, nekakšna konspirativna samopromocija.

Ta deluje tako, da se umetnik vede, kot da mu ni za vse skupaj – razen za samo bistvo dela, s katerim se ukvarja – nič mar. S tem si dviguje kredibilnost. A če je blefer, potem pač samo pri tistih, ki mu nasedejo; če pa misli čisto resno, tedaj s tem ustvari in vzdržuje v prvi vrsti lastno prepričanje v samega sebe, v nadaljevanju pa s to, seveda na moč dvignjeno stopnjo avtentičnosti doseže tudi širši krog in večji učinek pri drugih ljudeh. O razlikah med prvim in drugim – ki so preprostem zdravemu razumu sicer zelo očitne, zato pa precej težje ulovljive v analitične mreže definicijskih obrazcev – za zdaj še ne mislim razpredati. Naj povem le, da se je vse to radikalno rešetanje poezije pravzaprav komaj nekaj več kot – šele začelo.



JOŽE VRŠČAJ

V STIKU S PROSTOROM, pleksi steklo, 1986



“V LJUBLJANI SEM SAMO GASTARBAJTER”

Pogovor z Novomeščanom in zgodovinarjem dr. Stanetom Grando



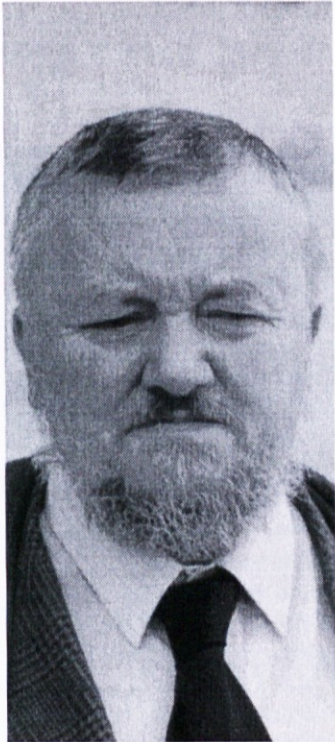
Stane Grando

Stane Grando s svojimi raziskavami častno nadaljujejo delo imenitnih predhodnikov, dolenskih zgodovinarjev dr. Frana Zwitterja, dr. Metoda Mikuža in prof. Janka Jarca. Njegove poglobljene zgodovinske razprave sodijo v sam vrh slovenskega zgodovinopisja. V disertaciji z naslovom Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49 predstavlja še neobdelana poglavja iz slovenske gospodarske in socialne zgodovine 19. stoletja, ki so pomembno vplivale na burna politična dogajanja v sredini 19. stoletja. Rodnemu Novemu mestu se je Stane Grando oddolžil z monumentalnim tekstom o njegovi zgodovini od najstarejših dob do dogodkov polpretekle zgodovine. Omeniti moramo tudi študijo o srednjeveškem trgu Kronovo, v kateri je na podlagi arhivskih virov in še živega ljudskega izročila razkril skrivnost tega danes povsem pozabljenega dolenskega trga. Kot dober zgodovinar budno spremlja strokovno dogajanje na področju humanističnih ved na Dolenjskem in o tem vestno poroča v strokovnih revijah in časopisih. Pri tem pa njegova ocenjevalna misel ni vzvišeno kritizerska, ampak vedno spodbudna. Iskreno se razveseli vsake novosti, ki predstavlja Dolenjsko v strokovnem in tudi v malo manj strokovnem tisku, le da je napisana korektno in verodostojno.

Rojen na novomeškem Bregu, kjer je preživel vsa otroška in mladostna leta, živi danes v Ljubljani in je zaposlen v najpomembnejših znanstvenih ustanovah. Toda njegov pravi dom je še vedno v Novem mestu in na Dolenjskem. Vedno znova se vrača v rodno mesto. Z veseljem sodeluje in pomaga pri strokovnih srečanjih ter s spodbudno besedo bodri kolege v strokovnih ustanovah.

- Rojen si bil na Bregu, ki daje Novemu mestu značilno prepoznavnost. Tu si preživel otroška in mladostna leta. Breg je ravno v zadnjih letih deležen temeljitih sprememb. Kakšen pa je bil "tvoj" Breg in njegovi ljudje?

Breg mojega otroštva ni primerljiv z današnjim. Ne toliko zaradi spremenjenih hiš, ampak zato, ker nima več svoje starožitnosti. Moj Breg je Breg raznih tet, ki so skrbno bedele nad nami otroki, in družin z otroki. To je bil Breg svojevrstnih originalov in vsa ta celota mu je dajala posebno vzdušje. Ta Breg v Novem mestu socialno ni veliko pomenil. Ravno nasprotno. Tu je bila doma prej revščina kot bogastvo. Nikoli ne bom pozabil, ko me je pokojni inženir Kraut, nekdanji lastnik gradu Struga, ki je po drugi vojni v Gozdnem gospodarstvu skrbel za svoje bivše gozdove, vprašal: Kje si pa ti doma? in sem odgo-



voril: Z Brega. On pa nazaj, malo posmehljivo: To je pa zelo elitna novomeška četrt.

Spominjam se gospe Žigonove – ne vem, če je bila kaj v sorodu z znanim igralcem Žigonom – ki je vedno rekla, da je njen sin pomemben v Belgradi. Pa tete Barbke, Belokranjice, ki je bila enkratna ženska, doma iz Adlešičev ali njihove okolice in ki je imela vedno pripravljeno domačo nošo, da bo v njej pokopana. Spominjam se tudi Goričnikovih tet. Zelo zanimivi so bili Mežnaršičevi. Pa gospodična Fischerjeva, stara meščanka, ki je pisala dnevnik. V njem je zabeležila tudi to, kdaj je zaslišala moj prvi jok. Bila je živa kronistka Novega mesta. Žal je dnevnik po njeni smrti izginil iz Novega mesta, kar je velika škoda. Tu je bil tudi grobar Andrej Mojstrovich, velik poštenjak, odkrit, originalen človek. Pa Bajerjevi. Gospod je bil povratnik iz Amerike, zelo miren, zadržan. Vedno me je pretresala zgodba sosedice Mihevčeve. Ta je vse do šestdesetih let nosila na policijo paket za sina, ki naj bi bil na Rogu zaprt vse od povojnih dni. Kdo se je tako norčeval iz uboge matere? Gori po Bregu je bilo še nekaj zelo zanimivih oseb, tudi neka povratnica iz Amerike. To so bile zanimive osebnosti, topli, strpni, duhovno bogati ljudje.

Otroci smo bili vse dneve na cesti, avtomobilov še ni bilo. Tete so nas zalagale z jabolki in nam kose kruha mazale z marmelado. Bilo je res lepo. Na Bregu je bila tudi gostilna Breg, ki so jo imeli tedaj v najemu Lampretovi. Ti so na svoj način skrbeli za vse breške otroke. Z gostilno je imel ves Breg krasno sožitje. Otroci smo postavljali keglje, pospravljali mize ter za to dobili malico in malinovec. Za gostilno smo dovažali pivo, led. Tu so se zvečer na vrtu zbirale stalne družbe, npr. inženir Medic, Šproc in drugi. Otroci smo jih hodili gledat in prisluškovat njihovim pogovorom. Danes mi je žal, da sem jih premalo poslušal. Če bi bil bolj pameten, bi bolj vlekel na ušesa in bi danes o marsičem več vedel.

Del Brega je bil tudi Dom JLA. Tam je vsak dan vadila vojaška godba, vrteli so filme, imeli so tudi enega prvih televizorjev v Novem mestu.

Breška elita, duhovno bogata elita, pa je bila družina Ropas. Na njihovem vrtu se je shajala novomeška elita: zdravniki, advokati, profesorji...

- Breg je stisnjen na sončna pobočja med Krko in Kapitljem. Je tudi ta, s svojo bogato zgodovino, imenitninimi stavbami in markantnimi osebnostmi, povezan s tvojimi novomeškimi spomini?

Kapitelj je bedel nad vsem. S svojimi stavbami, pa tudi s kanoniki - ponavadi sta bila dva ali pa kanonik in vikar - ter proštom. Kapitelj je bil v svojem bistvu še zelo baročen. Prošt je bil še infuliran, to je pomenilo, da je nosil škofovsko palico in mitro. Bil je konservativen mož stare šole, izrazito apolitičen. S kapitljem sem bil zelo povezan. Za praznike sem po potrebi tudi mežnaril. Ker sem imel pouk večino popoldan, sem lahko vskočil namesto takratnega gimnazijca Zupančiča, ki je bil dopoldne v šoli.

Čeprav ni bilo dovoljeno zvoniti, se je za svečane maše, ki so bile zelo slovesne, zbralo ogromno ljudi. Spominjam se, ko sem že prišel v Ljubljano, kako sem bil razočaran nad slovesnimi mašami v stolnici, saj so bile v primerjavi z onimi, ki sem jih bil vajen v kapiteljski cerkvi, prav borne.



- *Si mogoče zahajal tudi v frančiškanski samostan in imel stike z njegovimi patri?*

S frančiškanskim samostanom nisem imel toliko povezave. Tam sem samo prepeval, in to kar petnajst let. Začel sem že kot otrok, pel sem še kot študent. Tesneje sem bil povezan le z bratom Danijelom Knificem, ki je bil organist. Nanj me še danes spominjajo lepi cvetovi angelskih trobent pred našo hišo, ki mi jih je podaril.

- *Kot zgodovinar si se gotovo pozanimal o svojih prednikih in njihovem izvoru. Od kod priimek Grando?*

Po očetu smo freisinški podložniki. Priimek Grando je razširjen okoli gradu Klevevž in na območju ob Radulji vse do njenega izliva v Krko. To je eno gnezdo. Drugo je v Račah pri Mariboru, kamor so Grande prišli v 19. stoletju. S temi nismo v sorodu. Doktorica zgodovine Ema Umekova iz Arhiva Slovenije je pri iskanju po listinah ugotovila, da je priimek Grando pri nas prvokrat zapisan že leta 1537. Gre za romanski priimek, katerega pomen ni jasen, a je v različnih variantah razširjen od Španije do Romunije.

- *Kako pa je s sorodstvom po mamini strani?*

Predniki po mamini liniji izhajajo iz Šenčurja pri Kranju. V začetku 19. stoletja so se naselili na Dolenjskem, sprva verjetno samo začasno, saj je bil mamin stari oče davčni uradnik. Kasneje so kupili hišo pri Pijavcah in se od tam razširili. Mamin stari oče je kot dijak hodil na novomeško gimnazijo in bil sošolec Henrika Coste, ki ga ima kot takega tudi zapisanega. Mamin oče se je rodil v stavbi nekdanje novomeške kresije, v kateri ima danes svoje prostore Knjižnica Mirana Jarca. Po tej mamini veji družine s priimkom Jerman imam sorodstvo na Drski in tudi v Bučni vasi. Zelo zanimiv je tudi drugi del mamine rodbine Renko iz okolice Šentjanža. Bili so glasbeno zelo nadahnjena družina. Mamin oče je igral violino in kitaro ter bil bolj boemske nature.

Očetovi starši so bili kmetje, mamini uradniki. Jaz sem bil rojen na Bregu in se štejem za Novomeščana. V Ljubljani sem samo gastarbauer in še vedno mislim, da pridem za stalno v Novo mesto.

- *Kdaj si se odločil za zgodovino in kaj vse je vplivalo na to življenjsko poklicno odločitev?*

Za zgodovino sem se navdušil že v osnovni šoli. Poleg breškega okolja in kapitlja me je pritegnil tudi muzej, na čigar dvorišču so bili ostanki porušenih gradov in še neke razvaline. Po njih smo se otroci igrali cele dneve in so silno burile našo domišljijo. Zlasti Milan Markelj je znal pripovedovati sila imenitne zgodbe.

V osnovni šoli me je za zgodovino ogrela učiteljica Darinka Lamut, ki nas je skoraj vsako nedeljo vodila po gradovih v okolici Novega mesta. Na teh izletih je znala čudovito pripovedovati. Še danes znam priti do gradov po istih poteh, kot nas je vodila ona, čeprav so nekatere že skoraj zarasle. Zelo lepo je razlagal zgodovino tudi učitelj Lojze Zupančič.

Na gimnaziji sem bil že trdno odločen za študij zgodovine. Toda zaradi svoje opredelitve sem se držal profesorja Fabijana, ki je poučeval kemijo in biologijo. Zaradi strogosti je bil strah in trepet gimnazijcev, zato sem se njegova predmeta tako učil, da sem ju celo v sanjah govoril. Ko je videl, da nekaj znam, sem postal njegov



Ljubljenc. Ker se z ravnateljico nista trpela, mi ta zaradi njegove naklonjenosti na cesti ni več niti odzdravila.

Žal mi kemija in biologija kasneje nista prav nič koristili. Zlasti kemija je toliko napredovala, da s tistim, kar sem se naučil v svojih gimnazijskih letih, ne morem pomagati niti svojim otrokom pri učenju. Če bi bil znova v gimnaziji, bi več vlagal v branje knjig in v učenje tujih jezikov.

V začetku me je zgodovino poučeval profesor Jože Mlinarič, kasneje pa profesor Dobovšek, ki je bil dobra duša. Kljub njegovi nezahtevnosti je pri pouku tistemu, ki ga je razumel, veliko povedal. Med drugim tudi to, da je leta 1942 vadil enoto krščanskih socialistov v metanju bomb. Vadili so s kamni. O tem vse do danes še nisem zasledil nič zapisanega, kar je res škoda, da ni o tem sam kaj napisal.

V gimnazijskih letih je name zelo vplivalo branje knjig Ivana Prijatelja, saj sem kar nekajkrat prebral njegova dela o zgodovini 19. stoletja. Tako sem že pred študijem na univerzi vedel veliko stvari iz narodne zgodovine in si želel, da bi tudi sam bolj podrobno raziskoval 19. stoletje.

- Kako so se z izbiro študija zgodovine, ki je veljal za enega bolj zahtevnih na filozofski fakulteti, sprijaznili domači?

Zaradi te moje odločitve je bil oče dokaj nesrečen. Trdil je, da je v zgodovini preveč politike in laži. Ker sem vztrajal pri svoji odločitvi, se je z zgodovino sicer sprijaznil, a je vseeno rekel: "Pa naredi prej vsaj vozniški izpit za kamion. Če te vržejo iz službe, boš imel vsaj poklic." Toda pri zdravniškem pregledu me je izvrгла komisija, ker imam probleme z rdečo in zeleno barvo.

- Študij zgodovine je slovel po odličnih profesorjih, ki so zahtevali veliko od študentov. Kako si se počutil, ko si prišel na ljubljansko fakulteto, in kakšni so bili odnosi med profesorji in študenti?

Ko sem prišel na filozofsko fakulteto, je bil to zame velik praznik. V živo sem lahko videl, celo potipal bi jih lahko, ljudi, o katerih sem do tedaj samo bral: Zwitter, Grafenauerja, Mikuža, Gestrina, Melika.

Na oddelku za zgodovino me je najprvo opazil profesor Gestrin, kmalu za njim pa tudi profesor Mikuž, ki ni nikoli skrival, da je doma iz Prečne. Z njim sem ostal v zelo dobrih odnosih vse do nekaj let pred njegovo smrtjo. Srečevala sva se tudi potem, ko je bil že v pokojju. V dolgih pogovorih ob kozarcu vina mi je povedal veliko zanimivih stvari. Vedno je zelo odkrito predaval, žal pa njegovih besed mnogi niso razumeli. Vedno je rekel: "Veš, jaz povem vse. Kdor zastopi, zastopi, kdor pa ne, temu ne morem pomagati." Že takrat je povedal število po vojni pobitih: 12.500, do katerega so zgodovinarji prišli šele v zadnjih letih in ki velja za kar točno.

Na drugi stopnji študija, ko je videl, da mi gre, je pričel name resno računati profesor Zwitter. Takrat je postal študij sreča in užitek, da se ne da povedati. Ko je Janko Jarc izvedel, kaj grem študirat, je rekel: "Na ljubljanski fakulteti sta dobri samo dve stvari. Ali zgodovina ali teologija. Povsod drugje so slabi profesorji." Res so bili na zgodovini čudoviti ljudje. Bili so dobri kot profesorji in kot ljudje. Njihov stik s študenti se ni končal s predavanji, tudi po njih so bili odnosi z nami zelo osebni. Točno so vedeli, kaj koga zanima, kaj zna in kaj ne. Zato je bilo treba na izpitih, ki so bili zato na videz bolj formalnost, dosti znati. Zanje sem se učil kot neumen, ker nisem želel razočarati svojih



profesorjev, saj smo imeli res prijateljske odnose.

- V študijskih letih si ohranil tesne stike z Dolenjskim muzejem in njegovimi kustosi. S katerim od njih si največ sodeloval?

Ko sem študiral na filozofski fakulteti, sem ostal tesno povezan tudi z Dolenjskim muzejem, predvsem z arheologom Tonetom Knezom. Ta je omogočil študentom, da so z delom pri njem lahko veliko zaslužili. Kadar sem imel čas in sem bil doma, me je vedno rad sprejel v ekipo. Vse do diplome sem bil v arheoloških ekipah, ki so izkopavale v Novem mestu. V muzeju sem preživel ves prosti čas. Pral sem keramiko, velikokrat sem bil tudi za vodiča, pomagal sem dežurnemu. S Knezom sva vozila arheološke predmete v delavnice na Ptuj in v Ljubljano. Takrat sem se dosti naučil o arheologiji, spoznal sem arheološke predmete. To, da mi arheologija ni tuja, mi je vedno prišlo prav.

Knez, ki je bil zelo izobražen, mi je veliko pripovedoval tudi iz povojne zgodovine. Tudi tisto, kar se ni dalo nikjer prebrati, npr. o obračunu politike s slovenskimi intelektualci, o sežigu Balantičevih knjig. Veliko dobrega mi je naredil. Omogočil mi je zaslužek, saj sem se kot študent pretežno sam vzdrževal, veliko mi je pomagal tudi k oblikovanju osebnosti. Ohranil sem ga v izjemno lepem spominu in vse življenje sva ostala prijatelja.

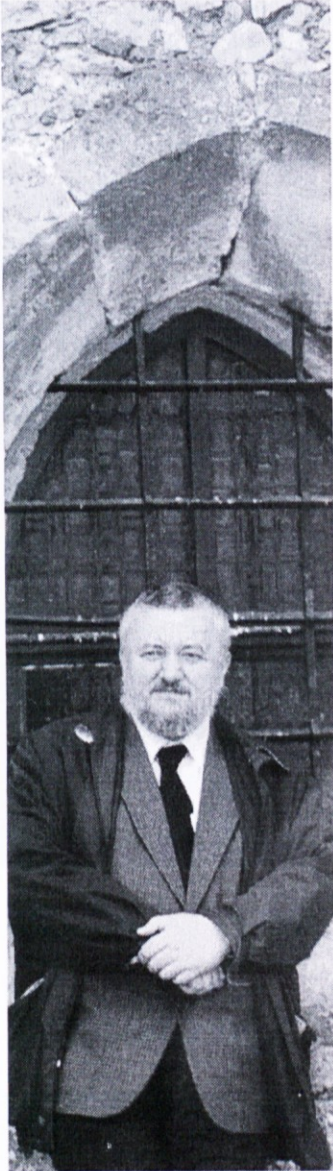
- Izbira teme za diplomsko nalogo je začrtala tvoje bodoče raziskovalno delo v gospodarsko zgodovino 19. stoletja. Kaj je vplivalo na to odločitev in kdo te je usmeril v raziskavo zgodovine tega malo raziskanega obdobja?

Ko sem izbiral temo za diplomsko nalogo, je profesor Zwitter odločil in s pomočjo Petra Vodopivca tudi uredil finance, da grem v Gradec raziskovat ravnanje graških Slovencev leta 1848. Za to raziskavo sem dobil študentsko Prešernovo nagrado, bila pa je tudi dobra osnova za moje bodoče delo. Seveda mi v Gradcu na začetku ni bilo lahko. Muka je bila z gotico, pa še s štajersko nemščino. Prva dva dneva sem mislil, da bom kar pobegnil. Potem pa sem srečal gospoda Fleissa, štajerskega Nemca, ki je bil pred vojno na Ptujju dijak Janka Jarca in mi je zelo dosti pomagal.

- V Novem mestu so vsi pričakovali, da se boš po končanem študiju vrnil nazaj in deloval v Dolenjskem muzeju. Vendar se to ni zgodilo. Zakaj?

Veljal je tihi dogovor, ki ni bil nikjer zapisan, ni bil pa tudi nobena skrivnost, da naj bi po končanem študiju za Jankom Jarcem prevzel vodstvo Dolenjskega muzeja. Da se to ni zgodilo, je krivo troje: eno moje posebne ambicije, ki s tem sicer niso bile skregane, drugo žena, tretje - in to je bistveno - pa strah pred službo v Dolenjskem muzeju.

Novo mesto in ljudi v njem, meščane, otroke, oficirje, miličnike, sem zelo dobro poznal, saj je bil moj oče čevljar. K njemu je hodilo vse mesto. Bil je edini, ki je imel model za posebna obuvala bratov v frančiškanskem samostanu, zato so pri njem naročali čevlje frančiškani. Ker pa je delal zelo močno obutev, so naročali čevlje pri njem tudi oficirji in udbovci. Tako sem v njegovi delavnici videl dosti ljudi in se naučil dosti zgodovine. Ker sem pridno vlekel na ušesa, sem tudi marsikaj zvedel. Tako sem že kot otrok vedel za povojne poboje in za vrsto drugih stvari. Zaradi tega sem bil bolj prestrašen, zlasti zaradi



dogodkov iz NOB sem se po končanem študiju bal prevzeti službo zgodovinarja v Dolenjskem muzeju. Bal sem se zato, ker sem vedel za nedorečene stvari. Če pa hočeš priti resnici do dna, je to težko in zapleteno.

Ker so resno računali na mojo vrnitev, so še potem, ko sem se že zaposlil na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja in se pričel ukvarjati z agrarno zgodovino, pritiskali name Niko Šilih ter profesorja Fran Zwitter in Janko Jarc, da bi prišel nazaj v Novo mesto. Ko so nekoč zvedeli, da sem doma na obisku, so pome poslali celo pokojnega muzejskega hišnika Mirka Muhiča, da bi me pripeljal k njim v muzej, pa sem se skril.

- Ti je bilo kdaj žal, da se po končanem študiju kot mlad in pespektiven zgodovinar nisi vrnil v rodno Novo mesto?

Pravzaprav mi ni žal, ker nekaterih talentov, ki bi jih moral imeti za muzejsko delo, nimam. Nisem esteta. Rad raziskujem. Zame je nekaj najlepšega, ko v arhivu prebiram dokumente. Pisati pa je že težje. V muzeju bi moral prevzeti še marsikaj drugega, in bojim se, da temu ne bi bil kos.

- Po uspešno opravljenem magisteriju si se zaposlil na Zgodovinskem inštitutu Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Prevzel si tudi nekaj pomembnih vodstvenih nalog. Mogoče nekaj besed o tem.

Ko sem diplomiral, sem želel, da bi prišel na Slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Toda profesor Zwitter ni hotel o tem nič slišati. Vedno znova je spraševal: "Kaj bo pa Janez - Janko Jarc - brez tebe?" Leta, ko sem delal magisterij na temo kmečkih davkov leta 1848, je tekel takšen pogovor. V tem času so z menoj temeljito delali profesorji Zwitter, Vilfan, Melik in od njih sem se veliko naučil. Po uspešnem magisteriju pa me je profesor Zwitter le povabil k sebi na Akademijo. To je pomenilo, da se bom končno lahko ukvarjal s tistim, kar sem si vedno želel. To pa je redko komu dano.

Na Akademiji sem hitro postal tajnik, nato predstojnik zgodovinskega inštituta in bil deset let pomočnik direktorja vseh inštitutov. Te funkcije so mi vzele veliko časa, preveč je bilo birokracije in menedžerstva. To ti daje varljiv občutek, da si dosti naredil, toda časa za strokovno delo ostane malo. Nerad se spominjam tistih let. V stroki ostane za tabo le tisto, kar si napisal.

- Od diplome dalje raziskuješ zgodovino 19. stoletja. Kateri temi namenjaš največ pozornosti? Službeno pokrivaš vso Slovenijo, katera pokrajina ti je najbolj blizu?

Pretežno se ukvarjam s slovensko zgodovino od sredine 18. stoletja do leta 1940, včasih tudi malo čez. V glavnem so moje raziskave posvečene socialni in gospodarski zgodovini 19. stoletja, posebej letu 1848. To je bila moja tema od diplomske naloge do disertacije. Dolgo me je motilo, da se več ne ukvarjam z raziskovanjem tega obdobja na Dolenjskem, ampak bolj s Štajersko in Primorsko. Dolenjsko sem moral zaradi službenih obveznosti potisniti na stranski tir, k njej pa sem se vrnil s temo disertacije. Dolenjska je vedno vključena v moje raziskovalno delo, a posvečati se moram tudi drugim krajem, predvsem Primorski in trenutno vzhodni Istri. Veliko se ukvarjam tudi s Štajersko, predvsem s Slovenskimi goricami, ki jih izjemno občudujem. Tako njihovo naravo kot tudi ljudi. Tam je bila v 19. stoletju



nacionalna zavest največja. Prleki so zelo samozavestni ljudje. So nekaj izjemnega, bistri, direktni in so ogromno pomenili v slovenski zgodovini in znanosti. Vedno se z veseljem udeležim vsakega strokovnega srečanja v tistih krajih.

- Že leta si reden in zvest udeleženec znamenitih rimskih simpozijev. Lahko poveš kaj več o njih, saj so pri nas premalo poznani?

Rimski simpoziji so posebno poglavje. V Rimu obstaja slovenska teološka akademija, ki zbira različne Slovence. V Sloveniku organizirajo vsako leto enotedenski simpozij, posvečen določenemu poglavju slovenske zgodovine, študiju določene osebnosti ali dogodka. Simpoziji so bili včasih zelo pomembni, ker so se jih udeleževali tudi tisti Slovenci, ki zaradi političnih vzrokov niso mogli priti v Slovenijo. Toda tudi sedaj, ko tega ni več, simpoziji niso izgubili pomena. Zaradi načina dela so izjemni. In čeprav ni zanje več nobenih političnih potreb, je zaradi njihovega načina dela zelo važno, da ostanejo.

- In kako so organizirani?

Iz Ljubljane te pripeljejo v Rim, kjer si v Sloveniku "zaprt" ves teden. Samo dvakrat se gre ven: na avdienco k papežu in predzadnji večer v Frascati na večerjo. Te tradicionalne večerje s kruhom, sirom in vinom se vedno razvijajo v prave slovenske veselice.

Simpoziji so vedno interdisciplinarni. Na njih sodelujejo zgodovinarji, umetnostni zgodovinarji, muzikologi... Vsak predstavi svoje stališče. Na njih ni tabu tem. Takšne odprtosti ni nikjer drugje. Pogoj je le ta, da morajo sodelujoči pripraviti strokovno korektne prispevke. Pomembni so samo argumenti. Ni zaželen nastop s preveč hagiografskih stališč. Če ga polomiš, si deležen ostre kritike na strokovno izrednem nivoju. Veliko strokovno kritičnost spodbuja organizator simpozijev, monsignor Jezernik.

To so fina predavanja in fine diskusije, zlasti tiste, ki se razvijajo po večerji in se ob vinu večkrat potegnejo do jutranjih ur. Tam se ogromno naučiš in spoznaš veliko ljudi. In kar je še izredno pomembno: predavanja so objavljena v zborniku, ki je vedno pripravljen do začetka novega simpozija. Naš dolenski rojak dr. Edo Škulj, ki jih ureja, je genialec.

- V slovenski zgodovinski stroki se je v zadnjem desetletju zgodilo marsikaj novega in zelo pomembnega. Kakšno je tvoje mnenje o mladih zgodovinarjih in temah, ki jih odpirajo?

Kot študent sem imel občutek, da bodo študije naše srednjeveške zgodovine propadle. Le nekaj več pozornosti je zgodovina posvečala 19. stoletju, v ospredju sta bila revolucija in NOB. Toda zgodilo se je nekaj povsem drugega. V zadnjem desetletju so se v slovenski zgodovini zgodili ogromni premiki. Dobili smo izjemnega strokovnjaka z mednarodnim ugledom za pozno antiko, ki je bila povsem zanemarjena. Izjemni so tudi mladi slovenski zgodovinarji za srednji vek, saj odstirajo neznano zgodovino tega obdobja. Imajo zelo solidno mednarodno izobrazbo, dosegli so velik mednarodni ugled in niso obremenjeni s preteklostjo.

Večji problemi so s sodobno zgodovino, saj se ukvarja s stvarmi, ki so še vedno aktualne. Marsikateri zgodovinar ima zaradi tega težave s svojim osebnim prepričanjem. Menim, da se s temi raziskavami lahko ukvarjajo le ljudje, ki so politično neopredeljeni. O dogodkih iz nove-



jše zgodovine je še zmeraj težko objektivno razpravljati, ne da bi kaj skrivali. Toda stvari se premikajo na boljše. Mlajše generacije zgodovinarjev so neobremenjene s preteklostjo in iščejo resnico, pa če je to komu prav ali ne. Pri tem imajo težave z okoljem, marsikateri tudi s starši. To so težke in zelo zapletene stvari. Profesor Mikuž je vedno rekel, da se z raziskovanjem nekega zgodovinskega obdobja lahko objektivno prične šele takrat, ko umrejo vnuki akterjev. To pomeni, da bodo o naši zgodovini NOB objektivno pisali šele pravniki. Toda stvari se premikajo.

- Vemo, da brez listin in arhivov ni pravega raziskovanja in zgodovinske točnosti. Kako je z viri iz naše polpretekle dobe?

Veliki problemi so z arhivi, saj so bili mnogi uničeni in jih po letu 1990 sploh ni več. Zato tudi zelo zamerim pomladnim strankam, čeprav imajo poglobljeno zaslugo za našo osamosvojitve in sem njihov pristaš, da niso pravi čas poskrbele za arhive. To je bilo od njih zelo neodgovorno, zato je tudi neresno pričakovati objektivnost o naši polpretekli zgodovini.

Za partizansko gibanje imamo do neke mere dobre vire v objavljeni spominski literaturi in v knjigah o posameznih brigadah. Nimamo pa napisane politične zgodovine NOB, zato veliko ljudi tega obdobja ne razume. Še sreča, da mi je o njem veliko pripovedoval profesor Mikuž, marsikaj sem izvedel tudi od drugih in iz branja prepovedane literature. Velika rešitev za osvetlitev dogodkov iz druge vojne in zlasti po njej bi bili lahko spomini udeležencev. Žal jih za to obdobje izhaja premalo. Nimamo spominov ljudi, ki so vodili povojno dogajanje, nimamo spominov politikov. Če pa že so, so ničvredni. Ko so Francu Leskovšku Luki očitali, zakaj odkrito ne napiše svojih spominov, je velikokrat rekel, da če so neumni, "saj bi me lahko še ubili". Nekateri mislijo, da riše zgodovina o preteklosti samo lepo podobo. Toda naloga zgodovine je, da družbi postavlja zrcalo, ki odkriva tudi grde stvari.

Poglejmo povojne poboje. Lenin in Stalin sta imela velike težave z malimi kmeti. To so po drugi vojni pričakovali tudi pri nas. Zato je bila izrabljena "kolaboracija". Tiste, ki so jim mogli karkoli dokazati, so prihranili za procese, kakršnekoli... S tem mojim mnenjem se strinjajo tudi nekateri drugi zgodovinarji, saj se je kasneje podobno zgodilo tudi na Kubi, v Kambodži, na Češkem, Poljskem. Izgovor na kolaboracijo za obračun s političnimi nasprotniki je sicer dobrodošel, a je potegnen iz zraka. Zgodovinarje mora odkriti medvojno in povojno travmo Dolenjske, kjer je bil obglavljen vitalni del družin. To se je poznalo še na volitvah v novi državi Sloveniji. Podobno se je dogajalo po prvi vojni tudi s kmeti na Štajerskem in Primorskem, čeprav v veliko manjšem obsegu. Toda počasi prihaja resnica na dan.

Podobno misli tudi vrsta zgodovinarjev, ki se poklicno ukvarjajo z raziskovanjem tega obdobja. Slej ko prej pride vse na dan. Tako kot pri dogajanju okoli francoske revolucije ob koncu 18. stoletja. O njej so nekateri dokumenti še danes skriti, med zgodovinarji pa se glede nje razplamtevaajo podobne polemike kot pri nas o NOB.

- Kako je s pokritostjo dolenjske zgodovine? Te mika raziskovanje kakšne določene teme?

Dolenjska je, kar se tiče zgodovine, dobro pokrita, a kljub velikim napisanim delom, spomnimo se Mlinaričevih del o samostanih, ji na tem področju še ogromno manjka. Ne toliko predstavitev političnega



dogajanja kot opisov človeških dimenzij zgodovine. Popolnoma so neraziskani odnosi med graščaki in kmeti, med kmeti in meščani, med graščaki in meščani. Moja največja želja je, da bi živel tako dolgo, da bi obdelal propad plemstva na Slovenskem. Njegova moč je pričela padati že z jožefinskimi reformami v zadnji četrtini 18. stoletja, zemljiška odveza 1848 mu je odvzela zemljo in politična predpravice, temelječe na fevdalnem družbenem sistemu. V Jugoslaviji, nastali po prvi svetovni vojni, so se vrste plemstva prelomile, močno ga je prizadela tudi agrarna reforma. Zelo malo se ve o tem, da je bilo staro plemstvo med drugo vojno usmerjeno izrazito protihitlerjansko. Ohranjeni so dokumenti, kako je knez Auersperg iskal zveze s partizani. Malo vemo o tem, kako je plemstvo odšlo, in o tem, kako so s povojno agrarno reformo nekdanja plemiška veleposestva razpadla. Vse to dogajanje bi zelo rad raziskal na posameznih primerih. Vendar pa je to zelo težko, saj ni ohranjenih graščinskih arhivov, pa tudi malih raziskav, ki so nujne za večje delo, še ni opravljenih.

- Novo mesto si rado lasti imeniten naslov gospodarske in kulturne prestolnice Dolenjske. Pa je to res?

Ja, čeprav vselej tega ne zasluži. Gospodarstvo predstavljata trenutno predvsem Krka in Revoz, kar je, glede na preteklost, nazadovanje. Bojim se, da bo kmalu premalo materialnega ozadja za normalno funkcioniranje kulture.

Dolenjska ni dolgo imela svoje kulturne revije. Priznam, da sem bil skeptičen, ko je pričela izhajati revija Rast, in ji nisem pripisoval dolgega življenja. A na srečo je ostala. Za Dolenjsko je včasih veljalo, da ima premalo svojih izobražencev. Danes je povsem drugače. Novo mesto ima ogromno izobražencev, a žal to niso intelektualci. Premalo so zagreti za dejstvo, da so in da morajo biti sol naroda. To ne pomeni, da morajo pridigati svojemu okolju, ampak da ga morajo dvigati. Novo mesto je v preteklosti izstopalo po vodilni poziciji intelektualcev, za kar ni odločilna formalna izobrazba. Bili so svojevrstni, zelo izobraženi, bistri, pa tudi pikri in zdravo cinični ljudje. Nekateri so bili izjemni, pravi formati. Če beremo naše literarne zgodovinarje, vidimo, kako so radi zahajali na Dolenjsko. Pa ne samo zaradi vina, ampak tudi zaradi druženja z domačimi ljudmi.

Danes pa na Dolenjskem, tudi v Novem mestu, ne znamo realizirati tega svojevrstnega čara, na katerega bi se lepili ljudje tako, kot so se v preteklosti. Pokrajina je še vedno zelo vabljiva, tudi domačini na podeželju so še vedno zelo prijazni in zgovorni. Toda posamezniki, ki bi morali vodilni, odpovejo. Upati je le, da bo z razvojem demokracije prišlo do tega, da bodo tisti ljudje, ki jih je nepolitična dejavnost dvignila v politiko, prevzeli vodilno vlogo tudi v intelektualnem življenju pokrajine. Pri tem pa ne bi smelo priti le do ekskluzivnih prijateljskih krožkov, ampak do strpnosti, ki bi priznavala različnost. Ko se bodo ljudje spoštovali zaradi različnosti svojih pogledov, se bo tudi na Dolenjskem obrnilo na bolje. Napaka sedanjih nestrpnih razmer je ta, da ljudje, namesto da bi tekmovali v različnosti, kdo bo boljši, uspešnejši, predvsem pazijo na onemogočanje "nasprotnikov". Novo mesto je v tem pogledu zelo zaostalo, med najbolj v Sloveniji.

Perspektiva Novega mesta ni novomeška pomlad, kateri je Marijan Mušič posvetil lepo knjigo. Novomeška pomlad je bila zelo elitna in zaprta ter ni doživela širšega odmeva. Bila je enkratna in neponovljiva, toda perspektiva kulturnega Novega mesta je skupina Pro et con-

Marinka Dražumerič
V LJUBLJANI SEM SAMO
GASTARBAJTER
Pogovor z dr. Stanetom Grando

tra. Ta je bila v šestdesetih letih v toku sodobnosti. Prinašala je nove in v svojem času zelo aktualne ideje. Na pobudo študentov so takrat prihajali v Novo mesto kulturniki, ki so oblikovali tedanje kulturno dogajanje na Slovenskem, npr. Drago Jančar, Dušan Jovanović...

Človek mora biti vse življenje optimist. Novomeščani nimamo vzroka za pesimizem. Šole niso slabe, gimnazija je znova v vzponu. Odlično dela muzej, občudujem dejavnost glasbene šole, tudi varovanje naravne in kulturne dediščine se izboljšuje, knjižnici se obetajo lepši časi...

Najbolj me skrbi mentaliteta meščanov, ki to nočejo biti. Polizobraženi politikanti, ne politiki, vsiljujejo svoje politiziranje kot osrednji problem mesta. Čas za politiko je ob volitvah, potem pa je treba delati. Upam, da bo konstruktivna volja meščanov in okoličanov za izboljšanje kvalitete življenja kmalu porinila destruktivne posameznike tja, kamor sodijo: na smetišče zgodovine.



Vse fotografije dr. Staneta Grande:
Milan Markelj

- V najinem pogovoru se beseda vedno znova obrne na Dolenjsko. Rad se vračaš v Novo mesto. Poznaš njegove probleme in si kritičen do sedanjega trenutka. Se ustaviš tudi kje drugje?

Sem samo gastarbajter v Ljubljani. Skoraj ni konca tedna, da ne bi prišel na Dolenjsko. Večkrat pridem tudi med tednom, saj imam možnost do pravice dela na domu. Na srečo je Dolenjska ljuba tudi moji družini, tako da preživimo v okolici Klevevža cela poletja. S seboj prinesem knjige in marsikatera razprava je bila napisana tu. Vedno znova se vračam v Novo mesto, precej zahajam tudi v Dobropolje, ki je moja stara ljubezen. Prvič zato, ker so tam doma najboljši pevci na Dolenjskem, drugič pa zato, ker je tam zibelka zadruženstva - agrarna zgodovina pa je bila vedno moja velika ljubezen. Dobropoljci me velikokrat povabijo v svojo sredo.

Seveda spremljam vse, kar se dogaja tudi drugje po Dolenjskem. Vedno peljem kakšne študente, ki mi marsikaj povedo in so najboljši informatorji o vsakodnevnem življenju. To so resni, zelo prijetni mladi ljudje. Današnja mladina je veliko boljša, kot je bila moja generacija. Mi smo bili hiپی generacija, bili smo premalo ambiciozni. V prvi vrsti je vedno dosti prostora, toda zanjo se moraš boriti. Ni podarjena, zato je skoraj prazna.

JOŽE VRŠČAJ

IZ CIKLA "PROSTOR", pleksi steklo – živo srebro, 1998



Vsako samostojno predstavitev posameznega likovnika naj bi v načelu uvedel splošen opis umetnostne konstelacije, v katero je delo izbranega umetnika vpeto oziroma v okviru katere (ali morda celo izven nje) nastaja in se razvija. O delu Jožeta Vrščaja, za katerim je več kot dvajset let samostojnega delovanja, razpetega med obema slovenskima krajema – rodnim Črnomljem in “deloviščem” Ljubljano – ter bližnjo tujino – Italijo, Avstrijo, Nemčijo, pa tudi Francijo, uvodoma torej ugotavljamo:

- najprej podatke o splošni kiparski situaciji, ki je v teh dveh, skoraj že treh desetletjih dosegla svojstvene kulminacije in ki jih nihče ni pričakoval v takem obsegu. Se pravi, da gre že od vsega začetka za nova, sveža razmišljanja v plastičnem jeziku, v katerem se pojavljajo nekako drugo za drugim tradicionalno kiparstvo v moderni preobleki, kiparstvo notranje rasti, kiparstvo čutnega inkarnata, slikana skulptura, individualistični principi (po Andreju Medvedu). Drugo za drugim oziroma tudi vzporedno, kolikor gre za avtorje, ki vztrajajo v začetnem okviru brez prestopa oziroma preskokov;

- nadalje so to podatki o novodobni tehnologiji plastičnih mas, ki si je v razvoju sodobnih plastičnih misli zagotovila pomemben delež. Prav v tem okviru je treba predvsem izpostaviti mesto in vlogo Jožeta Vrščaja: le-ta je svojo kiparsko formo zasnoval že od vsega začetka na minimalistični projekciji, pri čemer je čutiti tudi odmevnost konstruktivistične tradicije – seveda manj tiste iz časov slovenske skupine Neokonstruktivisti (1968 in prva polovica sedemdesetih let);

- lahko pa govorimo o Vrščajevi p r i p a d n o s t i duha neokonstruktivističnim tendencam v svetu, o čemer tudi priča priznanje, ki ga je dobil na 5. jugoslovanskem bienalu male plastike 1981 v Murški Soboti, ko je prejel nagrado – odkup za muzej konkretne umetnosti v Ingolstadt, dalje na 18. mednarodnem bienalu male plastike v Padovi 1982, čigar razstavna orientacija je bila namenjena prav tem pojavom, in istega leta Vrščajevo povezovanje z znamenito pariško galerijo Denise Renee, ki je mlademu umetniku omogočila udeležbo na skupinski razstavi v Parizu ob največjih sodobnikih geometrijske in neokonstruktivistične umetnosti.

Kipar je v svojem delu izšel iz začetnega jedra, iz osnove, ji dodajal, se pravi sestavljal, jo dograjeval po konstruktivno-tektonskem načelu: od kocke kot čiste, vendar prostorsko zamejene forme, je Vrščaj prešel v izkoriščanje njenega notranjega prostora oziroma medprostora, kar je omogočala sama prosojnost plastičnega materiala. Sčasoma je tudi suvereno obvladal problem vnašanja barve v ta medprostor, izrabljajoč pri tem neposredno intervencijo z barvo na posamezni konstruktivni »sestavini« (plošči), ki jo je potem drugo za drugo združeval (lepil) v prosojno prostorsko telo. Barva se je torej na začetku podrejala čistemu konstruktivističnemu načelu, kasneje pa ji je Vrščaj omogočil dobesedno razblinjanje po prostoru v neke vrste megličasto maso, sredi katere pa je bilo mogoče spet ustvariti zanimive barvne akcente. Zdi se, da je prav v tem času tudi naraslo Vrščajevo zanimanje za barvno pulzacijo v taki meri, da se je za kratek čas (ob koncu osemdesetih let) skoraj v celoti posvetil slikarstvu – na platnu kot nosilcu in barvi kot samozadostni, predvsem impulzivni, gestualni pojavnosti.

Za prestop nazaj v prostor s popolnoma svežimi "hladnimi" plastičnimi sestavi v letih 1990/91 bi lahko iskali izhodišče že na samem kiparjevem začetku, pri nekaterih tedaj samo epizodno definiranih poizkusih oblikovanja mrežaste strukture. Vrščajeva problematika prosodne, zračne prostornosti, prehajanja iz zunanjega v notranji prostor, dalje prostorske »grafike« (linearne), predstavlja spet aktivno gibanje njegove celotne izrazne strukture. Lagodne, nekako "barokizirane", mehke, na dotik vdajajoče se mrežne kompozicije imajo svojo narativno razsežnost. Te abstrahirane "draperije" dokazujejo s svojo mobilnostjo avtorju lastno večplastno dogajanje v njegovem oblikovalskem procesu. Metaforična prisposoba se v teh Vrščajevih delih še ne razkriva; opozarja sicer na možne pobude, ki so lahko povzete predvsem iz organskega, ne pa iz sveta brezosebnosti, iz človeku odtujenega prostora.

Je torej živo srebro tisti element, ki je najprej, ko je Vrščaj dobil konkretno nalogo, da ustvari hommage bližnjemu zaprtju rudnika živega srebra v Idriji, potem pa tudi dejansko zadovoljil kiparjevo težnjo po vnašanju novega vsebinskega momenta: ogledovanje gibljivega, židkega, srebrnega pretakanja po znakovno ali simbolno opredeljeni formi, in to skozi prozorno stereometrijsko maso, ki počasi tako tudi izgublja svojo ostrorobo označitev, vzdržuje pomensko strukturo novodobne fosilizacije – v prenesenem smislu našo vpetost v tehnološki hlad novodobne civilizacije. Po drugi strani pa se zdi, da se je Vrščaj z vnašanjem novega likovnega fluidnega elementa, ki mu zmore določiti točne omejitve, ga stisniti, zapreti ali mu omogočiti "gibanje", vrnil na svojo avtorsko zasnovo in odkril nov vzgib, kako "povzročiti" v svoji plastični formi gibanje. V taki vizualno-umišljeni podobi, kot se kaže danes v Vrščajem primeru, ostaja svetloba kot vsestransko vplivni fenomen tudi v sodobni likovni umetnosti nepogrešljivo graditeljsko izhodišče.

So ti zahladneli znaki izpod človeške roke, ti arabesknji zapisi, ti vertikalni vrezi, enako zapolnjeni z živim srebrom, sicer pa kot okovani v ledene zašiljene stalaktite, označevalci novega duhovnega stanja? Je novodobni kipar sposoben, da v tako rekoč še vedno statuarični formi najdeva nove in nove odgovore – ali pa je Jože Vrščaj eden tistih samotnih jezdecov, ki se s tako formo v načelu zadovolji in ji z novo znakovno obdelavo razširi vsebinsko polje? Recimo, da sta mogoča oba odgovora – vendar oba v prid in razvoj novodobne plastične misli na Slovenskem.

Jože Vrščaj doma v Črnomlju. Slika je iz obdobja, ko se je začel uveljavljati s svojimi "kockami"



JOŽE VRŠČAJ

V STIKU S PROSTOROM, pleksi steklo, 1986



Franci Šali NAŠA SOCIALISTIČNA IZKUŠNJA

Moja namera in odločitev, da razmišljam o naši socialistični izkušnji, ne tiči v nostalgiji do časa, ki je Slovence gnetel, oblikoval v samoupravno socialistično družbo, v sistem družbene in drobne privatne lastnine, delavskih svetov, svetov krajevnih skupnosti in delegatskih skupščin ter interesno pluralne socialistične zveze s programom socialistične družbene usmeritve in samoupravnega razvoja, pač pa je v navezi s časom, kakršen je zdaj – tu pri nas pa v Evropi, ki naj bi tako rekoč postala enakopravna skupnost vseh narodov in ljudi na tej celini, in v svetu, ki naj bi bil vsem prijazen dom, hiša svobode vseh zemljanov, ne pa za nekatere oblast in moč, za druge pa ponižanje, ječa, kar je seveda še.

Nedvomno je Evropa duhovna dežela socializma, njen teoretični izvir. Na tem kontinentu so nastala temeljna teoretična dela, recimo, Marxov Kapital ter njegov in Engelsov Komunistični manifest, kot razglas komunistov najrazličnejših narodnosti, zbranih v Londonu leta 1848.

Slovenci smo imeli lastno štiri polna desetletja nastajajočo socialistično izkustvo, razvijajočo se v samoupravni socializem, ki je v praksi podleglo in klonilo pod procesi svetovne kapitalistične globalizacije in pred notranjimi nesocialističnimi težnjami.

Pri nas je zdaj tako, da se ceni samo tisto, kar ne diši po socializmu oziroma ni v dobri zvezi s socialistično preteklostjo. Do nje se sprošča nenaklonjenost, sovražnost – diskvalifikacija je popolna. Vse, kar je bilo bistvo: odločanje ljudi v svetih in skupščinah, raba skupnih, žal še po kolektivih neolastninjenih sredstev za ustvarjanje nove vrednosti za enostavno in razširjeno reprodukcijo, razlike in enakost iz dela, skoraj presežena, pozabljena zamera zaradi medvojnih delitev in povojnih razlastitev, vse to in še marsikaj važnega, kot, recimo, široke možnosti izobraževanja vseh, socialna varnost, duhovna sproščenost v civilnem življenju, lokalnem življenju in podobno, je zdaj nevedno lepega in dobrega spomina, kaj šele, da bi bilo kakorkoli koristno in uporabno. Vredno je molka ali obsodbe.

Nič bolje se tej naši izkušnji ne godi v Evropi. Trenutno je precej neopazna, kakor da ni bila in ni obstajala kot ena od obetavnih različic socializma. Recimo, v Furetovi knjigi Minule iluzije, ki je zanimiv esej o komunistični ideji 20. stoletja, je omenjenih kar nekaj tako imenovanih komunističnih zamisli; izrecno je omenjena kitajska, kubanska, albanska, italijanska, češka, sovjetska, kamboška, sandiniščična komunistična praksa ali vizija, o jugoslovanskem komunizmu ali samoupravnem socializmu pa nič, če odmislimo avtorjevo zgodbo o Titovem nacionalističnem uporu Stalinu in nalepki, da smo s tem

postali revizionisti in potlej še kaj več, seveda v Stalinovih očeh, ne pa, kaj smo dejansko bili v upanjih napredne ali kritične politične in teoretične zavesti tistikrat in še posebej kasneje, ko smo razvijali lastni koncept demokratičnega socializma.

Čeprav zdaj socializem na Slovenskem ne obstaja več kot razvijajoča se samoupravna socialistična praksa, pa obstaja kot stvarno ekonomsko, sistemsko, socialno, etično, politično in teoretično izkustvo, kot odgovor na pred več kot šest desetletji dozorel socialni konflikt kapitalistične družbe. Takrat je kapitalizem že bil v fazi, da totalno zavlada kot način produkcije v svetu, kar se dogaja tudi zdaj, in njegov nacifašistični narodek je hotel podjarmiti in izkoriščati cele narode, ali jih celo uničiti, recimo Slovence, Žide in podobno.

Marx in Engels sta že v Komunističnem manifestu pred sto petdesetimi leti opazala, slutila in napovedovala posledice narave kapitalizma, pa je bil takrat šele na začetku osvajanja sveta kot celote. Zapisala sta ...: "Potreba po vse širšem odjemu njenih produktov podi buržoazijo po vsej zemeljski krogli. Vseposvobod se mora ugnezditi, vseposvobod naseliti, vseposvobod navezati stike. Buržoazija je z izkoriščanjem svetovnega trga kozmopolitsko oblikovala produkcijo in potrošnjo vseh dežel. Industrijji je na veliko obžalovanje reakcionarjev spodmaknila spod nog nacionalna tla. Prastare nacionalne industrije so bile uničene in se še iz dneva v dan uničujejo. Spodrivajo jih nove industrije, katerih uvajanje postaja za vse civilizirane nacije življenjsko vprašanje, industrije, ki ne predstavljajo več domačih surovin, temveč surovine z najbolj oddaljenih področij, in katerih fabrikati se ne porabljajo le v deželi sami, temveč na vseh delih sveta hkrati. Na mesto starih potreb, ki so jih zadovoljevali izdelki (domače) dežele, stopajo nove, ki terjajo za zadovoljitev produkte najbolj oddaljenih dežel in podnebij. Na mesto stare krajevne in nacionalne samozadostnosti in zaprtosti stopa vsestransko občevanje, vsestranska odvisnost nacij druge od druge. Tako kot z materialno je tudi z duhovno produkcijo. Duhovni proizvodi posameznih narodov postanejo splošna dobrina. Nacionalna enostranost in omejenost postaja bolj in bolj nemogoča, a iz mnogih nacionalnih in lokalnih literatur se izoblikuje svetovna literatura.

Buržoazija z naglim izboljševanjem vseh produkcijskih orodij, z neskončno olajšanimi komunikacijami vseh vleče v civilizacijo vse, tudi najbolj barbarske narode. Cenenost njenega blaga je težka artilerija, s katero podira vse kitajske zidove do tal, s katero prisili h kapitulaciji najtrdovratnejše sovraštvo barbarov do tujcev. Vse narode primora, da usvoje produkcijski način buržoazije, če nočejo propasti; primora jih, da pri samih sebi vpeljejo tako imenovano civilizacijo, tj., postanejo buržuji. Z eno besedo, ustvarja si svet po svoji podobi." In še: "V isti meri, kot se razvija buržoazija, tj. kapital, v isti meri se razvija proletariat, razred modernih delavcev, ki žive le tako dolgo, dokler najdejo delo, in ki najdejo delo le tako dolgo, dokler njihovo delo množi kapital. Ti delavci, ki se morajo prodajati po kosu, so blago kot vsak drug trgovski artikel in zatorej prav tako izpostavljeni zgodam in nezgodam konkurence, vsem nihanjem trga."

Kako resnično je vse to, napisano pred toliko leti in na začetku meščanske poti, tudi še zdaj. Danes pomeni kapitalizem planetarno globalizacijo temeljnih protislovij in nasprotij kapitala, ki so se doslej kazala in sproščala na regionalnih nivojih, a hkrati že pretresala svet kot celoto (druga svetovna vojna). V svetovnem merilu se poglab-

lja socialna neenakost, rastejo armade revnih, oblikuje se peščica bajno bogatih, srednji sloji siromašijo, vse več ljudi pa je tudi na robu preživetja ali v breznu lakote. Večina držav ne zmore obvarovati svojih državljanov pred posledicami nebrzdanega kapitala ali pa so vse bolj v njegovih rokah.

Življenje na Zemlji je vse manj po meri dela, pač pa vse bolj po meri neukročenega kapitala in življenjske filozofije najmočnejših kapitalističnih družbenih jeder.

Iz nastalih razmer neoliberalizma ali nebrzdanega kapitalizma je iskati izhod. Slavoj Žižek, filozof in ideolog LDS, kot sam sebe imenuje, je nedavno - v februarški Sobotni prilogi Dela - zapisal: ... "Tu smo pri ključni alternativni ...: če je proces kapitalistične globalizacije, ta nori kaotični krogotok samostopnjevanja, ki ga tako prepričljivo oriše Manifest, skupaj s svojim pravno-ideološkim dopolnilom (parlamentarno demokracijo in multikulturno tolerantnostjo) nezaobdljivimi politični in socialni horizont, ki se mu lahko le resignirano prilagodimo, potem je Manifest neaktualen. Če pa se bo izkazalo, da kapitaliska globalizacija sproža procese, ki jih ne bo mogla obvladati, če se bo izkazalo, da globalni kapitalizem z isto železno logiko, s katero prodira v vse pore našega sveta, dele sveta izključuje iz svoje "razvite" oblike in jih rine nazaj na raven surovinskih kolonij (in katastrofalne posledice globalizacije v Rusiji kažejo v to smer), potem v nekem smislu čas Manifesta šele prihaja."

Socializem zato ni nujno mrtva politična filozofija in socialna ali družbena vizija, pač pa praktično in teoretično izkustvo, ki bi ga bilo treba resno vzeti in nanj računati kot na realno možno alternativo kapitalističnemu modelu planetarnega življenja, torej tudi v Evropi, njegovi teoretični zibelki in domu prvih obetavnih korakov, kar bi lahko rekli za slovensko socialistično izkustvo, ne zanemarjajoč vse njegove slabosti, nedorečenosti, izkrivljenosti in neresnične ali neuresničljive poti. V bistvu je način življenja iz dela in na podlagi dela, je preseganje revščine in bogatenja z izkoriščanjem drugega. Kot sistem je človeku omogočal, širil in poglobljajal pravico in možnost dela ter varnost in življenje iz dela. Dokazal je, da je možna različna tržna lastninska oblika, ne le privatna. Tudi družbena lastnina je bila sposobna sprejemati logiko trga. Ta je okvirjala in sistemsko izpeljevala življenje iz dela, iz uspešnega poslovanja ali uspešne rabe sredstev dela, ne pa iz izkoriščanja kogarkoli in bogatenja na račun drugega. Ustvarjen dohodek se je v poslovno dobrih podjetjih in v globalni družbi vračal v enostavno in razširjeno reprodukcijo. Dobiček iz družbene lastnine se ni kar nesmotrno trošil. Mnoga podjetja so ga s pomočjo upravljalke vloge svojih poslovodnih ekip na podlagi družbeno-lastninske samoupravne procedure koristno investirala v razvoj.

Družbena lastnina je ohranjala sredstva dela in poslovanja kot neodtujljivo skupno last zdaj oblastinjenih delavcev, s katero so upravljale poslovodne ekipe. Trg je nagrajeval boljše firme, slabše pa silil k preobrazbi, tudi s pomočjo družbe kot celote, ali izginotju.

Nosilci družbenega odločanja so bili ljudje v sistemu samoupravne socialistične demokracije, osebno odgovorni svojim delegatskim samoupravljalno aktivnim interesno pluralnim bazam. Oblast ni bila strankarski boj, pač pa personalni način neposredne ali delegatske artikulacije pluralnih družbenih interesov na različnih nivojih in uresničevanje le-teh, in to toliko bolj, kolikor bolj je slabela ali se ožila in odpravljala posebna vloga Zveze komunistov in širila ter poglobljala

moč ljudi v delegatskem skupščinskem sistemu.

Globalizacija kapitalističnega modela življenja torej upravičeno na novo zastavlja vprašanje, ali ostati v njem ali pa iskati – ga preseči, najti izhod iz njega s pomočjo nastavitve vizije pravičnejše družbene ureditve, kar socializem v razmerah tržnega modela produkcije gotovo je. Socialistični model trženja je človeku prijaznejši kot pa kapitalistični. Sposoben je presehati in reševati socialna nasprotja, kot so bogastvo - revščina, zaposlenost - nezaposlenost, subjekt - objekt v javnem življenju, izobraževanje in razvoj osebnih sposobnosti – odri-njenost in zavrtost ustvarjalnih potenc itd.

Na Slovenskem za zdaj ni politične volje za celovito kritično ovred-notenje slovenske socialistične izkušnje in njeno selektivno afirmativno teoretično in praktično rabo. Ali se jo skuša diskvalificirati, češ da je šlo za enopartijski komunistični režim, s čimer seveda je ta izkušnja bila v nenehnem nespravlјivem odnosu, ki se ga je Partija zavedala in ga skušala s procesom odhajanja iz samoupravne oblasti kot nekakšna vrhovna oblast procesno presehati, ali pa bi jo radi zamolčali, oboje pa je neproduktivno ravnanje.

Če naj bi bilo omenjeno izkustvo koristno, potem si je treba priti na jasno s tem, kaj je lahko njegovo sporočilo za življenje sploh na prehodu v novo tisočletje, se pravi zdaj, ko se v procesih kapitalistične globalizacije planeta kažejo resne in nevarne socialne in etične rakavosti in degradacija univerzalne ideje o človekovih pravicah.

Mislím, da se v univerzalizem človekovih pravic na posebno radikalen način vključujeta dve naši socialistični izkušnji ali viziji:

Najprej samoupravljanje na podlagi družbenih sredstev, ki se je zdaj zelo skromno ohranilo v obliki olastninjenih sredstev in potisnilo večino olastninjenih delavcev, delavca-delničarja, v opredmetene solastnike z nizko stopnjo dejanske moči, nato pa še odločanje o zadevah slovenskega občestva ali lokalnih skupnosti na podlagi interesno pluralnih oseb kot subjektov v delegatskem sistemu odločanja, ob navzočnostih političnega zbora.

Se pravi: ekonomski sistem ni stimuliral bogatenja na račun drugega, je pa omogočal bogatenje iz dela in dobrega upravljanja (Ti, ki si delal, tvoje je delo ...) Skupščinski sistem pa je postajal prostor artikulacije pluralnih proizvodnih in življenjskih interesov podjetij, ustanov, krajev, občin, republike oziroma živih in dejavnih ljudi v okviru takšnih in podobnih skupnosti. V njem so torej nastopali ljudje kot osebe in kot nosilci artikulirane volje svojih občestev. Samoupravljanje in interesni pluralizem sta bila torej radikalni vsebini in obliki sistema človekove oblasti in svobode. Torej oblast ljudstva, izhajajoča iz dela s svojimi sredstvi dela in iz življenjskih razmer, ki so terjale doseganje splošnega nivoja civilizacije in svobodno rast kulture.

Moja izkušnja, ko sem že nekaj let v situaciji, po svoji želji in nagibu seveda, da lahko neposredno okušam duha kapitalizma in položaj olastninjenega delavca ali pa mezdnega delavca, je tale: V svetu meščanstva oziroma meščanskega kapitala, ki se zdaj podaja na pot totalne osvojitve sveta, se pravi v svetu globalizacije kapitalističnega modela življenja, ni mogoče srečno človeštvo: niso možne skupnosti, ki bi bile prijazne med seboj; da bi bile po meri dela, da bi ljudje na podlagi dela živeli svobodno, enakopravno, enako in v razliki, zakaj že v lokalni enoti, v celici kapitalistične produkcije in re-produkcije, so položeni vzvodi, ki delu ali človeku-delavcu odžirajo

upravljanje s presežno vrednostjo. Dividende olastninjenemu delavcu na podlagi polastninjenih sredstev dela so zgolj obliž ali slepilo, moč in oblast nad kapitalom je v rokah drugih – olastninjene elite in zastopnikov skladov ter vrhov politokracije. Ti v pretežni meri obvladujejo in si prisvajajo presežno vrednost, nastajajočo v ustvarjanju nove vrednosti ali v procesu njene razmenjave, ker si pravico do nje krojijo na lastnini ali na politični moči do nje, ne pa na svojih živih prispevkih, ne na podlagi lastnega presežnega živega dela, ovrednotenega na trgu v procesu menjave. Enako ali še slabše se godi delavcem v firmah s privatnim kapitalom.

In tu smo pri viru nepravilnosti, pri izviru bogatenja iz lastnine ali moči nad kapitalom, ne pa iz dela kot osebnega prispevka k nastanku presežne vrednosti, iz katerega bi morala izhajati tudi pravica do njene delitve. Ker ni tako, objektivno prihaja v družbah privatnega in olastninjenega kapitala do novih socialnih napetosti in nemirov ter nove družbene zagate z neslutnimi možnimi socialnimi, moralnimi in duševnimi razsežnostmi, ki bi jih bilo mogoče preseči le tako, da se pravočasno izognemo protislovnim pogubnim procesom kapitalizma. Ali je pravično na podlagi lastnine prisvajati si presežno vrednost, ne pa na podlagi dejanskih prispevkov individuumov k njenemu nastanku, ko le-to v procesu razmenjave prizna trg!?



ALI DOLENJSKA NE POTREBUJE STRATEGIJE REGIONALNEGA RAZVOJA?

Uvod

Pobuda za pripravo strategije regionalnega razvoja kot posebnega dokumenta je bila formalizirana v sklepih Državnega zbora ob prvi obravnavi predloga Zakona o spodbujanju regionalnega razvoja Slovenije leta 1995. Poslanci so zahtevali, da se še pred sprejetjem zakona obravnava in sprejme strategija, ki bi opredelila nacionalne cilje na področju regionalne razvojne politike in načine njihovega doseganja. Tako bi zakon s svojimi instrumenti in postopki regionalne razvojne politike postal le sredstvo za uresničevanje vsebine, opredeljene v strategiji. Delovni osnutek predloga zakona o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja poleg tega zavezuje še občine k povezovanju ter da z regionalnim razvojnim programom uskladijo svoja razvojna predvidevanja in naloge na področju gospodarskega, socialnega in prostorskega razvoja, upoštevajoč državne razvojne programe in projekte.

Nekaj ekonomsko-geografskih značilnosti regionalnega razvoja Slovenije

Slovenija je začela sistematično usmerjati svoj razvoj v začetku sedemdesetih let na podlagi koncepta policentričnega razvoja¹. Težišče usmerjanja je temeljilo na principih "izenačevanja možnosti za življenje in delo prebivalstva", ki so stremeli k zmanjševanju razlik v stopnji gospodarske razvitosti med posameznimi območji. Poglavitni kriteriji za določanje manj razvitih območij so tedaj bili: narodni dohodek na prebivalca, delež kmečkega prebivalstva in odstotek zaposlenega prebivalstva. Pozneje so se kriteriji za določanje manj razvitih območij dopolnjevali, in sicer tako, da so že uveljavljenim kriterijem dodali še: rast prebivalstva, delež zajetja predšolskih otrok v vrtce, delež študentov, delež zajetja gospodinjstev s pitno vodo in delež magistralnih in regionalnih cest s sodobnim cestiščem. Kriteriji so tako zajemali gospodarsko razvitost, razvoj prebivalstva, družbeni standard in infrastrukturo. V obdobju od 1986 do 1990 so bili kriteriji spet spremenjeni, in sicer tako, da so temeljili na ekonomskih in demografskih kazalcih, ni pa bilo več t. i. "infrastrukturnih" kriterijev.

Sprejetje Zakona o spodbujanju razvoja demografsko ogroženih območij v Sloveniji v letu 1990 je preneslo težišče regionalne politike od (gospodarsko) manj razvitih območij na območja z neugodnimi demografskimi gibanji. Kazalci za določanje teh območij so zožili le na demografske (indeks staranja in indeks rasti prebivalstva). Leta 1996 je bil oblikovan Sklad za regionalni razvoj in ohranitev poseljenosti podeželja. Sredstva za pospeševanje skladnega regionalnega razvoja, ki se v absolutnih in realnih vrednostih zmanjšujejo, usmerjajo še ostala ministrstva. Proračunska sredstva, ki pa niso direktno namenjena zgolj nerazvitim območjem, se namenjajo še za: celostno urejanje podeželja in obnovo vasi, spodbujanje tehnološkega razvoja, prestrukturiranje gospodarstva, zdravstveno in socialno

¹ V podporo policentrični zasnovi razvoja je bil leta 1971 sprejet Zakon o pospeševanju razvoja manj razvitih območij v SR Sloveniji, leta 1973 pa še Resolucija o poglavitnih smotrih urejanja prostora v SRS.

varstvo, spodbujanje podjetništva in malega gospodarstva, za finančne izravnave med občinami, socialne transferje in aktivno politiko zaposlovanja, izgradnjo in delovanje omrežja osnovnih in srednjih šol.

Manj razvita območja so v prvem obdobju zajemala 18.9 % površine ter 18.2 % prebivalstva Slovenije. Na Dolenjskem so tedaj v to skupino sodila območja občin Črnomelj in Trebnje. Pozneje se je število občin s statusom manj razvitega območja postopno zmanjševalo. Povečeval pa se je obseg geografsko zaključenih manj razvitih območij (Suha krajina, Obkolpje), kjer je število prebivalstva, kljub intervencijam, še naprej upadalo. Ker so bila vlaganja usmerjena pretežno v delovno intenzivne dejavnosti, velik del šolajoče mladine ni dobil ustrežne zaposlitve, zato se je odseljevanje prebivalstva nadaljevalo. Zlasti v območjih z omejenimi naravnimi možnostmi razvoja že prihaja do demografske izpraznjenosti. Ta območja so večinoma v hribovitih, kraških in/ali obmejnih območjih in na obrobju nekdanjih občinskih središč. Novejše raziskave ter rezultati kažejo, da je tradicionalni sistem pospeševanja skladnega regionalnega razvoja po letu 1990 premalo učinkovit, saj v tem času ne prihaja do izboljšanja regionalnih, ekonomskih ali demografskih razmer. Sistem pospeševanja regionalnega razvoja pa je kljub kritičnim pripombam dal pozitivne rezultate: izboljšala se je opremljenost z gospodarsko in družbeno infrastrukturo, gospodarska struktura je postala bolj raznolika, zaposlenost je hitreje naraščala v manj razvitih območjih ...

Izbor kvantitativnih indikatorjev, povezanih s pojmom "regionalne disparitete"²

2 Po Verbinčevem Slovarju tujk (str. 152): disparaten = bistveno različen, nezdržljiv, neskladen, neenak

Na vsebino in politiko regionalnega razvoja vpliva socialno-gospodarska struktura določene pokrajine, ki pa ne pomeni le kvantitativne rasti/padanja bruto socialnega proizvoda. Nanj vplivajo še druge, prav tako merljive spremembe v regionalni strukturi in tudi spremembe v načinu življenja (Walter, 1983). Običajno se manifestirajo v (nezaželenih) odstopanjih od pričakovanih učinkov v regionalnem razvoju. Zanj se v sodobnosti vse bolj uveljavlja pojem "regionalne disparitete". Te pa je potrebno poznati, jih spremljati in če so odstopanja od želenih smeri prevelika, tudi hitro reagirati... (Regionale Disparitäten..., 1997).

Pojem "regionalne disparitete" po formalni in poenostavljeni definiciji razumemo kot odstopanja in neskladnosti v izbranih, posebej pomembnih (značilnih) obeh družbenega življenja na določenem, funkcijsko in naravno-geografsko zaokroženem območju. Ta "obeležja" običajno merimo s kvantitativnimi in/ali kvalitativnimi indikatorji, ki so hkrati "kontrolni" mehanizem (ekstenzivnemu) regionalnemu planiranju in preizkus učinkovitosti uresničevanja planov.

Proučevanje regionalnih disparitet ima svojo "socialno" in "prostorsko" dimenzijo. Socialne neenakosti se izražajo skozi vprašanja (ne)zaposlenosti. Dojemanje le-te pa je odvisno od strukture razpoložljivih delovnih mest oz. višine prejemkov. Ti pa so naprej povezani z izobrazbeno strukturo, kvaliteto življenja itd... "Prostorska" dimenzija je v pretežni meri povezana z dostopnostjo do delovnih mest, torej z infrastrukturnimi pogoji, naravnimi viri, pogoji okolja, stanovanjskimi razmerami itd.

Po tradicionalnem pojmovanju regionalna politika predstavlja instrument zaščite tistih območij z razvojnimi problemi, ki jim državna politika s finančno pomočjo izboljšuje infrastrukturne pomanjkljivosti,

gospodarskim podjetjem pa s subvencijami zmanjšuje proizvodne stroške. V zadnjem obdobju se veliko razpravlja o uveljavljanju sodobnejših principov v regionalni politiki, temelječih na principih partnerstva, subsidiarnosti in uravnoveženega (endogenega) razvoja. Sodobna načela prostorske politike temelje na treh poglavitnih ciljih: ekonomski in socialni kohezivnosti, uravnoveženem razvoju in uravnoveženi konkurenčnosti na celotnem državnem območju. Posebna pozornost je namenjena medsebojnemu odnosom med temi cilji: Noben od operativnih ciljev ne sme prevladovati nad drugima dvema. Samo "razvoj" lahko pomeni prevlado ekonomskih zakonitosti, zgolj "uravnoveženost" lahko povzroča preveliko odvisnost šibkih območij in izgubo moči močnih (razvitih) centrov, zgolj "zaščita" pa ima v sebi nevarnost stagnacije (E. S. D. P., 1997).

Z metodološke in teoretske plati obstajajo številni poskusi kvantitativnih in kvalitativnih izpeljav vrednotenja regionalnih disparitet z ekonomske, socialne, naselbinske, infrastrukturne ali ekološke plati. S praktične plati pa je izjemno težko določiti dominantno stopnjo le določeni - izbrani skupini indikatorjev. Pri tem se tudi postavlja vprašanje, koliko dinamika družbenega razvoja vpliva na določanje vedno novih stopenj "meja" regionalnih disparitet. Prav zato imajo regionalne disparitete številne dimenzije in predvsem prostorske posledice, ki jih je potrebno povezati v enoten koncept pospeševanja regionalnega razvoja.

Kazalce regionalnega razvoja smo zbirali na ravni lokalnih skupnosti. Poglavitni namen tako zasnovanega vrednotenja temelji na poskusu zaznavanja ne le regionalnih razvojnih disparitet, marveč tudi njene notranje diferenciacije, ki je posledica mozaične pestrosti slovenskih pokrajin in prilagajanja naravnih, ekonomskih in socialnih (življenjskih) pogojev standardom, ki jih nudijo osrednja regionalna središča. Zato ima pričujoči prispevek namen predstaviti razvojne procese na ravni lokalnih skupnosti, kjer drobne regionalne disparitete med strukturno močnimi zaposlitvenimi središči in strukturno šibkimi podeželskimi območji pridejo bolj do izraza oz. jih je moč lažje identificirati kot v primeru, če bi vrednotenje izvedli za večje ekonomsko geografske regije. Pričujoči prispevek je zato poskus, kako s izborom indikatorjev regionalnega razvoja pripomoči k uspešnejšemu oblikovanju regionalne razvojne politike. Ustrezno izbrani in utemeljeni kazalci zagotavljajo potrebno sporočilnost za uveljavitev komplementarnih družbenih instrumentov in ukrepanja bodisi s finančnimi izravnjavami ali davčnimi olajšavami bodisi z drugimi, vzpodbujevalnimi (investicijskimi) oblikami pomoči. Pri ugotavljanju stopnje razvitosti območij smo izhajali iz: (1) gospodarske strukture in trga delovne sile, kjer smo izhajali iz meril, kot so ekonomska moč, kvaliteta delovnih mest in brezposelnost, (2) naselbinske strukture z merili, kot so socialna, ekonomska in fiziognomska struktura naselij, (3) osebne standarda prebivalcev in infrastrukturne opremljenosti območij (družbena in gospodarska infrastruktura) ter (4) naravnih virov (kmetijske površine) in stanja okolja kot pomembnih gibal regionalnega razvoja. Na tej podlagi smo razvili izbor okoli tridesetih indikatorjev, upoštevajoč dostopno statistično gradivo

Za vsakega od izbranih kazalcev smo izračunali, za koliko indeksnih točk zaostaja ali presega državno povprečje. Odstopanja smo vrednotili s pomočjo petih razredov, in sicer: (1) močno nadpovprečno odstopanje (indeks odstopanja presega vrednost 125 %), (2) nad-

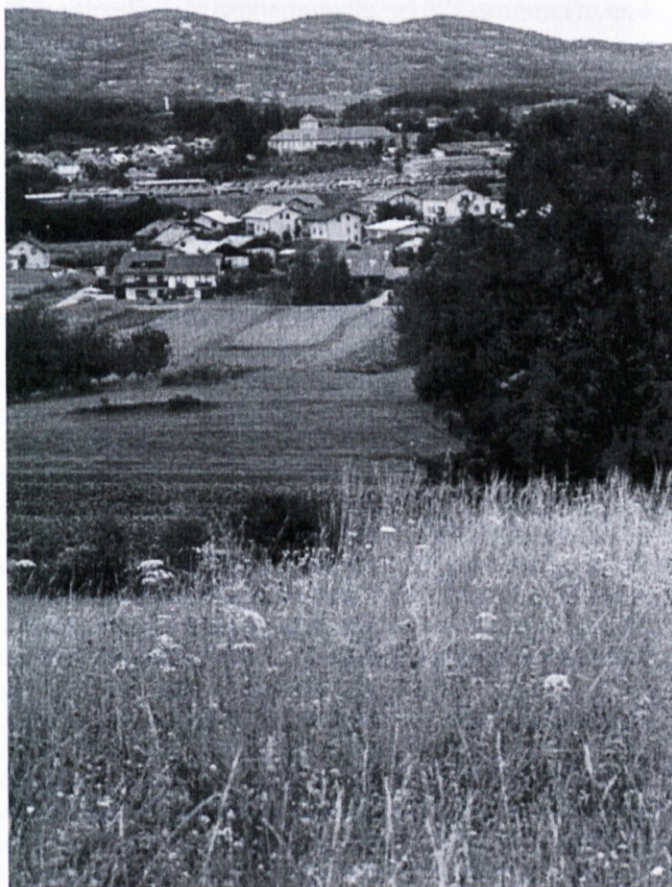
povprečno odstopanje (101 % do 124 %), (3) podpovprečno odstopanje (75 % do 100 %), (4) močno podpovprečno odstopanje (50 % do 74 %) in (5) izjemno podpovprečno odstopanje (pod 50 %). Sintezno vrednotenje je pokazalo, da se je oblikovalo več tipov s specifičnimi razvojnimi problemi. Povzeli smo jih v naslednje skupine:

1. močno urbanizirana območja občin z metropolitanizacijskimi težnjami;
2. močno urbanizirana območja občin z aglomerativnimi težnjami ekonomske moči v mestih;
3. omiljena urbano-industrijska območja občin s povprečno stopnjo razvitosti;
4. prehodna območja s pretežno monostrukturno razvitim zaposlitvenim središčem in podpovprečno stopnjo razvitosti;
5. podeželsko agrarna in razvojno problematična območja občin z močno podpovprečno stopnjo razvitosti.

Analiza je še pokazala, da se sodobni regionalni, naselbinski in demografski razvoj Slovenije v temeljih ne razlikuje od strukturnih sprememb v Srednji Evropi. Markantna je gospodarska krepitev mest in širitev njihovih sub- in periurbaniziranih vplivnih območij, povezanih s koncentracijo delovnih mest v uslužnostnih dejavnostih (Messerli/Perlik, 1997). Podobne procese opazujemo tudi v Sloveniji, čeprav so "aglomerativne in metropolitanizacijske" sposobnosti mest občutno manjše in slovenska mesta v evropski hierarhiji mest ne igrajo pomembnejše vloge. Pa vendarle ljubljanska, mariborska in tudi druge mestne regije stopajo v ospredje kot generatorji prostorskega in regionalnega razvoja. Poglavitna posebnost je tudi v zapoznelem, zato pa nadpovprečno hitrem poteku strukturnih sprememb. Spremembe v gospodarski zgradbi so bile posledica delovanja številnih, kompleksnih in nasprotujočih si procesov (urbanizacija, deagrarizacija, depopulacija, zemljiško-posestne razmere, intenzifikacija in diverzifikacija podeželja, pomanjkanje inovativnosti in razvojnih spodbud na podeželju...) ter so tudi na regionalnih in lokalnih ravneh raznolike. Kmetijstvo na slovenskem podeželju že nekaj časa nima več odločilne vloge v gospodarskem razvoju. Podeželski razvoj je vse bolj odvisen od bližnjega zaposlitvenega jedra. Celoten migracijski cikel (podeželje — mesto — urbanizirano podeželje), za katerega so današnje visoko razvite evropske države potrebovale obdobje treh generacij, se je v Sloveniji zgodil v obdobju ene generacije. Preostale agrarne strukture na podeželju zato predstavljajo "žarišče" regionalnih disparitet. Pogosto so povezane s skromnimi naravnimi viri, razdrobljeno posestno strukturo, opuščanjem obdelovanja kmetijskih zemljišč itd. Tudi strokovni pogledi za preseganje razmer si niso enotni, ne da bi na to mesto stopala ustrezna nadomestna raba prostora. V zadnjem obdobju so se strukturno zaostalim ter depopulacijskim podeželskim in obmejnim območjem pridružila še območja s staro industrijsko sestavo, visoko brezposelnostjo in s pokrajinsko degradacijskimi procesi.

Med dolenskimimi občinami le Novo mesto izstopa z močno nadpovprečno stopnjo razvitosti in z aglomerativnimi težnjami ekonomske moči v osrednjem regionalnem središču. Poleg Novega mesta, kot zaposlitvenega središča, izstopajo še obmestna naselja z raznovrstno strukturo delovnih mest, ki si sledijo v nizih - "preprogah" ob poglavitnih vpadnicah v dolini Krke, kjer se že sluti spontano oblikovanje razvojnih osi, povezanih z razmestitvijo delovnih mest pretežno

v uslužnostnih dejavnostih. Oblikovanje razvojnih osi pospešuje zlasti dezurbanizacija, ki že prerašča dejansko urbanizacijo (Ravbar, 1997). Občina v večini uporabljenih kazalcev izstopa od povprečnih vrednosti. V njenem zaledju imajo tudi podeželska območja vsestransko ugoden gospodarski razvoj in relativno napredno tržno usmerjeno kmetijstvo.



Metlika sodi v skupino območij z omiljenimi urbano - industrijskimi značilnostmi. Zaznamuje jo stabilno naraščanje prebivalstva in prevlada delovnih mest nad številom aktivnega prebivalstva v sekundarnem sektorju ter visok delež dnevnih migrantov v osrednje zaposlitveno središče, vendar podpovprečna izobrazbena struktura zaposlenih.

Druge dolenske občine so se razvrstile v skupino podpovprečno razvitih občin s pretežno monostrukturno razvitim zaposlitvenim središčem in šibko ekonomsko uspešnostjo gospodarstva. Označuje jih še nizka urbanizacijska stopnja, podpovprečna stopnja motorizacije, opazen primanjkljaj delovnih mest, visoka stopnja brezposelnosti in nizka izobrazbena raven prebivalstva, ki je trikrat nižja od povprečja. Občine Črnomelj, Škocjan in Trebnje imajo poleg tega še visok delež območij z izrazitim izseljevanjem in odmiranjem prebivalstva. Tudi stopnja komunalne opremljenosti je na nizki ravni, stopnja obremenjenosti okolja pa zato visoka. Podrobnosti prikazuje preglednica na naslednji strani.

Preglednica 1:

Pregled relativnih stopenj razvitosti v regionalnem razvoju dolenjskih občin, glede na izbrane indikatorje v letu 1997
Razvojnina gibalna indikatorji

	Črnomelj	Metlika	Novo mesto	Semič	Šentjernej	Škocjan	Trebnje
gospodarska struktura							
in trg delovne sile							
ekonomska uspešnost gospodarstva (BDP/prebivalca)	-	=	++	+	--	-	-
št. gospodarskih organizacij na 1000 prebivalcev	+	+	+	-	-	-	=
prejemki državljanov - povprečna neto plača	-	-	++	=	-	++	=
bruto osnova za dohodnino na prebivalca	=	+	++	=	=	=	+
stopnja brezposelnosti	=	+	++	=	=	=	+
št. delovnih mest na 1000 prebivalcev	=	++	++	++	-	-	=
naselbinska struktura							
rast/padanje prebivalstva	+	+	++	=	+	-	=
indeks staranja	=	=	++	+	++	+	+
delež urbaniziranega prebivalstva - aglomerativnost	-	-	+	-	-	-	-
delež površja /prebivalstva v podeželskih območjih z ogroženim ali odmirajočim tipom poselitve	-	=	-	-	-	-	-
delež priseljenega prebivalstva	=	=	=	=	-	-	=
selitveni saldo	=	=	=	-	-	-	-
gostota prebivalcev na km ²	-	-	=	-	-	-	-
delež novozgrajenih stanovanj na 1000 prebiv.	+	-	-	=	-	-	=
delež dnevnih migrantov	+	+	+	-	-	-	=
osebni standard in infrastrukturna opremljenost območij							
št. osebnih avtomobilov na 1000 prebivalcev	-	-	=	-	=	=	-
št. študentov na 1000 prebivalcev	=	=	++	=	-	-	+
delež prebivalstva z visoko in višjo izobrazbo	-	-	=	-	-	-	-
št. zdravnikov na 1000 prebivalcev	-	-	++	-	-	-	-
delež otrok v otroških vrtcih na 1000 prebivalcev	-	=	++	+	-	-	=
gostota magistralnega, regionalnega in občinskega cestnega omrežja na km ²	-	-	-	-	+	++	=
št. telefonskih priključkov na 1000 prebivalcev	=	+	+	++	=	+	+
naravni viri in stanje okolja							
delež kmetijskih površin razdrobljenosti posesti	+	+	=	=	+	+	+
delež prebivalcev, priključenih na čistilno nap.	+	-	+	=	-	-	-
delež prebivalcev, priključenih na vodovod	=	++	++	-	+	+	-
delež prebivalcev, vključenih v organiziran odvoz odpadkov.	=	++	++	-	+	+	=

Opombe: odstopanja od povprečnih vrednosti - R Slovenija = 100 %
 + + močno nadpovprečno odstopanje (indeks odstopanja presega vrednost 125 %) — močno podpovprečno odstopanje (indeks odstopanja: 50 % do 74 %)
 + nadpovprečno odstopanje (indeks odstopanja: 101 % do 124 %) — — — — — izjemno podpovprečno odstopanje (indeks odstopanja: pod 50 %)
 = podpovprečno odstopanje (indeks odstopanja: 75 % do 100 %)

Sklep

Analiza je pokazala, da se regionalne disparitete tudi na Dolenjskem poglobljajo. Povečuje se delež ozemlja z razvojnimi problemi in v njem živečega prebivalstva. Razloge slabše učinkovitosti iščemo v odsotnosti potrebne razvojne politike, preslabem upoštevanju "nee-

konoskih" faktorjev (socialni, izobrazbeni, podjetniški), preslabi koordinaciji med ukrepi regionalne in drugih politik (industrijska, zaposlitvena, kmetijska in druge), pa tudi dejstvu, da ekonomska in tudi regionalna politika premalo upoštevatva razlike med naravnimi pogoji posameznih regij.

Tudi instrumentarij za spodbujanje teh območij je razmeroma skromen. Slovenija v poosamosvojitvenem obdobju na stihijski način uveljavlja svoj "policentrični" razvoj, kar je po svoje razumeti celo kot anarhično centralizacijo. Parcialna obravnava posameznih majhnih demografsko ogroženih območij se je izkazala kot neučinkovita, saj ustvarjanje možnosti za dolgoročen samovzdržujoč razvoj ne pomeni le aktiviranja lokalnih razvojnih potencialov, ampak tudi povezano s širšim okoljem (geografsko območje, občina, regija...).

Sodobne politike regionalnih spodbud običajno razlikujejo dva principa razvojnih spodbud, in sicer: (a) politiko primarne produkcijske naravnosti in (b) politiko naravnosti v oskrbne dejavnosti.

a) Politika produkcijske naravnosti regionalnega razvoja izhaja že iz zgodnjih obdobij pospeševanja regionalnega razvoja. Pomeni zdravljenje regionalnih – točkovnih kriznih območij, v katero so zaradi strukturnih sprememb zašla najprej podeželska, v zadnjem obdobju pa tudi industrijska območja. Politika produkcijske naravnosti je osredotočena na ustvarjanje dodatnih delovnih mest. Glede na to, da gre običajno za monostrukturna strukturno zaostala in ekonomsko šibka depopulacijska območja, ki vključujejo širša – tudi podeželska in obmejna območja ali pa območja s staro industrijsko sestavo, visoko brezposelnostjo in s pokrajinsko degradacijskimi procesi, je tudi najobčajnejši cilj države, da prizadetemu območju izboljša regionalno gospodarsko strukturo (Nationale Regionalförderungsgebiete in Österreich, 1996).

b) Vzporedno s pospeševanjem regionalne gospodarske politike poteka še politika regionalnega razvoja, ki je naravnana v izboljševanje infrastrukturnih pogojev in oskrbnih dejavnosti, pomembnih za regionalni razvoj, stremi k zniževanju socialnih stroškov in uveljavlja standarde kvalitete bivalnega okolja. Je komplementarna s politiko ustvarjanja izenačevanja življenjskih pogojev v posameznih, vendar različnih funkcijskih območjih. Ti pogoji pa so ozko povezani z oblikovanjem minimalnih standardov regionalnega razvoja. Pri tem se postavlja vprašanje oblikovanja "idealnih", merljivih in pravičnih vrednosti družbenih standardov regionalnega razvoja, upoštevajoč regionalne posebnosti in želje prebivalcev.

Oblikovanje idealnih kriterijev in izvajanje regionalne politike je odvisno od politične volje in finančnih možnosti. Odločitev o izboru kataloga indikatorjev je še v skladu s socialno naravnostjo države, ki na ta način neposredno zagotavlja komplementarno organizacijo prostora nasproti čisti tržno naravnani regionalni politiki. Regionalno planerska praksa se zato zavzema za oblikovanje "minimalnih standardov" regionalnega razvoja, temelječih na regionalnih posebnostih, zavzema se za fleksibilnost primerljivih območij in za tekoče spremljanje kazalcev regionalnega razvoja. Učinkovito odpravljanje regionalnih disparitet in vzpostavljanje enakovrednejših "življenjskih pogojev" je tako odločujoče povezano z izpolnjevanjem dveh osnovnih pogojev: "koordinacije s pomočjo informacij", ki jih nudijo ustrezno izbrani "objektivni indikatorji".

UPORABLJENA LITERATURA:

E. S. D. P. : European spatial development perspective, First official draft, Noordwijk, 9. in 10. junij 1997

Messerli, P., Perlik, M., 1997: Eine differenzierte Entwicklungspolitik für den Alpenraum in Europa. Colloquium Geographicum. Festschrift zum 51. Deutschen Geographentag, Band 24, Bonn, str: 287-302

Nationale Regionalförderungsgebiete in Österreich gemaess EU/EWR Wettbewerbsregeln, 1996. Atlas zur räumlichen Entwicklung Österreichs, Wien

Ravbar, M., 1997: Slovene Cities and Suburbs in Transformation (Slovenska mesta in njihova obmestja v preobrazbi). Geografski zbornik, št. XXXVII, Ljubljana, (1997), str. 64-109

Ravbar, M., 1997: Zur Siedlungsstruktur Sloweniens. Raumforschung und Raumordnung, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 55. Jahrgang, Heft 4/5 (1997), str. 350-358

Regionale Disparitäten - zwischen Normalität und Handlungsbedarf, 1997, Informationen zur Raumentwicklung, Heft 1/2. Bundesforschungsanstalt für Landeskunde und Raumordnung, Bonn, 143 str.

Walter, H., 1983: Wachstums- und Entwicklungstheorie. Stuttgart, New York

PANZOFIJA JANA AMOSA KOMENSKEGA

Čeprav je Jan Amos Komenski širše znan kot pedagog, njegovo delovanje in njegova dela močno presegajo šolske okvire. Prepojen z idejami in vrednotami, kot so toleranca, medsebojno spoštovanje, mir, enakost vseh ne glede na družbene in osebne razlike (v stilu aktualnega gesla "vsi različni - vsi enakopravni"), je deloval prvenstveno za *poboljšanje človeka in s tem sveta*. Raj, srečno življenje vseh v tostranstvu (sedaj in tukaj), človek kot Človek posameznik - to so bili njegovi ideali. In taki cilji so blizu marsikomu med nami še danes. Po štiristo letih so to še vedno cilji, ne pa dejstva.

Definicije panzofije

Komenskemu je panzofija pomenila zelo veliko. V pismu prijatelju je med drugim zapisal: "Razumeš menda, da mojo dušo zanimajo višje stvari, kot so latinske slovnice, slovarji in podobni ovitki šolskih znanosti." (Klika, 1892)

Beseda panzofija izhaja iz grščine (*pan* - ves, cel in *sophia* - modrost) in jo lahko prevedemo kot vsemodrost, znanje vsega, vseobče znanje, vseznanje, celotno znanje, celotna modrost. Avtorji spisov o Komenskem razlagajo panzofijo različno. Klika (1892) jo definira kot "hram modrosti", "celokupna modrost", "pot k popolni prosvetlitvi narodov".

Schmidt (1970) navaja kot panzofiji identične izraze "hram modrosti", "filozofija v širokem smislu besede", "sistematično urejena enciklopedija celotnega tedanjega znanja, ki daje zaokroženo celovit pogled na svet", "splošna znanost o vsem", "sredstvo za odrešitev sveta".

Potkonjak (1970) pravi, da so panzofske ideje zamisli, ki predstavljajo "razumevanja Komenskega o naravi, družbi, človeku in izobraževanju".

Ivić (1970) predstavi panzofijo kot "sistematično zbrano celotno človeško znanje, obdelano po pedagoških merilih zaradi lažje dostopnosti vsem ljudem".

Vukasović (1970) omenja panzofijo kot "znanost o vsem, ki temelji na enotnih načelih, usmerjenih k večni resnici in harmoniji". Uporablja sintagme "filozofska sinteza znanja", "vseobsegajoča univerzalna znanost znanosti", "znanje o vsem, kar obstaja, ob poznavanju vzrokov, namenov in koristi", "celotno znanje za vse", "nova filozofija", "enciklopedija celotnega znanja, sistematično urejenega v organski sistem", "vseznanje". Navaja tudi izraze Komenskega "krščanska znanost", "svetost božjih idej", "splošna modrost", "vseznanje".

Medveš (1992) uporabi izraz "stremljenje k celotni človeški modrosti" in citira Karla Ozvalda, ki je panzofijo pojmoval kot "filozofijo".

Češki koleniolog Brambora (1970) piše, da je Komenski panzofijo definiral kot:

1. sistem celotne modrosti, ki pripada človeku (v pisni obliki in v razumu, intelektu) ter kot
2. vsemodrost, ki usmerja v učenje in razvoj razuma vse ljudi o vsem in povsem (v smislu omnes-omnia-omnium).

Panzofije pa ne smemo zamenjati s Pansophio kot delom spisa *De rerum humanarum emedatione consultatio catholica*, katerega avtor je Komenski.

Vizija panzofije

Očitno je, da je ideja panzofije nastala kot reakcija na neugodne družbenopolitične in verske razmere dobe, v kateri se je znašel Komenski. Sam je rekel, da je svet "labirint, v katerem vladajo kaos, skrbi, beganje, jeza" (Klika 1892).

Pod vplivom svojih filozofskih nazorov in miselnih tokov tedanjega časa sta se mu prebudila optimizem in vera, da vse še ni izgubljeno, obenem pa tudi vizija nove, harmonične družbe srečnih ljudi. Rešitev je videl v panzofiji, zasnovani na znanju vseh o vsem in usmerjeni v večno harmonijo sveta.

Panzofija naj bi zajela vsa znanja o bogu, naravi, človeštvu, človekovi notranjosti, t.j. vsa védenja tistega časa. Bila naj bi splošna modrost, poznavanje in znanje vsega ob upoštevanju vzrokov, smotrov in koristi. Obsegala naj bi dognanja in dosežke vseh znanosti in vseh avtorjev, ne glede na versko, nacionalno ali politično pripadnost.

Njegov koncept panzofije je demokratičen in temelji na absolutni enakopravnosti vseh ljudi do izobraževanja. Da bi se to lahko realiziralo, bi bilo potrebno vsa znanja in védenja metodološko obdelati in jih narediti pristopna vsem ljudem, ne glede na spol, stan, raso, narodnost, versko pripadnost. Znanje naj ne bi bilo več le privilegij določenega sloja, ampak naj bi, v skladu z njegovim pojmovanjem človeka in narave, pripadalo vsem ljudem. Vsak človek je obdarjen z razumom in teži k znanju in modrosti, ker je to njegovo bistvo in potreba za osmislitev njegovega življenja.

Komenski je verjel, da bo panzofija prispevala k duhovnemu preporodu človeštva in da bo z njeno pomočjo možno odpraviti vse nesporazume med ljudmi in narodi. Vplivala naj bi na dvig izobraženosti in s tem modrosti ter prispevala k razumevanju in približevanju vsega človeštva. Nastal bi svet enotnosti, sloge, miru, harmonije.

Kot sredstvo in praktični vidik panzofskih prizadevanj je Komenski razvijal pedagoško teorijo in prakso. Že v Veliki didaktiki je poudaril, da je najuspešnejša pot za izboljšanje sveta vzgoja in izobraževanje. Čeprav je njene cilje teoretično utemeljil kot pripravo na večno življenje, je s svojo naravno metodo hitrega, temeljitega, uspešnega in prijetnega učenja vseh o vsem sledil konkretnim tostranim ciljem. Izobraževanje naj bi človeka oblikovalo v celoti njegovega bitja. Šolo imenuje delavnico človečnosti in njeno trajanje je razširil na celo obdobje človekovega življenja.

Razvoj panzofske misli

Težko je določiti čas, kdaj se je pri Komenskem pojavila ideja panzofije. Verjetno je, da se je s tem ukvarjal že v času študija. Njegova inteligentnost, izražena v teoretičnem in praktičnem delovanju, vpliv profesorja Alsteda v Herbornu in bogata knjižnica v Heidelbergu (kjer je študiral) ter evangeličanski ideal popolnega človeka so verjetno porodili začetna panzofska razmišljanja.

Sledi panzofije se javljajo že v njegovih prvih učbenikih latinščine, kjer uporablja kot sredstvo za pouk jezika vsebine različnih znanosti, pouk slovnice integrira s poukom naravoslovnih in družboslovnih vsebin.

Leta 1612 je v njem dozorela ideja napisati obsežno delo v (predvidel je 28 knjig!) *Gledališče vseh stvari*. Nadomestilo naj bi domačo knjižnico, kar pomeni, da bi bila to enciklopedija, ki bi vsebovala zgoščena znanja o vsem. Knjiga vsemodrosti naj bi vsebovala vse znanje, "umeščeno v število, mero in težo" (Klika 1892). Večina zbranega gradiva mu je v požaru leta 1656 zgorela. Ohranil se je predgovor, ki je bil pod naslovom *Predhodnica panzofije* večkrat natisnjen, prvič leta 1639 v Londonu. V tem spisu Komenski hvali modrost in znanje ter njun pomen in potrebnost.

Še intenzivneje se je s panzofijo ukvarjal po letu 1633, ko se je seznanil s Samuelom Hartliebom in preko njega z vplivnimi predstavniki angleške družbe. V javnosti pa so se pojavili pomisleki, da je delo s panzofijo za enega človeko preobsežno; na celini pa so mu celo očitali, da je njegovo delovanje premalo krščansko usmerjeno. Z namenom, da razprši dvome, je napisal *Pojasnilo panzofskih teženj* (Lešno, 1638), kjer je panzofijo imenoval "ključ, ki odpira največje skrivnosti narave in Svetega pisma".

Podoben namen je imel tudi spis *Osrečitelj* (Amsterdam, 1637). V njem je izrazil svoje prepričanje, da bo človek srečen le, če bo zaupal v svojo modrost, ne pa v materialne dobrine. Modrost kot sreča tudi sicer preveva njegova panzofska prizadevanja.

Že v Lešnu je Komenski pričel s pripravami na ustanovitev združenja znanstvenikov, ki bi se ob podpori mecenov posvetili samo panzofiji. Ker pa je v tem času dobil povabilo v Anglijo, kjer so bile njegove težnje že znane, je s pripravami v Lešnu prekinil in povabilo sprejel. Upal je, da bo panzofija tokrat resnično zaživela. Izgledalo je, da bo lahko uresničil Baconovo idejo o kolegiju znanstvenikov, katerega edina naloga bi bila širjenje znanosti.

Z angleško državljansko vojno pa so ti upi padli v vodo. V času bivanja na otoku je navezal nove stike in napisal *Načrt panzofije* s podnaslovom *Tloris* in pročeje ali načrt hrama modrosti (Gdansk, 1643), v katerem je prikazal svoje videnje pomena panzofije in njeno metodo.

Kot navaja Klika (1892), je Komenski od vseh svojih del najbolj cenil *Odrpta vrata stvari* (5 listov tiskanih v Lešnu, 1649, splošni del pa v Leydnu 1682, po njegovi smrti). Vrata naj bi odpiral ključ razuma in "skozi njega bi človek vstopil v smisel ali zavest o vseh starih". V tem delu si po poglavjih sledijo naslednje teme: bistvo, izvor in metoda modrosti; moč mišljenja kot svetlobe, ki pomaga razumno misliti, koristno želeti in uspešno delovati; meje mišljenja; ontološki problemi, substance, čas, prostor. Zatem govori še o kvantiteti, kvaliteti, aktivnosti in pasivnosti, o redu, koristi, popolnosti in pomanjkljivosti, o motnjah, na koncu pa razpravlja o težnjah (nagonu) in možnostih. Vrata se zaprejo z navodilom za trojno umetnost - modro in pravilno misliti, govoriti in delati. Že iz tega preleta vsebine se vidi, da delo obravnava temeljne filozofske kategorije in probleme, da je to torej filozofska knjiga.

V tem času je Komenski razmišljal tudi o splošnem jeziku, ki bi moral biti nov in lažji od vseh obstoječih, obenem pa popolnejši in prijazen. V delu *Pot svetlobe* (Amsterdam, 1668) je predstavil svojo vizijo tega jezika: pojmovno jasen, v vsem pravilen, dosledno analogičen, polnopomenski in s stvarmi natančno usklajen. Celotno delo *Pot svetlobe* pa je prežeto z idejo hiliazma. Panzofske knjige in šole naj bi ob pomoči znanstvenega kolegija in splošnega jezika raz-

svetlile človeštvo in omogočile prihod božjega kraljestva na zemljo. Razumljivo je, da Komenski, glede na čas, v katerem je živel, in glede na svoje protestantstvo, postavlja v ospredje Boga in Sveto pismo.

Čeprav je poudarjal, da se panzofija ne sme zapreti v šolske okvire, temveč mora biti dostopna vsem ljudem, je le-ta imela največji vpliv prav na šolsko delo. K temu je verjetno pripomoglo dejstvo, da je sam organiziral ter praktično in teoretično predstavil tako šolo ter da je poudarjal, da je naloga šole poučevati o vsem.

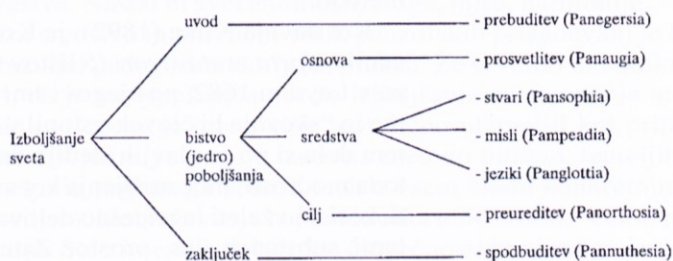
Izobraževanje naj bi bilo vsestransko, celovito, prilagojeno učencu in njegovim zmožnostim. Šola naj bi dajala osnovna znanja o vsem, kar je na svetu, da bi vsi poznali in znali vse. Seveda to znanje ne bi bilo pri vseh ljudeh enako globoko (kar je bil sicer njegov ideal), ker je priznaval različne sposobnosti ljudi. Za doseg tega cilja je oblikoval naravno metodo, ki naj bi omogočila učinkovito, prijetno, temeljito in hitro učenje. Cilj panzofske šole je bil osrečiti človeka in spremeniti svet s pomočjo panzofskega izobraževanja.

Leta 1644 je Komenski začel pripravljati delo z naslovom Posvet o popravilu človeških stvari. To delo naj bi sestavljalo sedem knjig. Prva dva spisa sta izšla že v času njegovega življenja (Panegersia in Panaugia). Ostalo je veljalo za izgubljeno vse do leta 1934, ko je rokopis našel Dmitrij Čiževski v neki sirotišnici v Halleju.

Originalni naslov dela *De rerum humanarum emendatione consultiatio catholica* prevajajo pod različnimi naslovi: Splošno svetovanje o poboljšanju človeških stvari, O popravku človeških stvari, Posvet o boljšanju človeških stvari ipd.

Delo je strukturirano tako, da sta povezana prvi in zadnji del (Panegersia - splošna pobuda in Pannuthesia - splošni opomin in spodbuda), drugi in predzadnji (Panaugia - prosvetlitev in Panorthosia - preureditev), središče pa tvorijo osrednji trije deli, ki ponazarjajo priljubljeno triado Komenskega: stvari (Pansophia), misli (Pampeadia) in jezik (Panglottia).

Klika (1892) je načrt "izboljšanja stvari" prikazal v obliki sheme:



V *Panegersii* se Komenski obrača na "luči Evrope, možne učene, pobožne, odlične" z opozorilom, da je svet le en. Da bi se ta svet lahko moralno in duhovno poenotil in združil, bi morali vsi, ne glede na vero, jezik in narodnost, prekiniti z nasiljem in se povrniti k naravni harmoniji ter stopiti na pot svetlobe, t.j. (znanja, izobraženosti, modrosti), miru, varnosti, enotnosti, svobode in delavnosti. V tej splošni pobudi razloži, kaj so človeške stvari in kako je potrebno, da se popravijo. Poziva vse ljudi, naj skupno razpravljajo o skupnih zadevah. Ta pobuda je namenjena samemu sebi, drugim ljudem in bogu. Če je človeku prirojeno hrepenenje po popolnosti, potem je pot do izboljšanja človeške družbe na teoretični ravni odprta. Potrebno je le, da se sestanejo "luči Evrope" in poiščejo sredstva za reformo v prak-

LITERATURA IN VIRI

Banović, A. (1963). O jednom malo poznatom delu J.A. Komenskoga. *Pedagogija*, 18, št. 4

Brambora, J. (1970). Savremeno stanje istraživanja o Janu Amosu Komenskom. *Pedagogija*, 8 (25), št. 1

Ivić, I. (1970). Komenski i psihologija. *Pedagogija* 8 (25), št. 1

Klika, J. (1892). Život i rad Ivana Amosa Komenskoga. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.

Komenski, J.A. (1886). Informatorijum za školu materinsku. Zagreb: Hrv. pedagojsko-književni sabor.

Komenski, J.A. (1970). *Pampaedia*. *Pandidaksija*. *Pedagogija*, 8 (25), št. 1

Komenski, J.A. (1970). *Pampaedia*. *Paneskolija*. *Pedagogija*, 8 (25), št. 1

Komenski, J.A. (1970). *Pansofijska škola sa opštom radionicom mudrosti*. *Pedagogija*, 8 (25), št. 1

Komensky, J.A. (1995). *Velika didaktika*. Novo mesto: Pedagoška obzorja.

Medveš, Z. (1992). Interpretacija nazorov J. A. Komenskoga pri Slovenih. *Sodobna pedagogika*, 43, št. 3-4

Pánek, J. (1993). *Jan Amos Komensky*. Nova Gorica: Educa.

Potkonjak, N. (1970). Filozofske osnove pedagoških pogleda Komenskog. *Pedagogija*, (25), št. 1

Schmidt, V. (1970). *Jan Amos Komenski*. *Pedagogija*, 8 (25), št. 1

Vukasović, A. (1970). *Vizija pansofije u Komenskog*. *Pedagogija*, 8 (25), št. 1

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Rast 2 / 1999

si (panzofija, pampeditija, panglotija) in s tem za doseg splošne harmonije.

Panaugia (vsesplošno razsvetljenje) predstavlja metodološko izhodišče poboljšanja. Viri svetlobe, ki naj bi razsvetlila ljudi, so narava, človeška misel in Sveto pismo. Da pa bi bilo mogoče za delo pridobiti tudi privrženca ostalih veroizpovedi, je potrebno poznati tudi njihove verske knjige (npr. Koran).

Srestva za odstranitev ovir, na katera pri svojem širjenju naleti svetloba poboljšanja, naj bi prispevali osrednji trije deli, ki so posvečeni stvarjem, človeški misli in jeziku.

Pansophia (vsesplošna modrost, tudi *Pantaxia*) predstavlja svet kot sistem plasti, ki so med seboj organsko povezane in soodvisne. V sistemu sveta možnega so pravzrok (ontološki problemi), razum, materialnost, človeška dela, morala, duhovnost in večnost.

S četrtem svetom, ki vsebuje človeška dela, se Komenski začne oddaljevati od danega sveta in se obrne k človeški ustvarjalnosti in dejavnosti. *Pansophia* zajema vse, kar naj bi človek znal.

Pampaedia (vsesplošno izobraževanje) kaže pot, kako izobraziti vse ljudi o vsem. Predpostavka popolnega izobraževanja so prava sredstva: s pansofijo prosvetljene šole in učbeniki, pansofski učitelji in sedem dobro organiziranih stopenj vseživljenjskega izobraževanja. Vseobsegajoč sistem izobraževanja izhaja iz prepričanja, da je človek po naravi dober. Potrebna je smotrna vzgoja, ki postopno poteka v življenju posameznika. Vnesla bo harmonijo v življenje vsakega človeka in tako pripeljala do harmoničnega sveta.

Panglottia (vsesplošni jezik) prinaša načrt za svetovni jezik kot sredstvo sporazumevanja vseh z vsemi in kot sredstvo prosvetitve vseh o vsem. Tak jezik je Komenski predstavil tudi v že omenjenem delu *Pot svetlobe*, praktično pa je z istim namenom poskušal posodobiti in oživiti latinščino, kar so mu nekateri sodobniki očitali kot neprijetno.

Panorthosii (vsesplošna preureditev) daje konkretna navodila o tem, kako začeti poboljšanje. Začeti mora vsak najprej pri sebi, nato v družinah, šolah, cerkvah, kar bo pripeljalo do univerzalne svetovne reforme.

V zadnjem delu *Pannunthesia* (Opomin vsem, vsesplošna spodbuditev; tudi *Pannenthesia*) poudarja, da sprememb ni mogoče doseči z nasiljem. Potrebno je iskati skupno v različnostih, spori naj stopijo v ozadje in začne naj se z reševanjem problemov, ki so resnično pomembni. Za izobražence ni višje naloge kot iskati pot za temeljito preureditev človeških reči na bolje.

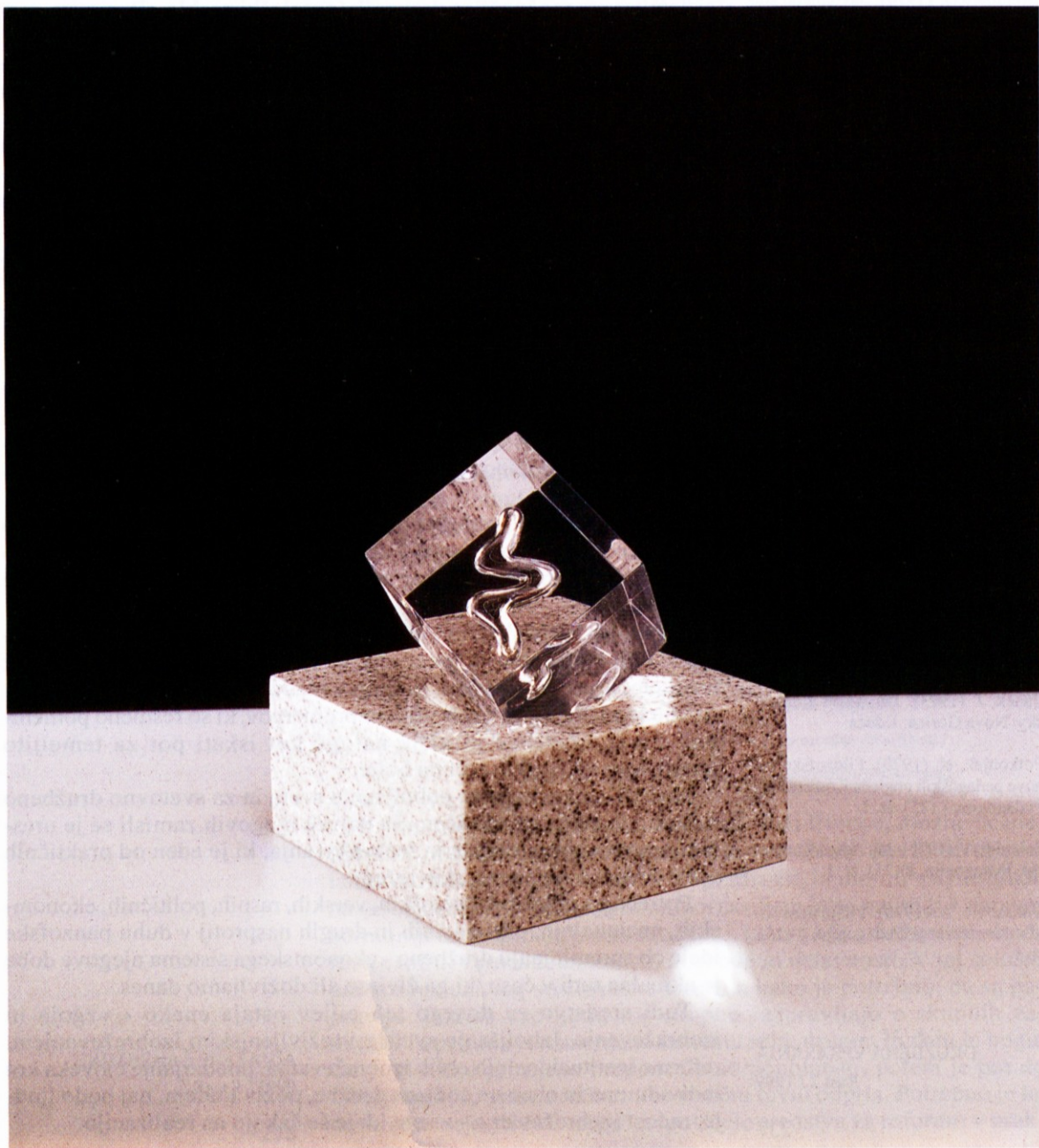
Načrt Komenskoga za poboljšanje sveta in za svetovno družbeno reformo je zelo optimističen. Še največ njegovih zamisli se je uresničilo na področju vzgoje in izobraževanja, ki je eden od praktičnih vidikov njegovih pansofskih teženj.

Potreba po ublažitvi ideoloških, verskih, rasnih, političnih, ekonomskih, nacionalnih, osebnostnih in drugih nasprotij v duhu pansofske ideje ob spreminjanju družbeno - ekonomskega sistema njegove dobe je aktualna tudi v času, ki ga živimo ali doživljamo danes.

Tudi sredstvo za doseg te ciljev ostaja enako - vzgoja in izobraževanje. Izboljšanje sveta z vseživljenjskim izobraževanjem, reforme institucionalnih oblik izobraževanja, poudarjanje človeka kot individuuma in obenem sočlana družbe, poziv ljudem, naj bodo ljudje, radost izobraževanja - vse te ideje še čakajo na realizacijo.

JOŽE VRŠČAJ

IZ CIKLA "PROSTOR", pleksi steklo – živo srebro, 1998



Mitja Sadek

DE CARNIOLAE INFERIORIS IGNORANTIA LATINA

Mar se ne morejo danes v šolskem izobraževanju, glavnem oblikovalnem dejavniku družbe, zaznati velike pomanjkljivosti? *Mislím*, da šola že nekaj časa močno peša, odpoveduje in izgublja na pomenu in ugledu, ker ne stremi dovolj po samostojnem osebnem razvoju in duhovni rasti mladega šolarja! Ali si kdo upa zanikati, da prav poučevanje v humanističnem duhu najbolj meri k človeški naravi, umu in čustvom, ko jo polni z neminljivimi vrednotami neizčrpane antične duhovne zakladnice? *Prepričan sem*, da malodušje do sveta Starih, ki ga moremo zaznati na vsakem koraku, sicer res izhaja iz pogubnega novodobnega materializma, vendar pa celo iz naših dolenjskih gimnazij, ki so v najvišji meri poklicane v bran humanističnih idealov, prihajajo maturanti, katerih poznavanje in zanimanje za humanistični svet je izrazito revno in brezbrizno, bogastvo vseh velikih idej pa za njih večinoma za vedno izgubljeno! Ali ni poznavanje latinščine, discipline, s katero humanistično izobraževanje tako rekoč stoji in pade, danes na Dolenjskem močno zanemarjeno in malodane pozabljeno? *Trdim*, da latinščina na območju od Kolpe navzgor in od Ljubljaniice navzdol ni samo mrtev, temveč izumrl jezik.

Zaradi gornjih ugotovitev moram vsekakor začeti od začetka - od tam, kjer se razsvetljuje pomen pozabljene latinščine, in to z namenom, da se razbije že kar pol stoletja trajajoča zarobljena ravnodušnost. Do pravilno ponujene latinščine se namreč nikakor ne more ostati ravnodušen, saj te bodisi odbija, mogoče postane celo odvrtna, ker v njej ne najdeš pravega smisla, bodisi te osvobji ter obogati. Pač odvisno od narave človeka.

Nepotrebno bi bilo razlagati o trajnih zaslugah antičnih veleumov, ki so s svojimi stvaritvami postavili temelje evropski civilizaciji in v zibelko človeštva položili znanja, ki jih uživamo že več kot 2000 let in jih bomo nedvomno še tisočletja. Način našega razmišljanja in dojetanja sveta danes moremo - če že ne povsem, pa vsekakor v temeljih - smiselno privedi do antičnih miselnih vzorcev, mu tam najti njegove izvore, začetke, s katerimi si lažje pojasnimo in osmislimo svoje odnose do sveta in do samih sebe.

Grški genij je ustvaril norme, ki na nekaterih področjih še do danes niso bile presežene, na še številnejših pa je zaradi radovednega čudenja začel in do visoke mere razvil zanimanje za mnoge družboslovne in naravoslovne znanosti ter discipline, katerih dosežki so predstavljali več kot le dobro osnovo za nadaljevanje razvoja predvsem v novem veku. Veliko bom izpustil, če omenim samo epiko, dramatiko, liriko, kiparstvo, stavbarstvo, filozofijo, medicino, zgodovino pisje. Pravzaprav ni pomembnejšega življenjskega kotička, ki se ga ne bi dotaknila grška roka. Ni ga ljudstva, ki bi imelo tako živ smisel za lepoto in tako izrazit občutek za dobroto kot ravno grško.

Bistvo rimskega sveta najlepše povzame naslednja Horacijeva misel: "Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio" - čeprav vojaško premagana, je Grčija zaradi svoje kulturne premoči osvojila kmetavzarski Lacij in ga umetniško razsvetlila. V Rimu je tako obstajalo sobivanje dveh različnih kultur, domače rimske in visoke grške. Slednja se je v rimski preobleki ohranjala in razvijala, tako da je Grčija na nek način v Rimu živela

še naprej. Rimljani so imeli vseka-
kor veliko talenta za posnemanje. Iz
stalnega boja za preživetje izhajajoča
rimska praktična narava pa se je iz-
kazala na področjih prava, uprave,
infrastrukture, vojaških zadev.

Največji dosežek rimskega ljud-
stva so bila nedvomno osvajanja,
katerih rezultat je bil rimski imperij,
ki je necivilizirane pokrajine iztrgal
prazgodovini, ogromen raznolik
prostor do neke mere gospodarsko
in politično poenotil in položil prve
temelje, na katerih se je začela razvi-
jati skupna evropska zavest.

Današnji svet je veliko bolj pove-
zan z antiko, kot si v njem živčiči
ljudje predstavljamo. Še najmanj
pomembne vezi se nam prikažejo že
na prvi pogled - tu so današnji ro-
manski jeziki, ki so se razvili iz ljud-
ske pogovorne latinščine, tu so tudi
mnogi pogosto uporabljeni latinski
izreki, ki v najbolj strnjeni obliki
prinašajo najvišje modrosti. Veliko
globljega pomena so povezave, ki so
nepoznavalskim očem mogoče neko-
liko prikrite: drevo današnjega idej-
nega, moralno-etičnega, političnega
in vzgojnega sveta napajajo v naj-
večji meri antične korenine. Vsak, ki
prebira antične tekste v izvorniku,
zlahka ugotovi, da se je svet v člove-
ških glavah od antike do danes spre-
menil neverjetno malo, skorajda nič.
Pravi čudeži antične literature, ki se
jih po izvornosti in umetniški vred-
nosti ne da preseči, večne stvaritve,
brez katerih bi svetovna književnost
izgubila tla pod nogami, so dnevno
prisotni v naših življenjih. Nenazad-
nje je bil tudi današnji slovenski
prostor vse od časov, ko je rimska
noga prvič stopila na ta tla in jih
civilizirala, preko arheoloških spo-
menikov, srednjeveške krščanske
kulture, slovenskega humanizma,
večine naših pesnikov in pisateljev,
na katere so lepote antike v veliki
meri vplivale, pa vse do danes, ko
se po krajšem obdobju komuni-
stičnega enoumja stanje počasi iz-
boljšuje, zelo tesno povezan z antiko
in njeno glavno glasnico latinščino.

Mnogo poti vodi do znanj an-
tičnega sveta, vendar so najbolj
neposredne, povsem univerzalne in
hkrati neupogljive pod pritiski poli-
tičnih teženj, poti obeh klasičnih je-
zikov, stare grščine in latinščine. V
naslednjih stavkih bom skušal na-
vesti nekaj pozabljenih dejstev, ki

nedvomno upravičujejo potrebo po
širšem uveljavljanju pouka latinščine
v gimnazijah, v ustanovah, kjer naj
bi ukaželjno mladino izobraževali
predvsem v širino na podlagi temelj-
nih in čim trajnejših civilizacijskih
dognanj in vrednot.

Že samo dejstvo, da živimo v ča-
sih, ko je večšina izražanja bistve-
nega pomena za uspeh posameznika
v družbi in ko moremo nenehno ugo-
tavljati klavno stanje naše vsakda-
nje jezikovne kulture, bi moralo biti
zadosten razlog za okrepljeno vlogo
latinščine v našem izobraževanju.
Namreč od vseh šolskih predmetov
ravno urjenje pri latinskih urah naj-
bolj razvija sposobnosti govornega
in pisnega izražanja v maternem jezi-
ku. Verjetno ni zgolj naključje, da se
med klasičnimi filologi goji najlep-
ša in najčistejša slovensščina. Stara,
a že nekoliko pozabljena je ugotov-
vitev, da se učenec skozi neprestano
prevajanje iz enega jezika v druge-
ga ter obratno najlaže in najhitreje
nauči zgradbe in pravil lastnega jezi-
ka. Slovenski in latinski jezik sta si
po oblikoslovju ter po skladnji zelo
podobna in tako še posebno primer-
na za medsebojno primerjanje. Mrtvi
in tako nesprenljivi latinski jezik
pa v tem pogledu močno prekaša os-
tale žive jezike, saj se nasprotno od
njih seveda ne osredotoča na spret-
nost govorniškega izražanja, kar bi
bil v današnjih časih goli anahroni-
stični larpurlartizem, temveč veliko
bolj ali celo povsem na učenčevu sa-
mostojno dojemanje jezikovnih
struktur s pomočjo naporenega začet-
nega slovnicega drila in končnega
smotra - branja avtentičnih literarnih
tekstov. Človek, ki ni bil nikoli de-
ležen sadov, ki jih prinašajo muke in
čari učenja latinščine, se danes prav
lahko vpraša, ali je sploh smiselno
porabiti toliko časa in truda za jezik,
ki se danes ne uporablja v noben
praktičen namen, izvzemši delo
prevajalcev. Tak tudi ne more vedeti,
da ne dela prav, ko ga po značilno-
stih enači z modernimi živimi jeziki.
Zaradi takšnega nepoznavanja po-
tem prihaja do situacij, da latinščina
kot izbirni tuji jezik v družbi drugih
modernih jezikov odpove, saj jim po
merilu direktne uporabnosti nikakor
ne more biti konkurenčna. Zato pa
jih prekaša na številnih drugih po-
dročjih.

Poleg prej omenjenega vzpored-

nega učenja slovenščine je najmočnejši argument za latinščino duhovna gimnastika (palaestra Ciceroniana), katere baza je v slovničnem delu latinskega pouka. Gre za prenos (transfer) sposobnosti logičnega mišljenja na druga področja. Učenec se na zgledu latinske slovnice izuči metode, ki jo potem lahko uporablja na podobnih primerih (npr. pri učenju živih jezikov, pri metodološkem delu družboslovnih znanosti...). Tako se porodi ideja o analogiji matematike in latinščine - kar je matematika naravoslovni vedi, to je slovnica duševni. Iz jezikovnega drila in prevajanja razvijajoče se dobre delovne navade, visoke sposobnosti koncentracije, logičnega sklepanja in samostojnega razmišljanja so vrline, ki bi morale biti ravno v šolah najbolj pričakovane in cenjene. Lahko bi rekli, da se ob latinščini tudi vzgaja in ne samo izobražuje.

Poleg tega ne gre nikakor prezreti vrednosti konkretnega znanja, ki ga pridobi učenec latinščine, saj so vsebine iz grškega, rimskega in krščanskega sveta, treh temeljnih civilizacijskih kulturnih krogov, sestavni del vsake dobre latinske učne ure. Tudi razumevanje strokovnega izrazoslovja postane mnogo lažje ob poznavanju klasičnih jezikov, saj so malodane vse tujke bodisi latinskega bodisi grškega izvora.

Osebno vidim posebno veliko

vrednost in že kar očarljivost latinščine v tem, da vsakega učenca prisili k aktivnemu sodelovanju pri pouku. Vsak se pač mora z njo samostojno soočiti in razmišljati s svojo glavo. Torej povsem drugače kot pri trenutno temeljnem družboslovno-humanističnem predmetu zgodovini, kjer učenec po pasivno sprejetem znanju sam h kakšnemu samostojnemu razmišljanju največkrat sploh ni prisiljen. Tu sem naštel le nekaj osnovnih koristi, ki jih s seboj prinaša pouk latinščine. Kak večji strokovnjak bi me z lahkoto še v mnogočem dopolnil.

O stanju humanističnega ali latinskega poučevanja v dolenskem izobraževalnem središču Novem mestu bi z veseljem napisal kaj lepega, a žal ne morem. Stanje je porazno slabo. Latinščina je izumrla.

Zato sta možni samo dve zelo zaskrbljujoči razlagi. Ali se vodstvo gimnazije v Novem mestu res ne zaveda velike odgovornosti svojega poklica, ogromnega vpliva svojih odločitev in usodne napake, ko ne zagotavlja kvalitetnega in zanimivega humanističnega pouka pod okriljem latinščine? Ali pa morda še ni preseglo protilatinske miselnosti iz prejšnjega režima enoumja, ko so oblasti latinske oddelke, iz katerih so prihajali samostojno misleči dijaki z bolj živimi in trajnimi ideali od marksističnih, celo ukinjale?

Tomaž Levičar

PORUŠIMO STARO IN ZGRADIMO NOVO

Današnji človek se v mestu sooča s številnimi problemi. Dejstvo, da je mesto le delno produkt današnjega človeka in v precej večji meri produkt preteklih ljudi in družb, torej tudi rezultat drugih in potreb, drugačnih vrednot, drugačnih materialnih pogojev, pomeni zelo pomembno omejitev za zadovoljevanje potreb sodobnega, današnjega človeka. Še več, ni problem zgolj razvoj človeštva, temveč tudi razvoj obstoječega človeka samega. Tudi ta se za časa lastnega življenja skupaj z družbo, v kateri živi, spreminja, danes še bolj kot nekdanj in jutri morda še močnejše in hitreje ter tako prihaja v kon-

flikt s svojimi lastnimi produkti oziroma idejami. Žal mesto ne sledi spremembam človekovega idejnega sveta v pravnjini meri in dovolj hitro. Toda krivec za to pač ni mesto, temveč človek sam.

Mesto, njegova struktura in njegovi gradniki so preveč rigidni, da bi se lahko, kar bi seveda moralo biti pravilo, vseskozi in ažurno prilagajali spremembam odnosov v družbi, napredujoči produkciji, spremembam vrednot in potreb človeka in družbe. Toda rigidnost mest ni le del njihove lastne narave, torej tega, da so njihovi elementi zgrajeni iz železobetona, iz med seboj spetih zida-

kov, iz asfalta... Tako zgrajeno mesto namreč dostikrat vendarle ne bi bil problem porušiti. Tehnika to dovoljuje. Navsezadnje imamo danes že razstavljivo-sestavljive, prenosljive stavbe, poznamo prikoličarska naselja, zmoremo premikati hiše po tirih, imamo možnost stanovati kar na vlaku, letalu... Rigidnost mesta je vendarle predvsem posledica človekovega odnosa do mesta, do njegovih številnih kvalitet, je posledica tega, da se nad njim z različnih vidikov navdušuje, in to se nad preteklimi gradbenimi dosežki, nad delom prednikov in celo svojim lastnim, ga povečuje, pozitivno vrednoti in zato reji ščiti, da o relikviji, imenovani lastnina, sploh ne izgublamo besed. Torej ne bi kaj prida pomagalo, če bi imeli mesta zgrajena iz lego kock, iz plastelina, stavbe na tirnicah ali kolesih. Fleksibilnosti manjka predvsem človeku samemu.

Mesto in njegovi gradniki imajo, žal ali pa na srečo, toliko kvalitet, da se moramo, če nas tišči ena, znebiti, negirati tudi druge. Če je hiša, denimo, nefunkcionalna, še ne pomeni, da ni lepa, ali stara, ali kvalitetno zgrajena, ali iz posebnih materialov, ali pač dediščina naše babice; zato, če jo želimo nadomestiti s hišo, v kateri bi lahko kvalitetno živeli, bi pač morali hkrati z njenimi negativnimi lastnostmi izgubiti tudi njene pozitivne vrednosti. Če porušimo hišo, potem pač ne porušimo le njene nefunkcionalnosti, temveč vse, kar ta hiša je. In to je največkrat problem, resda zgolj navidezen.

Vse premalo se namreč zavedamo dejstva, da je v novem imanentno prisotno staro. Tako kot je današnji človek rezultat zgodovinskega razvoja človeštva, tako kot njegovo današnje znanje temelji na preteklem, tako je seveda tudi mesto produkt razvoja. Mesto, ki ga zgradimo danes, temelji na znanju, ki ga je človeštvo pridobivalo dolga stoletja svojega razvoja. Lenin je dejal, da nam življenje "kaže na vsakem koraku tako v naravi kakor v družbi sledove starega v novem". Očitno pa je, da se zgolj s sledovi žal največkrat ne zadovoljimo, ni nam toliko za sled, kakor za tisto, kar sled pušča.

Usedline preteklosti, tako duhovne kot materialne, nas omejujejo, omejujejo naše prilagajanje dej-

stvom, spremljevalcem časa, v katerem bivamo, in ki iščejo, zahtevajo svojo manifestacijo, svoj odblesek tudi v grajenih strukturah, v prostoru. Mesta so dokaz, da se človek v zgodovini v nekaterih pogledih ni toliko spremenil, kot se nam včasih zazdi, po drugi strani pa je očitno, da se je spremenil bolj, kot sama mesta to pokažejo. Slednje nam namreč dokazuje predvsem naše pogosto nezadovoljstvo v življenjem v današnjih mestih. Današnje mesto ni prilagojeno današnjemu človeku.

Seveda pritrldimo Le Corbusierju, da je hiša stroj za bivanje, čeprav je tudi res, da ni zgolj to, in gotovo lahko vzpostavimo analogijo, da hiša je pač mesto v malem in mesto hiša v velikem, ter rečemo, da mora in more tudi mesto biti stroj za bivanje ne le posameznika, temveč tudi družbe, skupnosti. Mesto mora biti z vsakim svojim elementom v funkciji sodobnega človeka, tako kot je skoraj vsak del našega telesa neizogibno potreben za naš fizični obstoj.

Ljudje se združujejo v skupnost, tudi v mestno skupnost, da si olajšajo življenje z delitvijo dela oziroma omogočijo izkoristiti raznolike kvalitete posameznikov v skupno dobro. Če je človekov imanenten namen živeti v skupnosti, potem mora seveda vse moči usmeriti v podporo tej težnji, torej mora tudi svoje grajeno okolje napraviti takšno, da bo to intenco podpiralo, da bo z njo stopalo v korak.

Človek se je prilično kar dobro zoperstavil oziroma prilagodil pogojem, ki mu jih daje narava. To sposobnost ima. Zelo slabo pa je usposobljen za to, da bi se zoperstavil omejitvam, ki mu jih je postavil njegov lastni rod v preteklosti, in tistim, ki si jih je nadel sam. Človek živi predvsem pod neodločljivo pezo samega sebe in svoje preteklosti.

No, do danes je vendarle še neka-ko šlo, toda razvoj na vseh področjih življenja je vse bolj pospešen. Le kako bomo lahko živeli v mestih, kakršna gradimo že desetletja in stoletja, v bližnji prihodnosti, ko lahko pričakujemo različna revolucionarna spoznanja - tako se nakazuje - ki bodo močno spremenila naš način življenja. Morali bomo spremeniti obliko in vsebino naših mest. Pri tem pa bi nam znale na prste stopiti nekatere naše zacementirane vrednote.

Stare stavbe in mestne predele, celo cela mesta današnji človek še kar naprej pozitivno vrednoti, pa če ravno v njih ne živi udobno. Neudobje kompenzira z lepoto, z zgodovinskim spominom, nostalgijo, romantiko in podobnim. Pa vendarle, v muzeje trpamo vse mogoče, vso navlako, od zarjavelih pušk, skrhanih nožev, razbitega posodja do preživelih strojev, skratka vse, s čimer si danes v življenju nimamo kaj dosti pomagati. Vse to spravimo v muzej, obesimo v dnevno sobo na steno ali pa zmečemo v škatlo in odnesemo na podstrešje, da nas ne ovira v vsakdanjem življenju. Preživetvo v teh zbiralnicah kdaj pa kdaj občudujemo, nič nam ne škodi, zgolj spominjamo se "dobrih starih časov".

Toda z mesti ni tako, mesta so muzej, ki ga ne obiskujemo, temveč moramo v njem živeti. To bi morali spremeniti. Vse tisto, kar je vredno, nadpovprečno ali pač izrazito povprečno, vse to bi morali poleg ostale preživete mestne navlake, če nas omejuje pri vsakdanjem življenju,

enostavno spraviti iz njega, četudi v muzej; tako nekako, kot je Caucedue cerkev po Bukarešti po tirih prevažal cerkvice sem ter tja, ker so ovirale razvoj mesta, kot si ga je pač zamislil, bile pa še vseeno preveč kvalitetne, da bi jih vse kar zminiral. Zgodovinske usedline v mestih so barikeade prilagoditvi mesta, njegove strukture potrebam današnjega človeka.

Očitno smo ljudje mazohisti, le zakaj bi sicer omejevali svoj razvoj, življenje, funkcioniranje zaradi nekaj starih bajt. Omejujemo nas naši lastni produkti, omejujemo se sami, v tem sicer trpimo, a vseskozi najdemo kratke trenutke sreče. Med našimi potrebami in vrednotami je konflikt.

Bilo pa bi vendarle boljše, da bi se vseh bremen preteklosti – ki upočasnjujejo našo pot naprej, nam onemogočajo biti to, kar čutimo, da smo, in k čemur se bližamo – enostavno znebili in zgradili mesto po svojih lastnih potrebah, po potrebah današnjega človeka in njegove družbe.

Alenka Misja

LAPIDARIJ BELOKRANJSKEGA MUZEJA

V Belokranjskem muzeju smo postavili še eno stalno razstavo – Lapidarij, ki se nahaja v pritličju arkadnega hodnika metliškega gradu. Obsega devetnajst kamnitih spomenikov, ki segajo v čas od 2. stoletja našega štetja do konca 19. stoletja. Tako so prvič na enem mestu zbrani kamniti spomeniki, ki jih hrani Belokranjski muzej.

Slovesna otvoritev Lapidarija je bila 5. novembra 1998 v nazočnosti številnih obiskovalcev. Avtorja razstave sta Alenka Misja in arhitekt Marjan Loboda. Razstavo je odprl sekretar ministrstva za kulturo Silvester Gaberšček. Otvoritve se je udeležil tudi minister za kulturo gospod Jožef Školč. Otvoritev Lapidarija je bila tudi priložnost, da se zahvalimo vsem, ki so Belokranjskemu muzeju v letu 1998 tako ali drugače pomagali. Za kulturni program je poskrbel tamburaški orkester črnomaljske glasbene šole pod vodstvom Silvestra Mihelčiča mlajšega.

Lapidarij pomeni kamniti spomenik. V bistvu ta izraz izhaja iz latinske besede *lapis*, ki pomeni kamen oziroma in kamen vklesan napis.

Najstarejši ohranjeni primerki segajo daleč v 2.- 3. stoletje našega štetja, v čas, ko je bila današnja Bela krajina rimska provinca. Takrat je bila pokrajina odmaknjena od velikih cest in tranzitnih poti. Življenje je potekalo večinoma okoli središč, kot so današnji Črnomelj, Metlika, Otok pri Podzemlju, Štrekljevec in Vinica. Od tod imamo danes kamnite spomenike, votivne ate in nagrobnike. Iz tega obdobja imamo razstavljeni dve nagrobni plošči.

Prvi rimski nagrobnik je iz Črnomlja. Je iz lokalnega apnenca in vsebuje napis:

CAV(?)D(is)M(anibus)
Pet(ronius) Paullian(us)
Pet(ronio) Veriano (f(ilio))
obito an(n)or(um) V(...)
et (A)pulei(ae?) Rufi(...)
(— obitae ann) orum
(—) I++++

Otvoritve razstave, ki jo je pripravila Alenka Misja (na sliki druga z leve), se je udeležil tudi sekretar ministrstva za kulturo Silvester Gaberšček (na sliki levo); foto: Leon Gregorčič



Prevod: Božanski Manom. Petronij Pavlijan (je dal postaviti nagrobnik) sinu Petroniju Verinu, ki je umrl star 7 (ali 8) let in Apoleji Rufi(), ki je umrla stara ...

Napis je deloma ohranjen in govori, da so bili tu pokopani Petronij Pavlijan, Petronij Verijan in Apuleja Rufina.

Nagrobnik sega v čas 2. ali 3. stoletja našega štetja. Je dokaj okorno rustikalno delo rimskih priseljencev oz. potujočih kamnosekov in je reliefno obdelan. V spodnjem delu je pravokotno obrobjen napis. Nad njim je daritvena miza s tremi posodami, levo in desno stojita služabnika, ki sodelujeta pri daritvi. Na levi strani je kos vitice. Nad to daritvijo je v dveh vrstah upodobljenih osem umrlih odraslih oseb in trije otroci. Vse podobe so doprsne, leva oseba spodaj pa je prikazana v celoti in oblečena v togo. V zaključku nagrobnika je jezdec na konju, desno od njega je kozel (gazela), na levi pa še ena žival.

Ta nagrobnik je bil že prej poškodovan in prelomljen. Nekoč je bil vzdidan v mlinski vodni žleb nekdanjega Flekovega mlina na Lahinji pod črnomaljskim gradom. Po drugi svetovni vojni je več let stal v spodnjem hodniku črnomaljske gimnazije (prejšnje meščanske šole) pod Sadežem. Od tu ga je uprava Belokranjskega muzeja spomladi leta 1952 pripeljala v Metliko, v takrat na novo osnovan arheološki oddelek, ki je bil istega leta odprt v Martinovi cerkvi. Ko so preselili arheološki oddelek iz Martinove cerkve v Belokranjski muzej v metliški grad, so pustili ta

in še druge nagrobne spomenike v omenjeni cerkvi. Ta je začela počasi propadati. V letu 1998 pa so jo začeli prenavljati na pobudo Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta, zato smo morali te kamnite spomenike preseliti. Svoje mesto so našli na novi stalni razstavi v metliškem gradu.

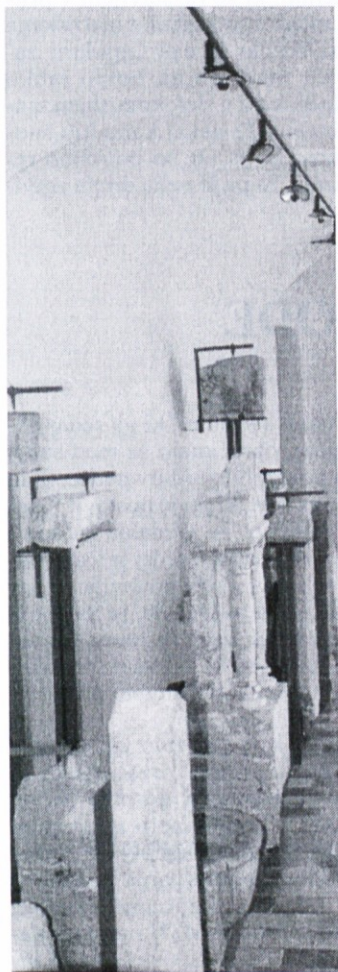
Druga razstavljena nagrobna plošča iz rimskega obdobja je iz Ravnac. Tudi ta se je nahajala v Martinovi cerkvi. Je poškodovana, zato je iz dveh kosov. Vrhnji del z doprsnimi podobami je v podobnem stilu kot na nagrobniku iz Črnomlja. Drugi kos pa ima napis:

(—) LI con
(—) an (?) Opt
(..)a Valenti
an(n)o(rum)XXXV(?) (—)
(—)R(—)

Na fragmentarnem napisu so ostanki dveh imen umrlih oseb in starost zadnje osebe. Nagrobna plošča je datirana v 2. ali 3. stoletje našega štetja.

Naslednji kamen je sklepnik severnega dvorišnega portala komende v Metliki. Na kamnu sta vklesana križ nemškega viteškega reda in letnica 1726. Portal je bil močno razpokan, zato so ga podrli, sklepnik pa pripeljali 1969. leta v muzej.

Duhovniki nemškega viteškega reda so prišli v Belo krajino okrog leta 1236. Njihov namen je bil pokristjanjevanje. Kmalu so si v Metliki pozidali utrdbo - komendo, ki je v velikem požaru 1705. leta pogorela. Nato so poslopje v letu 1726 na novo pozidali in ga 1776 prenovili.



Lapidarij v pritličju arkadnega hodnika metliškega gradu; foto: Leon Gregorič

LITERATURA:

- Stane Gabrovec: Najstarejša zgodovina Dolenjske, Novo mesto, 1956
Kronika Belokranjskega muzeja
Vsi slovenski gradovi, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1997
Jože Dular: Rimski nagrobnik je v muzeju, Dolenjski list, Novo mesto, 1983

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 2 / 1999

Pripadnik nemškega viteškega reda je bil tudi metliški meščan Jožef Zoretič, ki je umrl 22. marca v trinšestdesetem letu starosti. Na nagrobniku je napis v nemščini. Njegov prevod vsebuje ime in priimek umrlega in letnico smrti. Piše tudi, da so mu nagrobnik postavili njegova ljuba žena in hvaležni otroci kot poslednji dokaz njihove ljubezni. Nagrobnik smo pripeljali iz Rosalnice. Spravljen je bil v spodnji cerkvi pri Treh farah.

Iz obdobja glagoljašev imamo razstavljeni dve nagrobni plošči iz Marindola. Prva nagrobna plošča ima glagolski napis (TEMAČE?) in letnico 1587. Druga ima samo glagolski napis. Ti plošči je našel dr. Niko Županič s člani svoje etnološke ekipe leta 1957. Kamna sta bila vziata kot stopnice, ki peljejo v klet. Lastnik je bil Anton Veselič, ki je kamne za primerno odškodnino odstopil muzeju.

Protestantizem, versko in socialno gibanje v drugi polovici 16. stoletja, je bil v Beli krajini razširjen predvsem pri vojaških zapovednikih. S pomočjo hrvaških duhovnikov glagoljašev so se ga počasi začeli oprijemati tudi meščani. Glagoljaši so opravljali obrede v starocerkvenoslovanskem jeziku. Takrat je Bela krajina postala vezni člen med kranjskimi in hrvaškimi protestanti.

Naslednji štiri predmeti so arkadni stebri in izlivka za odtočni žleb iz gradu Krupa. Prvi stebel je cel, vendar precej okrušen, drugi je bil pripeljan iz vasi Krupa, kjer ga je imel neki kmet. V Metliki je stal na zelenici pred gradom. Leta 1965 je bil stebel demontiran, ker so tam postavili doprni spomenik kiparju Alojzu Ganglu. Od tretjega imamo samo kapitel stebra. Je huje poškodovan in odlomljen. Izlivka za odtočni žleb je kamnita in malo poškodovana. Vse te predmete so pripeljali iz gradu Krupa v Belokranjski muzej leta 1958.

Začetki gradu Krupa segajo verjetno v 13. stoletje. Stal je ob istimenski reki, dobre štiri kilometre od Semiča. Grad je bil za časa Valvasorja mogočna peterokraka stavba, ki je uspešno kljubovala turškim napadom. Žal je grad dočkal svoj konec poleti 1942, ko so ga požgali partizani. Od njega so ostali samo sledovi v konfiguraciji zemljišča in

nekaj kamenja.

Drugi grad se je nahajal v Pobrežju pri Adlešičih. V prvi polovici 16. stoletja je cesar Ferdinand I. ustanovil Vojno krajino za zaščito dežele Kranjske pred Turki. Na njeno območje so se naselili Uskoki, prebegli Hrvati in Srbi, ki so jih nevdružne razmere pod Turki prisilile, da se preselijo. Da bi zavarovali brod in rečni prehod, je začel Ivan Lenkovič, general Vojne krajine, zidati grad Pobrežje nad okljukom reke Kolpe pri Adlešičih. Najpoznejše do leta 1557 je nastala renesančna trnjava z močnim obzidjem in okroglimi obrambnimi stolpi. Med drugo svetovno vojno je bil grad Pobrežje dvakrat požgan in je danes v razvalinah.

Iz gradu Pobrežje imamo razstavljen le okenski okvir, ki je bil v muzej v Metliko pripeljan 1. avgusta 1957. Naslednja dva predmeta sta gornji del stebra in korito iz metliškega gradu. Metliški grad je bil prvič omenjen šele leta 1456, a po ugotovitvah dr. Ivana Stoparja utegne biti vsaj v svoji zasnovi precej starejši. Grad, ki je brez večje škode preživel drugo svetovno vojno, nekoč ni imel preveč sreče. Po požarih v letih 1705 in 1790 so ga obnavljali in grajska stavba, ki na Valvasorjevem bakrorezu učinkuje še povsem trdnjavsko, je dobila značaj udobne mestne rezidence. Prvi lastniki metliškega gradu niso znani. V 16. stoletju je bil last grofov Alapov, nato Frankopanov in za njimi zagrebškega stolnega kapitlja. Leta 1792 ga je kupil ljubljanski krčmar Jožef Savinšek, vendar so ga njegovi polplemeniti nasledniki leta 1899 prodali. Potem se je zamenjalo še nekaj lastnikov in uporabnikov, leta 1951 pa je v njem začel delati Belokranjski muzej.

Iz Savinškovega obdobja imamo korito vodnjaka, ki je kamnito in je stalo na grajskem dvorišču. Gornji del stebra pa je stal pred vhodom v metliški grad.

19. stoletje je predstavljeno z obodom nekdanjega vodnjaka Pezdirčeve gostilne na Dragah v Metliki. Na njem je napis MP (= Marko Pezdirc) in letnica 1899. Njegova je tudi školjka vodnjaka in sklepni kamen portala z istim napisom, vendar z drugo letnico, 1839.

Zadnji trije razstavljeni predmeti so še avstrijski miljniki in dva na-

grobnika. Avstrijski cestni miljnik je stal v Bočki pri Metliki. Napis na njem je v nemščini:

III
MEILEN
von
Neistadt

(tri milje od Novega mesta)

Naslednji je nagrobnik Marije Šest (1857 - 1895), matere pisca in režiserja Osipa Šesta. Zadnji razstavljeni spomenik pa je nagrobik Giovannija Franza (u. 1879), zidarskega mojstra in stavbenika iz Metlike.

Leta 1956 so ga pripeljali z metliškega pokopališča v predverje Martinovce cerkve, od tu pa v metliški grad.

Tu so sedaj opisani vsi kamniti spomeniki, ki so razstavljeni v pritličju arkadnega hodnika metliškega gradu. Vendar je naš Lapidarij zastavljen tako, da ga bomo lahko dopolnili, kajti v Belokranjskem muzeju imamo še nekaj kamnitih spomenikov, ki pa jih bo potrebno restavrirati. To pa je neka druga zgodba.

Klemen Dvornik **TEMNI ANGELI USODE**

1999

režija: **Sašo Podgoršek**

scenarij: **Goran Šalamon**

direktor fotografije: **Sven Pepeonik**

glasba: **Demolition Group**

scenografija: **J.e.s.u.s. Ajaks**

kostumografija: **Alan Hranič**

montaža: **Vesna Nikolovska-Kržičnik**

igralci: **Demolition Group (Goran Šalamon, Nikola Sekulovič, Jože Pegam, Matjaž Pegam, Bojan Fifinja), Lotos Vincenc Šparovec, Karin Komljanec, Ivo Rimc, Petra Zupan, Anuška Delič**

Zgodba

Pet narcisoidnih prijateljev se kot otroci odloči, da bodo postali predsednik, sodnik, šef policije, župnik in bog oziroma new age guru. Ko odrastejo, to res postanejo. Za njihovimi poštenjaškimi fasadami se skrivajo manipulacija, terorizem in perverzija, s katerimi spravijo v grob vsakega (npr. Ivana Zakrajška, predsedniškega kandidata), ki bi lahko ogrozil njihov monopol.

Recenzija

Da nekaj nastane, je potrebna ideja. Miha Mazzini je v svojem priročniku za pisanje scenarijev napisal, da je prva stvar, ki jo narediš z idejo, ta, da razmisliš, ali boš iz nje naredil knjigo, ali film, ali tv dramo, ali gledališko igro, ali raje rockerski komad in videospot.

Ideja za film *Temni angeli usode* je na prvi pogled zanimiva in ponuja veliko možnosti. Šalamon je hotel izraziti nekakšen rockerski pogled na svet oziroma na družbo in tiste, ki jo vodijo, vendar se je izgubil, ker kot neizkušen pisec scenarijev očitno ni videl možnosti za razvoj filma in se je slepo držal osnovne fabule, ki pa je banalna. Na principu Pet prijateljev se odloči, da... se odločijo, da bodo "ta glavni". Ko so ta glavni, jim nihče nič ne more, kar pomeni, da se jim nihče ne upira, kar je po Aristotelu nedopustno, saj zgodba brez konflikta nima gonilne sile in je zato dolgočasna, enolična in nezanimiva. Rešitev za film bi bila, če bi scenarist našel konflikt znotraj bande same. To pomeni, da ko so

obračunali s svetom, ki ga sedaj obvladujejo, obračunajo še med sabo, kar bi povzročilo njihov padec, in to bi bilo za like, ki jih je postavil Šalamon, logično, za gledalca pa zanimivo. Tako pa smo sedaj priča zgodbi, ki se sama v sebi ponavlja. In ker v zgodbi ni gonilne sile, je Šalamon igral na prvo žogo in močno izpostavil spolnost, ki je kvazi provokativna, v resnici pa banalno primitivna.

Bleach by pass (zelo zrnata slika z veliko kontrasti, presvetljeni in črno črni deli slike, posebni barvni odtenki) v kombinaciji z uporabo različnih formatov (super 16, super 8 in video), postavljanje kamere v nizke rakurze, nagibanje kamere, kamera iz roke in MTV montaža dajejo filmu videz celovečernega videospota. Ta občutek nam potrdi na koncu še režiser, ko v resnici gledamo videospot skupine Demolition Group in je to, kot bi hotel reči: "Da, gledali ste videospot." Slovenska strokovna javnost pravi za film, da je svež in ima nov pristop. Dejstvo je, da je gospod Vorkapich, srbski teoretik, ki je deloval v sredini tega stoletja v Hollywoodu, o prav teh pristopih napisal mnogo knjig. Če smo iskreni, se je režiser Podgoršek s konfuzno sliko in hitrimi rezi držal Vorkapichevih principov točno po knjigi. Na žalost film *Temni angeli usode* v svetovnem merilu ni prav nič svež, saj svet gleda MTV že skoraj 20 let. Podgoršku pa se pozna, da je naredil marsikateri videospot in reklamo, saj je film tehnično gledano

narejen korektno in v konceptu, kjer da slika zgodbi fantastično dimenzijo. Vidi se, da režiser preferira vizualno, to pa ima za posledico, da so ostale komponente filma, kot sta zgodba in igra, zapostavljene.

Edina dva profesionalca, Lotos V. Šparovec in Karin Komljanec, sta naredila solidni filmski vlogi in zato tako močno izstopata (v pozitivnem smislu), da naturščeki, ki so večinoma popolnoma narobe izbrani, izgledajo slabše kot prireditev za 8. marec v prvem razredu osnovne šole. Deklamiranje teksta bi lahko bil zaščitni znak filma, ker pa je deklamacija v slovenskem filmu zadnjih dvajset let model igre, za katero so predvsem krivi režiserji, lahko rečem, da se je Sašo Podgoršek pridružil večini slovenskih režiserjev, ki o vodenju igralcev ve oziroma dela na delu z igralci zelo malo oziroma nič. Demolition Group definitivno igrajo sami sebe, za kar še ni rečeno, da je to dobro. Njihova izdelava vlog sama za sebe izgleda solidno, brez presežkov in kot laični gledalci pravijo: "Glede na to, da niso igralci, so dobri." Vendar je potrebno stvari gledati primerjalno. Če se ozremo po svetovni filmski zgodovini, so bili Marlen Dietrich, Frank Sinatra in še posebej Marilyn Monroe odlični

pevci in igralci. Igrali so sebe in so bili zaradi tega boljši v dani vlogi kot kakšen poklicni igralec. Tu se lahko vrnemo k "Demolitionom". Vloge so bile po bratsko razdeljene znotraj skupine, kar je že prva hiba, kajti režiserjev izbor igralca je dve tretjini na poti k dobro narejeni vlogi. Ta bratska razdelitev vlog, ki je očitno slaba, je razlog, zakaj igralci-naturščeki niso v samem tekstu iskali podtekstov, iz njih gradili lik in replik osmišljali. Zatekli so se k samim sebi in črpali iz sebe. Vloge so naredili tako, kot da so to oni sami. Njihova igra temelji predvsem na pretirani uporabi kletvic, ki očitno je glavna sestavina, iz katere črpajo material za igro. Tako v končni fazi vse replike, ki jih izgovorijo, izzvenijo v eno veliko kletvico, za katero zelo težko najdemo vsebinsko osmislitev ali drugače, replike so brez vsebine.

Dogma 95, ki je v svetu trenutno najmočnejša filmska estetika, je pokazala, da na koncu tisočletja vizualno v filmu ni več pomembno. Pomembna je zgodba, ki te pretrese, ki ti pride do živega in ki te prevzame na način, da pozabiš na vse drugo. Film Temni angeli usode tega nima in je zato tehničen film, ki živi v preteklosti, govori o sedanjosti in ne vidi prihodnosti.

Marijan Dović

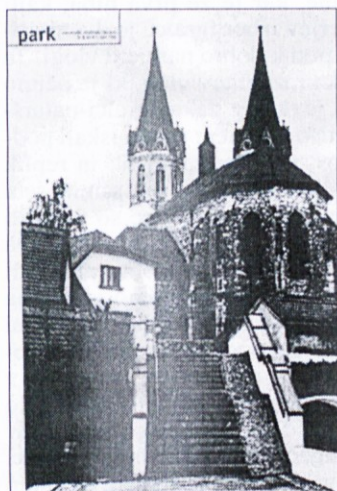
SPREHODI SE PO SVOJEM PARKU!

Ob prvem letu novomeškega mladinskega časopisa...

Ironija, skrita v imenu novomeškega mladinskega časopisa, je v tem, da v našem mestu pravzaprav nimamo neke površine, ki bi ji lahko upravičeno pritaknili, recimo, naziv mestni park. Zato pa smo februarja 1998, ko je v Novem mestu izšla prva številka, dobili drugačen Park, ki je morda ravno tako potreben in koristen. In ker je od tedaj ravnokar minilo leto dni, je morda na mestu, da ga – tistim, ki ga še ne poznajo, in pa tistim, ki jih le zanima moje mnenje – predstavim.

Zakaj smo se sploh lotili tako zahtevnega projekta, kar izdajanje časopisa – tudi mesečnika – pravzaprav je? Govoril bom zase: najprej sem moral premagati veliko izhodiščno

skepso, moj dvom v to, da je naša generacija v tem okolju zmožna ustvarjati kolikor toliko kvaliteten časopis. Nisem videl dobrih, izoblikovanih piscev – izkušnje pa so pokazale, da se v resnici talent skriva v marsikom, le da je pač potrebna določena mera vaje. Kot pri vsaki veččini. Tako je neverjetna izkušnja, ko lahko spremljaš rast posameznega pisca iz prispevka v prispevek: manj slovničnih napak, bolj izbran jezik, večja koherenca teksta ipd. Največja spodbuda zame pa je bila prva številka Parka (pri kateri kot urednik še nisem sodeloval), ko sem jo fizično dobil v roke. Navdušen sem bil nad izčiščenim in pretehtanim oblikovanjem, naslovnico, fotografijami...



Aprilska številka Parka

skratka, nad vidno platjo časopisa. In ta plat je tudi danes (in vse bolj izrazito) ena najodličnejših lastnosti Parka, za kar se lahko izrecno zahvalim sodelavcem, s katerimi skušamo skupaj narediti iz časopisa tisti presežek, za katerega se mi zdi, da je v današnji inflaciji papirja blagodejen.

Kdor si po svoje predstavlja, kako naj bi potekala predstavitev nekega časopisa ob njegovi prvi obletnici, bo morda presenečen nad vrstnim redom tem, ki so se in se še bodo zvrstile v tem prispevku. Nadaljujem namreč z razlago nekaterih posebnosti, zaradi katerih bi lahko Park označili kot ne-navaden časopis.

Ko potencialni bralec časopis prvič zagleda, ugotovi, da je za svoj razred (študentski časopis) relativno velik, formata A3. Nadalje opazi, da je na naslovni strani poleg ene same fotografije le še en napis: Park. Kje pa so mastni naslovi, senzacije, zločini, korupcija..., ki naj pritegnejo bralca v vrtoglavi svet vsebine? Bralec ga vzame v roke in ugotovi, da je papir recikliran (mimogrede, tole moram omeniti: tak papir je pri nas dražji(!) od navadnega). Če bralec zadevo obrne, se mu kaj lahko zgodi, da ga namesto besedila pozdravi fotozgodba, od besedila pa le podatki o časopisu. Morda ga v tem hipu stvar že toliko zanima, da zalista in takoj z olajšanjem ugotovi, da je papir trši in se ne zvija kot kakšno Delo ipd. Kaj bomo brali? Presenečeni bralec ugotovi, da ga na prvi strani ne čaka niti obsežen uvodnik niti kazalo. Tako se mora skozi šestnajst strani vsebine prebijati sam, brez pomoči. Čez čas se morda že navadi, da je na sredi Fotopub z odličnimi fotografijami, da so proti koncu najave in kritike kulturnih (in drugačnih) dogodkov pa kakšen potopis pa zgodovina novomeških pop-rock bendov... Pa vse fotografije so črno-bele pa nikjer ni majhnih, nadležnih reklamacij in oglasov...

Poseben odstavek naj že sedaj namenim ekipi, ki je odgovorna za take, po moje pomenljive, "neodgovornosti". V prvi vrsti je tu oblikovalec Jure Kocuvan, tudi v največji meri iznajditelj vidne podobe Parka; potem je tu fotograf Borut Peterlin, diplomant praške fotografske akademije, ki pripravlja odlične Fotopub in skupaj z mlajšim kolegom To-

mažem Grdinom priskrbi še ostale fotografije – čimbolj skladne s tekstualnim delom prispevkov (pomenko-likovna koherenca je cilj, ki se mu skušamo čimbolj bližati); pa seveda ilustrator Janez Vidrih, ki vsako temo, naj bo resna ali ne, prikaže z njene šaljive plati.

Vse te stvari, ki jih omenjam, so nekaterim zelo všeč, nekatere pa motijo in bi raje imeli bolj klasičen časopis. Seveda je iluzija, če kdo meni, da je moč zadovoljiti vsak okus. Park bo tak ali drugačen – vsem pač nikdar ne bo mogel ustrezati.

In zdaj se dotaknimo vsebine. Kaj je bilo doslej, kam naprej? Osnovne vsebinske postavke Parka so mestna oziroma regijska naravnost, mladost, kritičnost (prej v konstruktivnem kot destruktivnem smislu – destrukcije smo se že do dobra naužili) ter čimvišja umetniška raven. Obenem pa naj bi – vsaj moja želja je taka – ostajal zunaj političnih obračunavanj, čeprav vsaj tisti, ki poznamo izviren smisel besede "politikos", vemo, da se politiki niti ni mogoče izogniti (razen če se morda izražamo izključno v jeziku glasbe ali abstraktnega slikarstva). "Strankarji" nekako ne dojemajo, da je možna tudi "civilna družba", sicer težko ulovljiva in opredeljena, ki pa lahko vzdigne javni glas, če ima za to možnost. V tem primeru pač predvsem glas o tem, kaj se v mestu dogaja, pa bi bilo bolje, če se ne bi oziroma če bi se drugače.

To so neka načela, ki jih po enem letu lahko tudi preverjamo za nazaj. Ideje ni nikdar moč tako realizirati, kot lahko nastopi v svojem paradnem blišču. V resnici mnogo ni bilo tako dobro in odlično, kot bi bilo želeli. A nekaj je zelo pomembno: vsi za Park radi pišemo in smo veseli, da je tu; in od številke do številke je prisoten razvoj, rast na bolje.

Glavne teme, ki so se pojavljale doslej, bi lahko razdelil v tri sklope: problematika okolja, družbe in umetnosti. V okviru prvega smo se ukvarjali z urbanizmom, prijetnimi in manj prijetnimi kotički naše prestolnice, pa načrti za ureditev mesta v prihodnosti, potem je tu obsežen sklop ekoloških problemov, onesnaževanja, odnosa do dreves in gozdov; pa varovanje kulturne dediščine... Ta problematika se mi zdi

pomembna – tisti, ki imamo naše mesto radi, nam ni vseeno, kaj se z njim dogaja. Zato se mi zdi smiselno opozarjati na določene probleme, saj se zdi, kot da bodo vsemogočni dolarji tudi ta kotiček sveta spremenili v gmoto brez identitete. Da bi se z njimi borili, seveda ni v naši moči; svet gre pač naprej in mi smo v njem. Ne zdi pa se mi nujno, da nam sredi gozdov Samo za vas! gradijo črpalke, sredi mesta betonirajo in sekajo stoletne kostanje ter vsako polje zasadijo z reklamnimi panoji. (To so kar že konkretni namigi na nekatere bodoče teme s tega področja.)

Dotaknili pa smo se tudi že mnogih tem v ožjem družbenem smislu: poleg klasično študentskih tem in obvestil o raznolikih dejavnostih Društva novomeških študentov je tudi pri nas brez dvoma aktualno vprašanje drog pa problem družbenega roba ali dna – zaenkrat predvsem problem prizadetih, hendikepiranih; potem je tu posebna priloga zimske dvojne številke, v kateri smo večplastno obdelali vprašanja, pove-

zana z ustanavljanjem univerze v Novem mestu (pri čemer se je morda izkazalo več, kot bi nekateri želeli)...

Pomembne teme so tudi umetnostne: film, literatura, glasba, likovna umetnost... Manjka nam gledališče – ali ga bomo sposobni kdaj vzpostaviti? Se bodo dolenski pesniki in pisatelji kdaj uveljavili v širšem, vsaj slovenskem, prostoru? Kaj je narobe (in kaj prav) s slovensko filmsko produkcijo? Zakaj naš grafični bienale gostuje na Otočcu, Kostanjevici in celo v Ljubljani?

Imamo kaj povedati, kaj razrešiti, na kaj vplivati. Morda se nam kdaj – tudi s pomočjo kakšne konkretne akcije – posreči celo spremeniti nek tok dogodkov. Ali pa tok vsakdanjih misli nekaterih. Kot mi je rekel prijatelj, že uveljavljen slovenski pisatelj, ko smo ga v Klubu pod kavarno nedavno gostili na prireditvi, ki naj bi obeležila prvo obletnico Parka: "Ne smemo se predati. Treba je delati 'galamo'."

Tomaž Koncilija

KO HODIŠ NAD OBLAKI

Nova plošča skupine Dan D

V času okrog novega leta 1999 je pri ljubljanski založbi Helidon izšla nova plošča novomeške rockovske skupine Dan D z naslovom *Ko hodiš nad oblaki*. Ker gre po mnenju avtorja tega prispevka hkrati za eno od najkvalitetnejših slovenskih skupin tega žanra, je prav, da novi izdelek Dneva D pokomentiramo tudi na straneh Rasti.

Potencialnega poslušalca, ki seže na polico s cedeji ali se na kakšen drugačen način sreča z omenjenim albumom, najprej vizualno preseneti skrajno asketski pristop k oblikovanju ovitka in samega ploščka - delo Matjaža Seška. Na nedolžno belem papirju je odtisnjen logotip skupine, ki je ravno zadosti majhen, da pozornost vzbudi komaj berljiv in do skrajnosti zminimaliziran tekst pod njim: "Ne napenjajte oči!" Morda se komu ob tem utrne asociacija na znani dovtip iz učnih let, ko se nekdo tako dolgo muči s prebiranjem drobne- gena besedilca, da se na koncu

"javno osramoti", ko ugotovi, da dejansko piše: "Pomanjkanje seksa slabo vpliva na oči." Takšna razlaga bi šla celo skupaj s filozofijo rock-'n'-rolla (sex, drugs & r'n'r), za dodaten ironični efekt pa bi poskrbela deviška belina ovitka. Vendar se Dan D ne ustavlja na tej ravni. Ko razgrnemo zloženko, se z enako drobnimi pismenkami pred nami razgrne razlaga gornje izjave. Pravzaprav poslušalcu (zaenkrat še bralcu) didaktično postrežejo z nasvetom: "Ne napenjajte oči, raje napnite ušesa!!!" Odveč? Morda bi kdo v takšnih navodilih videl podcenjevanje kupca albuma, ki je nekaj podobnega verjetno dojel že iz prve, recimo ji polovične izjave, ki jo podkrepljuje tudi celostna podoba izdelka. Vendar si moramo priznati, da je druga, razširjena izjava pravzaprav nujna, če ne bi radi zapadli v negotovost glede naslova same plošče. Tega nam sporoči fluorescentna nalepka na prozorni ovojnini - *Ko hodiš nad*

oblaki. Fantje očitno verjamejo v svojo glasbeno sporočilnost.

Dvanajst skladb, posnetih v produkciji Boruta Činča, od tega dve v hrvaškem jeziku, se odvrti v nekaj več kot trinštiridesetih minutah, razen besedila pri Daj mi daj pa je avtor vseh pevec in kitarist Tomislav Jovanovič, ki je tudi sicer gonilna sila skupine. Za odličen ritem skrbita bobnar Dušan Obradinovič in basist Primož Špelko ob solističnih in ritmičnih vložkih Marka Turka in Aleša Bartlja na električnih kitarah. Rezultat skupnega muziciranja omenjenega glasbeno prekaljenega in v mnogih koncertnih bitkah utrjenega kvinteta je sila energičen avtorski rokenrol, ki mu je v slovenskem prostoru težko najti primerjavo. Ko smo že naravnani nekoliko panegirično, je potrebno izpostaviti že tradicionalno izvrsten Jovanovičev vokal ter na trenutke izredno moderen zvok plošče, kar se kaže zlasti v kitarških rifih pri uvodni Polni luni ali četrtouvrščeni Tvoje je vse. Obe hrvaški skladbi - Jutro je reklo in še posebej Tōmi, čuvaj se - sta hitri, udarni in progresivni, v besedilih pa se izdatneje čutijo Jovanovičeva avtopoetska eksistencialna razmišljanja. Zdi se, da enajstouvrščena Relativno hitro edina opazneje izstopa iz stilnega koncepta albuma, in sicer tako na glasbenem kot besedilnem področju, na slednjem zlasti s svojo banalnejšo neposrednostjo. Seveda ne moremo mimo naslovne devetouvrščene balade Ko hodiš nad oblaki, ki se odkriva kot izjemno homogena sinteza zelo poetičnega besedila in domišljene glasbene spremljave ter tako ob udarnejši Polni luni zares upravičuje laskavi naziv imena albuma. Omenjeni skladbi se zdita dovolj izstopajoči, da bi utegnili pritegniti slovensko občinstvo, kar je verjetno namen tudi te in sploh vsake pri nas izdane plošče.

Brez dvoma pa novi projekt Dneva D ni brez pomanjkljivosti. S slednjimi mislim predvsem na mestoma neizpiljene, nerafinirane, morda celo posiljene verze na papirju (vsa besedila so natisnjena na notranji strani ovitka), ki pa, to je treba priznati, izpadejo boljši ob večinoma izvrstni pevski interpretaciji. Morda bi se dalo še kaj postoriti pri sami produkciji, saj se čuti, da je bilo nekaterim skladbam posvečeno več časa in pozornosti, druge pa so obdelane bolj mimogrede, kar seveda še vedno ne pomeni, da ne zadovoljivo. Pa naj se ne začnem spuščati v stvari, ki jih premalo poznam, da bi o njih bolj kompetentno sodil.

Posebno pozornost pa vzbuja nekakšna vsebinsko-tematska rdeča nit celotne zgoščenke. Morda ni razvidna že na prvi pogled, gotovo pa se razkrije ob postopnem življenju v poetiko skupine in samega avtorja. Opus dvanajstih skladb še vedno obvladuje ljubezen, bolj ali manj prikrita erotika, če hočete, vendar jo čutimo kot nekaj resigniranega, oddaljenega, izgubljenega in otožnega. Takšna občutja se povsem harmonično zlivajo z drugim, besedno agresivnejšim tematskim lokom, ki pa odraža subjektivno (verjetno avtorjevo) eksistencialno situacijo - tavanje, zgubljenost, negotovost, zatekanje v sanje, iskanje smisla.

Na koncu se vrnimo spet h glasbi. Naj iščemo v skladbah takšne ali drugačne konotacije in pomene, so namenjene predvsem poslušanju. Naj pripisujemo Dnevu D takšne ali drugačne težnje in ambicije, njihova glasba (kot vsaka) sproža pri vsakomer drugačne občutke. Na nekoga bo delovala orgijastično, na drugega moteče, zopet na drugega morda katarzično. Vsekakor pa se v svoji pozitivni oceni novega albuma Ko hodiš nad oblaki pridružujem tistemu, ki se mu je na svetlečo nalepko poleg omenjenega naslova zapisalo - nova doza rock'n'rolla.

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (57)

TURJAČANI – gl. Auerspergi!



Alojz Turk

TURK ALOJZ literarni zgodovinar

R. 6. jun. 1893 v Verdunu pri Stopičah, u. 1. avg. 1944 v Novem mestu. Osnovno šolo je obiskoval v Stopičah in Novem mestu, gimnazijo pa v Šentvidu nad Ljubljano in Novem mestu ter 1914 maturiral. Na Dunaju je študiral slavistiko, germanistiko in klasično filologijo ter 1929 v Zagrebu promoviral z disertacijo o Janezu Trdini. Kot profesor je služboval na Ptuju, v Gospiću in Novem mestu, vmes pa v Mariboru. Leta 1942 je bil interniran v Monigu. Udejstvoval se je kot literarni zgodovinar in se ukvarjal predvsem z življenjem in delom Janeza Trdine. Dal je pobudo za ustanovitev Dolenjskega muzeja v Novem mestu in zbral ogromno gradiva o naši literarni in kulturni zgodovini ter vzorno uredil arhiv novomeške gimnazije. Objavljal je krajše članke v Časopisu za narodopisje, reviji Življenje in svet ter v Ljubljanskem Zvonu. Njegova rokopisna zapuščina tvori jedro rokopisnega oddelka nekdanje Študijske knjižnice Mirana Jarca (današnja Knjižnica Mirana Jarca). – SBL IV, str. 239. Rast IV/1993, str. 298 – slika.

TURK ALOJZIJ beograjski nadškof in publicist

R. 21. nov. 1909 v Bršljinu, u. 20. apr. 1995 v Ljubljani, pok. 25. apr. v Novem mestu. Osnovno šolo in gimnazijo je končal v Novem mestu (matura 1929), študiral bogoslovje v Ljubljani in služboval v Skopju do 1938 in ponovno 1942 do 1954, vmes v Bitolju in Strumici. Ustanovil je pastoralno središče v Ohridu za tamkajšnjo kolonijo katoličanov, pretežno Dalmatincev. Pod bolgarsko okupacijo je vodil katoliško cerkev v Makedoniji. Od 1960 je bil župnik v Beogradu, od 1980 pa do upokojitve nadškof. Po prvi vojni je izdajal in večji del sam pisal v Skopju, Nišu in Beogradu mesečnik Blagovjest. Je avtor knjige Škof Janez Gnidovec (Ljubljana 1992). – SBL IV, str. 240. Dolenjski list 28. apr. 1995 št. 17, str. 2.



Alojzij Turk

TURK ANDREJ šolnik in župan

R. 4. nov. 1808 v Cerknici, u. 16. febr. 1903 v Šentvidu pri Stični. Bil je vzoren šolnik in vzgojitelj in služboval v Trnovem v Ljubljani, Metliki in Šentvidu pri Stični, kjer je bil 17 let tudi župan. Kot dobrega šolnika ga omenjata Ivan Vrhovnik (Trnovska župnija, str. 178) in politik Fran Šuklje (Iz mojih spominov I, str. 261). – SBL IV, str. 242.

TURK DANILO – JOCO gledališki in filmski režiser

R. 26. nov. 1912 v Trstu. S starši se je izselil v Jugoslavijo in obiskoval dramski tečaj v Mariboru in bil stalno angažiran kot inšpicient v mariborskem gledališču in nastopal v dramah, operah in operetah. L. 1943 je odšel med primorske partizane, po italijanski kapitulaciji pa je organiziral partizanske gledališke skupine na Dolenjskem in v Beli krajini. V Ribnici je ustanovil prvo igralsko skupino, ki je nastopala na mitingih vse do ustanovitve poklicnega Slovenskega gledališča v Bazi na Riglju. Glavni štab ga je imenoval za komandanta gledališča. Po osvoboditvi je deloval v Trstu do upokojitve 1969, nato pa je delal kot angažirani igralec v SNG v Trstu. – SBL IV, str. 241.

TURK HUGON ml., veterinar in strokovni pisec

R. 13. jul. 1870 (sin Hugona st.) v Šentvidu pri Stični, u. 8. jul. 1956 v Ljubljani. Osnovno šolo in 6 razredov gimnazije je naredil v Ljubljani, višjo veterinarsko šolo pa na Dunaju in 1891 diplomiral. Kot veterinar je služboval tudi v Litiji in Kočevju, bil 1911 upokojen, reaktiviran in 1927



Jakob Turk

upokojen kot veterinarski inšpektor. Pisal je poljudne in strokovne članke o reji in negi domačih živali in o živalskih boleznih v razne časopise ter izdal brošuro Navodila oglednikom klavnih živali, mesa in ostalih živil živalskega izvora (1934), ki je prvo izvorno slovensko delo v stroki. Ukvarjal se je tudi z zgodovino slovenskega veterinarstva. – SBL IV, str. 243. Spominski almanah str. 340 – slika.

TURK HUGON st., trgovec in organizator

R. 29. jan. 1846 (sin Andreja) v Šentvidu pri Stični, u. 3. apr. 1917 v Ljubljani. Bil je trgovec, tovarniški zastopnik, narodni delavec, sošolec Josipa Jurčiča, Frana Levstika, Etbina Coste in soustanovitelj Južnega Sokola, Narodne tiskarne in njen komercialni ravnatelj ter dobrotnik slovenskega dijaštva. – SBL IV, str. 242.

TURK JAKOB agrokemik

R. 2. jul. 1872 v Novem Kotu na Kočevskem, u. 19. okt. 1935 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Dragi in Kočevju, realko v Ljubljani, tehniško visoko šolo pa na Dunaju in 1899 diplomiral kot prvi slovenski inženir kemije. Služboval je na Češkem in v Ljubljani in ob ustanovitvi ljubljanske univerze postal profesor anorganske kemijske tehnologije. Bil je med poborniki za ustanovitev slovenske univerze, sodeloval pri organiziranju sladkorne industrije na Kranjskem in se posvečal predvsem agrokemiji in živilski tehnologiji. Objavljal je članke v domačih in tujih časopisih, napisal knjigo Travnništvo I, II, Pašništvo itd., prijavil patente v Jugoslaviji, Avstriji in ČSR ter zbiral besedni zaklad za slovensko kemijsko terminologijo. – SBL IV, str. 243.

TURK JOSIP cerkveni zgodovinar

R. 12. sept. 1895 v Verdunu pri Stopičah (brat Alojza), u. 3. maja 1951 v San Franciscu v ZDA. Gimnazijo je končal 1916 v Novem mestu (vojna matura), bil 1915 kot vojak v Galiciji ranjen, študiral na Dunaju čisto filozofijo in klasično jezikoslovje, na Gregorijanski univerzi pa filozofijo in promoviral za doktorja sholastične filozofije: 1923 je v Rimu promoviral še iz teologije. Bil je med drugim kaplan v Ljubljani, prefekt v semenišču, docent na teološki fakulteti, redni profesor, dekan in prodekan, sodnik cerkvenega sodišča, škofijski cenzor in bil 1943 imenovan za prelata. Maja 1945 je odšel v emigracijo v Vorarlberg in 1948 v ZDA. Bil je zelo plodovit pisatelj in je deloval predvsem na področju cerkvene zgodovine in cerkvene filozofije. SBL IV, str. 245.

TURK JOŽE izseljenski podjetnik

R. 1. 1838 v Žvirčah pri Hinjah, u. 4. okt. 1904 v Clevelandu. Po poklicu je bil kovač. Da bi si gmotno opomogel, je odšel preko luže in kot eden prvih naših rojakov 25. okt. 1881 stopil na tla mesta Cleveland. Ker ni mislil za trajno ostati tam, niti ženi pred odhodom ni povedal, kam gre. Za njim so šli kmalu še drugi rojaki iz Žvirč, Hinj, Ratja, Žužemberka in Ambrusa. Kmalu se je uveljavil in imel 1886 že tri hiše in špecerijsko trgovino; ker pa je preveč dajal na up, je povsem propadel. Tudi svoje domače je sčasoma pritegnil v Ameriko. – Rodna gruda XXVIII/1981 št. 12, str. 32 – s sliko.

TURK MATJAŽ (MATIJA) arhitekt, scenograf in igralec

R. 25. avg. 1938 v Metliki. Po poklicu je diplomirani arhitekt. Diplomiral je na AGRFT in končal študij z vlogo Mrve na diplomski predstavi Cankarjeve Lepe Vide. Nastopal je v ljubljanski Drami, bil svobodni umetnik, osem let igralec in scenograf Primorskega dramskega gledališča, od 1971 pa član Mestnega gledališča ljubljanskega ter nastopal tudi kot filmski igralec, in na TV. Igral je med drugim Maksa v Kralju na Betajnovi, poročnika v Kreftovi Baladi o poročniku in Marjetki itd. – SGL III, str. 745. J. Dular: Pomembni Belokranjci, str. 23.

TURK ZDRAVKO gozdarski strokovnjak

R. 19. nov. 1904 v Novem Kotu pri Dragi na kočevskem, u. 15. marca 1991



Germanicus Turn (Galerija proštov v novomeški proštiji)



Edo Turnher

v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval doma, en razred gimnazije v Kočevju, nato pa je maturiral na ljubljanski realki (1924). Leta 1930 je diplomiral na gozdarski fakulteti v Zagrebu in služboval na veleposestvu v Lividragi v Gorskem Kotaru, v Čabru, bil 1942 do 1944 interniran na Siciliji, od 1944 do 1945 pa je bil v NOB. Po vojni je bil med drugim direktor pri Gozdnem gospodarstvu v Novem mestu (1948 – 1949), redni profesor na biotehniški fakulteti v Ljubljani, dekan, prodekan in predsednik fakultetnega sveta. Izpopolnjeval se je v tujini, sodeloval na strokovnih kongresih, bil odlikovan z visokimi odlikovanji. Je avtor številnih knjig, člankov in razprav s področja gozdarstva. SBL IV, str. 248. Delo 29. marca 1991 št. 74, str. 2 – s sliko.

TURN (TURRI a TURRI ET VALLISSAXINAE) GERMANICUS prošt
Umrl na Dunaju 15. jan. 1679 kot spodnjeavstrijski generalni vikar. L. 1664 je postal prošt v Ljubljani, dve leti kasneje pa v Novem mestu in bil obenem kanonik v Passauu, kjer je večidel živel. Dozidal je od požara 1576 še vedno nedovršeno cerkev in proštijo v Novem mestu ter dal sezidati kapiteljski stolp in pridobil kapitelju pravico do infule, palice in prstana. L. 1675 je dal prenesti relikvije sv. Feliksa iz Rima. Spominska plošča nanj je vzdana nad vhodom v proštijo. – Iv. Vrhovec: Zgodovina Novega mesta, str. 229. Fr. Dolinar: 500 let Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu (stenski koledar za l. 1992, list 7) – s sliko.

TURNHER EDO (EDMUND) – PRIMOŽ kulturni delavec
R. 13. nov. 1896 na Hribu v Loškem Potoku, u. 3. apr. 1969 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Ribnici, učiteljsiše (vmes je bil na tirolski fronti) pa v Ljubljani in učiteljeval v Mokronogu in Višnji Gori (1921 – 42). Maja 1942 je odšel v partizane, delal pri PNOO OF za Dolenjsko, v propagandni komisiji IOOF in kot načelnik Odseka za prosveto pri predsedstvu SNOS. Po vojni je bil ravnatelj Zavoda za spomeniško varstvo SRS in ustvaril temelje spomeniški službi v Sloveniji. Bil je poslanec na Kočevskem zboru, prejel je spomenico 1941 in druga visoka odlikovanja, med drugim red bratstva I. in II. stopnje, red dela z rdečo zvezdo, red zaslug za narod z zlato zvezdo. – SBL IV, str. 252.

TURNŠEK METOD (KONRAD) narodopisec in pisatelj
R. 21. febr. 1909 v Budini pri Ptujju, u. 26. jan. 1976 v Celovcu, pok. v Stični. Gimnazijo je obiskoval pri cistercijanih v Stični in maturiral v Ljubljani. Tu je končal tudi bogoslovje in 1942 promoviral. L. 1944 je iz Ljubljane emigriral, bil profesor na nižji srednji šoli v Trstu, nato v Tinjah na Koroskem. Pisal je nabožna dela, drame, črte in povesti, pomembno pa je zlasti njegovo etnografsko delo: Pod vernim krovom (v 4 zvezkih, ki so izšli v Ljubljani in Trstu), Ob Jadranu, Od morja do Triglava, Rod za mejo. V Stični, Ljubljani in v Trstu je snoval časopisje, knjižne zbirke in vodil založbe. – SBL IV, str. 254.

TURŠIČ LEOPOLD pesnik
R. 13. nov. 1883 v Ložu, u. 30. maja 1927 v Krškem. Gimnazijo in bogoslovje je študiral v Ljubljani in bil 1907 ordiniran. L. 1913 je odšel kot vojaški kurat v vojno in ostal tam do 1918 ter si nakopal jetiko. Po vojni je bil kaplan v Šmihelu pri Novem mestu, od 1920 pa župnik v Krškem. Literarno se je udejstvoval že v gimnaziji in sodeloval s pesmimi v Angelčku, Zvončku, Zori, Domu in svetu ter pripravil zbirko Tiho veselje, ki je izšla po smrti 1928. Kot vojaški kurat je dopisoval v Slovenca. – SBL IV, str. 256.

TUŠEK (TUSHEK, TUSCHICK, THUSHEG, DUSHEK) JANEZ ANTON slikar
R. 6. jun. 1725 v Škofji Loki, u. 31. jan. 1798 prav tam. Kje se je šolal, ni znano. Bil je dvakrat poročen in je imel 12 otrok. Slikal je v olju in freske, največ na Gorenjskem, na Dolenjskem pa je poslikal 1780 romarsko cerkev na Veseli gori, v Škriljevem pri Šentrupertu pa je s freskami okrasil kmečko hišo št. 6. Ustvarjal je v poznobaročnem slogu. – SBL IV, str. 260.



Lojze Ude

TUŠKANIČ (TUSKANIČ) NIKOLAJ predikant

Po poklicu je bil protestantski pridigar in je umrl 1575 v Metliki. Kot semiški župnik se je 1567 poluteranil in odšel h grofu Purgstalu na grad Krupa pri Črnomlju. Ko je bil metliški župnik Mihael Matičič zaradi neprimerne vedenja 1676 odstavljen, je njegovo mesto zasedel Tuškanič. — SBL IV, str. 261.

UČAK p. VALERIJAN (JANEZ) križarski prior in komtur, karitativni delavec

R. 3. avg. 1883 v Cerknici, u. 19. sept. 1949 na Studencu pri Ljubljani, pok. na Žalah v Ljubljani. L. 1893 —97 je obiskoval prve štiri razrede na novomeški gimnaziji, stopil v križarski red in bil 1906 ordiniran. Služboval je kot prefekt v samostanskem vzgajališču v Ljubljani, kot administrator v Podzemlju v Beli krajini, župnik in prodekan v Metliki ter postal 1926 prior v Ljubljani in dobil naziv komturja. Udejstvoval se je tudi kot karitativni delavec in bil vrsto let predsednik Karitativne zveze. Po drugi svetovni vojni je bil kot mnogi duhovniki zaprt in je kot zapornik umrl na Studencu. — Šematizem ljublj. škofije 1959, L. Jože Žabkar: Izpovedi, str. 81 — slika.

UDE LOJZE pravnik, zgodovinar in publicist

R. 18. jun. 1896 v Križah na Gor., u. 28. febr. 1982 v Ljubljani. Po maturi na klasični gimnaziji v Ljubljani (1915) je bil na ruski, italijanski in romunski fronti, bil tam ranjen in se po vojni pridružil koroškemu borcem. L. 1929 je diplomiral na pravni fakulteti v Ljubljani, bil odvetnik pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah in se ob nemški okupaciji umaknil v Ljubljano. L. 1941 je odšel na osvobodeno ozemlje, postal član Znanstvenega inštituta pri IOOF, predsednik verske komisije pri SNOS in direktor Znanstvenega inštituta. Obsežno je njegovo publicistično delo, kjer obravnava zlasti narodnostno vprašanje v stari Jugoslaviji in položaj zamejskih Slovencev. Prejel je visoka državna odlikovanja in Kidričevo nagrado za življenjsko delo. — SBL IV, str. 266.

UDERMAN ALEKSANDER (SANDI) ribiški pisatelj in fotograf

R. 13. febr. 1919 v Novem mestu. Izučil se je za strojnika Jugoslovanskih železnic in tam delal do odhoda k vojakom. L. 1941 so ga Nemci zajeli in odpeljali v internacijo. Še isto leto se je vrnil domov, odšel 1943 v partizane in bil trikrat ranjen. Kot invalid se je po vojni zaposlil pri železnici v Celju. Kot vnet ribič je vrsto let dopisoval v Ribiču in se udejstvoval tudi kot fotograf. Prejel je več vojaških odlikovanj in ribiških priznanj. — Ribič 28/1969 št. 4, str. 125 — s sliko.

UDERMAN BORIS kriminolog

R. 3. apr. 1915 v Ljubljani (brat Aleksandra). Osnovno šolo in nižjo gimnazijo je končal v Novem mestu, stopil v podoficirsko šolo v Čupriji in jo 1934 dokončal. Ob kapitulaciji 1941 je bil zajet in odpeljan v vojno ujetništvo. Po vojni je bil referent za statistiko v Novem mestu, maturiral 1959 in diplomiral na pravu 1963. Od 1964 je bil višji strokovni delavec na Inštitutu za kriminologijo v Ljubljani. Prejel je red dela III. stopnje. Pisal je tudi strokovne članke in razprave. — Dodič: 225 let, str. 391. Univerza II, str. 149.

UDOVIČ BORIS kamnoseški mojster in restavrador

R. 22. maja 1935 v Suhorju v Beli krajini, živi v Naklem kot tehnični vodja podjetja Kamnoseštvo v Kranju. Opravljal je med drugim restavratska in rekonstrukcijska dela v gradu Otočec, v Plečnikovi stavbi, gradu Betnava, prezbiteriju frančiškanske cerkve v Ljubljani in sodeloval pri raziskavah kamenin v Sloveniji, vodil akcijo za spremembo rudarskega zakona v Sloveniji itd. Prejel je zlato medaljo za oblikovanje (1979), zlato plaketo za visoko kakovostno oblikovanje idr. — Kdo je kdo 1991, str. 277.

UDOVIČ JOŽE (UDOVCH JOSEPH) letalec

R. 1938 v Podliscu pri Dobrniču. Izučil se je za ključavničarja in odšel v Ameriko. Živi kot podjetnik v Sononeju v Kaliforniji in je 1988 kot prvi



Jože Udovič

Slovenec z lastnim enomotornim letalom preletel Atlantski ocean in obiskal domače kraje. Po dobrem mesecu se je v spremstvu prijatelja vrnil po drugi poti v Kalifornijo. Za opravljeni polet mu je Slovenska izseljenska matica izročila svoje najvišje priznanje. – Dolenjski list 39/1988 23. jun. št. 25, str. 10 – s sliko. Nedeljski dnevnik 27/1988 11. sept. št. 248, str. 26.

UDOVIČ JOŽE pesnik in prevajalec, akademik

R. 17. okt. 1912 v Cerknici, u. 5. nov. 1986 v Ljubljani. Po maturi na klasični gimnaziji v Šentvidu je študiral slavistiko in 1940 diplomiral. L. 1942–43 je bil v italijanski internaciji, nato pa do konca vojne v partizanih. Bil je član Znanstvenega inštituta v Beli krajini. Po vojni je bil do 1948 uslužbenec v Muzeju NOB, nato pa je živel kot svobodni umetnik in postal član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Kot gimnazijec je sodeloval v Domačih vajah, v Mentorju, nato v Domu in svetu in Kocbekovem Dejanju. Tudi v partizanih je pisal pesmi in nekatere je Karel Pahor uglasbil (Noč je zbežala že z gora. Prečuden cvet je v grapi črni). S pesmimi je nastopal tudi v Radiu OF in na literarnih večerih v Semiču. Po vojni je izdal pesniški zbirki Ogledalo sanj in Darovi. Z njima je močno vplival na mlajši rod slovenskih pesnikov. Njegovo prevajalsko delo je zelo veliko. Prevajal je iz nemščine, francoščine, angleščine in srbohrvaščine in prejel več visokih odlikovanj ter Prešernovo in Sovretovo nagrado. SBL IV, str. 268. Letopis SAZU 42/1991, str. 162

ULAGA DARE igralec

R. 9. febr. 1931 v Škocjanu na Dol., u. 30. jun. 1987 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Trebnjem, nižjo gimnazijo v Novem mestu in kmetijski tehnikum v Mariboru. Nato je študiral na Akademiji za igralsko umetnost in 1971 diplomiral. Kot član Mestnega gledališča v Ljubljani je od 1959 odigral številne dramske vloge in nastopal tudi v slovenskih filmih (Zarota, Amandus), tujih filmih in televizijskih igran (Cvetje v jeseni). Nagrade: študentovska Prešernova nagrada, Nagrada Prešernovega sklada, Severjeva nagrada, diploma na Borštnikovem srečanju. – SBL IV, str. 277.

ULLEPITCH (ULEPIČ) KAREL ALEKSANDER ADAM pl. Krainfels, pravnik in zgodovinar

R. 18. febr. 1811 v Žužemberku, u. 23. jul. 1862 v Karlovih Varih. Študiral je gimnazijo v Ljubljani, pravo v Gradcu in na Dunaju, filozofijo v Padovi in postal doktor filozofije in obojega prava. Služboval je v Ljubljani in Idriji in 1849 postal predsednik kranjske deželne komisije za zemljiško odvezo. L. 1853 je izvedel na Hrvaškem zemljiško odvezo in postal v Zagrebu predsednik urbarskega nadsodišča in dobil plemiški naslov. Leta 1861 je kot dvorni svetnik prevzel predsedstvo deželne vlade za Kranjsko in bil prvi Slovenec na tem položaju. Kot poslanec državnega zbora se je boril za Združeno Slovenijo in za slovensko vseučilišče. Bil je tudi pesnik, pisec aforizmov, pravni pisatelj in zgodovinar, vendar je pisal le v nemščini. – SBL IV, str. 282.

ULRICH JANEZ pravnik

R. v Novem mestu. V 18. st. je bil profesor pravne fakultete v Innsbrucku, kjer je dal natisniti latinsko pravniško knjigo. – Slovenski almanah 1978, str. 148.

UMEK ANTON teolog

R. 16. jan. 1827 v Stopičah, u. 3. avg. 1882 na Bledu kot župnik. L. 1845 je dovršil novomeško gimnazijo in po študiju bogoslovja pel 1851 novo mašo. Nato je bil kaplan v Šent Lambertu in do smrti župnik na Bledu. Že kot bogoslovec je pisal nabožne članke v Zgodnjo danico in sodeloval v Bleiweisovih Kmetijskih novicah. – Dodič: 225 let, str. 417. Učiteljski tovariš 1887, str. 293.

UMEK ANTON – OKIŠKI pesnik

R. 12. jun. 1838 na Okiču pri Boštanju, u. 15. jul. 1871 v Trušnjah pri Veli-

kovcu, pok. v Celovcu. Osnovno šolo je obiskoval v Boštanjju, gimnazijo pa v Ljubljani in 1862 maturiral. L. 1862 – 66 je študiral klasično filologijo na Dunaju, bil suplent na gimnaziji v Šentpavlu na Koroškem, nato pa je poučeval nemščino in slovenščino v Celovcu in pomagal Antonu Janežiču pri urejanju Besednika in za njim prevzel uredništvo. Literarno se je udeleževal v dijaških letih in sodeloval v Zgodnji danici in Slovenskem glasniku. Prigodnega značaja so tudi njegove obsežnejše pesnitve: Abuna Soliman, Slovenska blagovestnika Ciril in Metod itd. – SBL IV, str. 284.

URBANC FELIKS veletrgovec

R. 27. jul. 1850 na Drnovem pri Krškem, u. 27. maja 1937 v Ljubljani. Ker je zgodaj izgubil starše, ga je vzel k sebi stari oče v Brežicah, kjer je hodil v šolo, se izučil za trgovca pri Kraljiču, ki je imel eno največjih brežiških trgovin in v 70. letih prišel za poslovodjo v Kranj k trgovcu F. Krisperju, se poročil z njegovo hčerko in vodil trgovino Krisper et. U. L. 1882 se je preselil v Ljubljano in ustanovil manufakturno veletrgovino. Kmalu je postal edini lastnik in 1902 zgradil na začetku Trubarjeve ulice novo trgovsko hišo. Pred smrtjo je trgovino prepustil sinovoma Francu in Josipu. L. 1902 je bil izvoljen v upravo Trgovskega gremija, bil dolgo let svetnik Trgovske zbornice, član upravnega odbora Mestne hranilnice itd. Sin Franc je bil 1945 izseljen iz države, njegova lastnina pa je bila nacionalizirana. – SBL IV, str. 297.

URBANČIČ BORIS jezikoslovec in politični delavec

R. 21. dec. 1913 v Ljubljani, u. poleti 1998 prav tam. Po maturi 1932 je študiral slavistiko na ljubljanski univerzi in 1940 diplomiral. Med študijem se je izpopolnjeval v Pragi in bil 1941 – 43 lektor za češki jezik na ljubljanski univerzi. V NOB je sodeloval od 1941 in 1943 odšel v partizane ter na osvobojenem ozemlju opravljal razne naloge na področju propagande. Po vojni je bil referent v ministrstvu za prosveto, nato lektor in predavatelj češkega jezika na ljubljanski univerzi. Prevajal je iz češčine, sestavil Češko čitanko za potrebe lektorata, po l. 1959 pa je kot učenec praške lingvistične šole opravil pomembno delo pri raziskovanju našega književnega jezika, zlasti pa pisal proti pretiranemu purizmu (tri izdaje knjige O jezikovni kulturi). Bil je tudi član širšega uredniškega odbora za Slovenski pravopis pri SAZU. – SBL IV, str. 298. Delo 4.9.1998 str. 8



Josip Germ: Portret prošta Petra Urha (Galerija proštov v novomeški proštiji)

URBAS JANEZ – SELKO mladinski pisatelj

R. 3. marca 1882 v Volčjem na Blokah, u. 4. jan. 1903 v Vavti vasi. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani (1894 – 1902) in bil od 3. razreda dalje gojenec Alojzijevišča. Po maturi je stopil v semenišče, vendar je kmalu umrl za jetiko. Kot dijak je pisal v Domače vaje in Angelčka črtice, nekaj pa je iz zapuščine izšlo po smrti v Slovenskem listu in Zori. Pisal je pod imenom Selko. – SBL IV, str. 303.

URH PETER homilet in prošt

R. 27. jun. 1829 v Tržiču na Gor., u. 24. jun. 1897 v Novem mestu. Osnovno šolo je obiskoval v Tržiču, gimnazijo pa v Ljubljani, Šentpavlu na Koroškem in v Ljubljani (matura 1850). Tu je študiral tudi bogoslovje in bil ordiniran 1853 kot prvi gojenec Alojzijevišča. Služboval je v Postojni, pri Sv. Jakobu v Ljubljani, nato kot stolni kaplan in pridigar, 1868 – 82 kot kanonik, od 1882 do smrti pa kot prošt in dekan v Novem mestu. Bil je med najbolj iskanimi cerkvenimi govorniki. Prizadeval si je za obnovo starega župnišča in stolnice v Ljubljani ter proštije v Novem mestu in pritegnil kot organista Ignaca Hladnika. Bil je svetovalec dolenskim kmetom pri gospodarjenju v vinogradih in gozdovih. SBL IV, str. 304, V Kragl: Zgodovinski drobeci župnije Tržič, str 333 - slika.

Januar - februar 1999

JANUAR

NOVO MESTO, 5. januarja - Številnemu občinstvu se je s koncertom predstavil ženski pevski zbor Mavrica pod vodstvom Marjane Dobovšek.



Ženski pevski zbor Mavrica iz Novega mesta

BREŽICE, 8. januarja - V kinu je bila predpremierna projekcija slovenskega celovečernega filma Temni angeli usode, ki je nastal po scenariju Gorana Šalamona in v režiji Saša Podgorška, med glavnimi igralci pa so člani znane posavske glasbene skupine Demolition Group.

LJUBLJANA, 8. januarja - V Zavodu za zdravstveno zavarovanje Slovenije je na koncertu varovancev ustanove Gallus nastopil kontrabasist Matej Hotko iz Brežic, nadarjeni glasbenik, ki v New Yorku študira klasični kontrabas.

LJUBLJANA, 10. januarja - Umril je rojak Franček Saje, doma iz Podgore pri Novem mestu, publicist, kronist in raziskovalec naše novejšje zgodovine. Bil je Trdinov nagrajenec, častni občan Prečne in sodelavec Rasti.

TREBNJE, 11. januarja - Na samostojnem koncertu se je v tamkajšnji glasbeni šoli predstavila kitaristka Katja Porovne.

BREŽICE, 12. januarja - Igralci Gledališča Ptuj so v Prosvetnem domu nastopili z igro A. R. Gurneyja Ljubezenska pisma v režiji Zvoneta Šedlbauerja.

LJUBLJANA, 12. januarja - Kostanjeviški akademski slikar Jože Marinč se je z razstavo slik predstavil v galeriji Equrna.

BREŽICE, 14. januarja - Mešani pevski zbor Viva je popestril otvoritev razstave foto-video kluba Brežice o vodovodnem stolpu, ki bo letos obnovljen dočakal 85 let. Razstavo je odprl župan Vlado Deržič, ki je orisal tudi zgodovino stolpa in prizadevanja za njegovo obnovo, Darinka Kostevc pa je prebrala zapis o stolpu.

KRŠKO, 14. januarja - V kulturnem domu so odprli razstavo likovnih del 24 članov hrvaškega likovnega društva Spektar, s katerim sodeluje krško likovno društvo Oko. Otvoritev so s kulturnim programom popestrili: Nada Klačterka, Darko Žubrinić in Jasmina Levičar.

TREBNJE, 14. januarja - V Galeriji Commerce so predstavili knjigo Milenke Trkovnik Pozitivnost v sodobnem času, ki jo je izdala Kristina - Agencija za kvaliteto življenja. Trkovnikova je po rodu iz Kočevja.

ŽELIMLJE, 14. januarja - V prostorih gimnazije je svojo prvo pesniško zbirko predstavila dijakinja Melita Križman iz Četeža v Strugah v dobrepoljski občini.

KRŠKO, 15. januarja - V kulturnem domu je gostovalo Mestno gledališče ljubljansko s farso v treh dejanjih Ivana Cankarja Pohujšanje v dolini šentflorjanski.



Prizor iz komedije Poročil se bom s svojo ženo v izvedbi igralcev iz Podbočja



V novem bibliobusu Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto

METLIKA, 15. januarja - V Ganglovem razstavišču gradu je razstavljal domači fotograf Robert Kokol. Predstavil se je z razstavo Kamnita pripoved. V kulturnem programu je nastopila folklorna skupina Ivana Navratila.

PODBOČJE, 15. januarja - Kulturno društvo Staneta Kerina je v kulturnem domu premierno uprizorilo komedijo Marjana Marinca Poročil se bom s svojo ženo. Predstavo je režirala Ivanka Černelič Jurečič.

DRAGOMLJA VAS, 16. januarja - Na Rudijevem večeru, ki ga je vodil novomeški kulturni animator Rudi Škof, so v kulturno-gasilskem domu predstavili novo knjigo upokojenega novinarja Toneta Jakšeta Naše korenine. Poleg avtorja so spregovorili Jože Dular, Milan Markelj, Tone Gošnik, za kulturni program pa je poskrbel harmonikar Martin Pečaver in drugi.

SEMIČ, 16. januarja - V osnovni šoli so pripravili Antonov večer.

NOVO MESTO, 19. januarja - V grmskem gradu so člani umetniškega sveta Klemenčičevi dnevi predstavili knjižno novost - slovenski prevod Zgodovine evropskega lutkarstva, novo številko revije Lutka, ki je po dveh letih začela ponovno izhajati v Novem mestu, in priprave na letošnji lutkovni festival. — Lutkovno gledališče Maribor je v Domu kulture gostovalo z lutkovno igrico Franeta Miličinskega Zvezdica zaspanka.

RIBNICA, 20. januarja - Dr. Nadja Zgonik, avtorica razstave del na papirju akademskega slikarja Gabrijela Stupice v Miklovi hiši, je z besedo in diapozitivi predstavila ustvarjalnost tega priznanega slikarja.

KOČEVJE, 21. januarja - Moški pevski zbor Svoboda in učenci kočevskih mestnih osnovnih šol so popestrili otvoritev razstave umetniških del domačega akademskega kiparja Stanega Jarma.

ČATEŽ, 22. - 24. januarja - Republiški sklad za ljubiteljske kulturne dejavnosti ter trebanjska območna izpostava in ZKD so v Domu Čebelica organizirali odmeven republiški seminar za tolkala, ki sta ga vodila svetovno priznana glasbenika Zlatko Kaučič in Nino Mureškič. Sodelovalo je 17 udeležencev, ki so ob zaključku pripravili javno predstavitev.

KOSTANJEVICA, 22. januarja - V Lamutovem likovnem salonu so na pobudo kustosinje Barbare Rupel odprli razstavo Pogled 1, na kateri so predstavili trenutno likovno umetnost Dolenjske in Posavja. Predstavilo se je 15 likovnikov. Na razstavi, ki jo je otvoril direktor galerije Bojan Božič, so nagradili slikarko Apolonijo Simon, ki bo naslednje leto tu imela samostojno razstavo.

SEMIČ, 22. januarja - Čebelarsko društvo je v kulturnem domu organiziralo predstavitev knjige Med in zdravje dr. Petra Kapša iz Zdravstvenega doma Novo mesto.

NOVO MESTO, 23. januarja - Literarni klub Dragotina Ketteja je v počastitev 123. obletnice rojstva pesnika Ketteja pripravil v gostišču Breg drugi interni literarni in debatni večer.

PODBOČJE, 23. januarja - S pravljичno enodejanko Neznalček se je v tamkajšnji osnovni šoli predstavila mlajša gledališka skupina KD Staneta Kerina, ki jo vodi Ivanka Černelič Jurečič.

NOVO MESTO, 25. januarja - Na svojo prvo pot je odšel nov bibliobus Knjižnice Mirana Jarca, ki sta ga financirala Ministrstvo za kulturo in Mestna občina Novo mesto. V njem je prostora za 4.500 knjig.

MOKRICE, 26. januarja - V grajski dvorani je nastopila uveljavljena harfistka Mojca Zlobko.

METLIKA, 28. januarja - V čitalnici Ljudske knjižnice Metlika so na literarnem večeru predstavili knjigo Toneta Jakšeta Naše korenine. Avtorja je predstavil Matjaž Rus, spregovoril pa je tudi prof. Jože Dular. Odlomke iz knjige je bral Sašo Bezek.

NOVO MESTO, 28. januarja - Gostja Knjižnice Mirana Jarca je bila Bernarda Pavko, ki je skupaj z voditeljico večera Jadranko Matič-Zupančič predstavila svojo knjigo Osvobajanje od sebe. — V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopila igralska skupina ZIK Črnomelj z zgodovinsko gledališko predstavo Vojka Zidarja Črnomaljska kronika. — V Galeriji Luna so odprli razstavo grafik akademske slikarke Vesne Drnovšek iz Ljubljane.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 28. januarja - V okviru Šmarjeških glasbenih večerov je v restavraciji zdravilišča nastopil kvartet trobil Gallus.

BIZELJSKO, 29. januarja - Tamkajšnja osnovna šola je priredila 8. zim-

JANUAR

ski festival z zanimivimi glasbenimi gosti.

ČRNOMELJ, 29. januarja - V kulturnem domu je gostovala ljubljanska Drama z gledališko predstavo Predsednice.

NOVO MESTO, 29. januarja - V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjižno novost novinarja Toneta Jakšeta Naše korenine. Predstavitev, na kateri sta o knjigi govorila avtor in Milan Markelj, je vodila Jadranka Matič Zupančič, odlomke iz knjige sta brala Sašo Bezek in Lidija Murn. Za prijetno vzdušje je poskrbel citrar Darko Duh.

MIRNA, januarja - Pri založbi Znanstveno-raziskovalni center SAZU je izšla knjiga dr. Maje Topole z naslovom Mirnska dolina, regionalna geografija porečja Mirne na Dolenjskem.

NOVA GORICA, januarja - V razstavišču cerkve Kristusa Odrešenika v Novi Gorici je razstavljal svoja dela član KUD Ferda Vesela iz Šentvida pri Stični Vlado Cencel.

NOVO MESTO, januarja - Doktor ekonomskih znanosti in član Računskega sodišča v Ljubljani Janez Gabrijelčič iz Novega mesta je praznoval 60. rojstni dan. Ob življenjskem jubileju so mu že poprej čestitali tudi sodelavci revije Rast in mu poklonili grafiko Rudija Stoparja.

FEBRUAR

NOVO MESTO, 2. februarja - V razstavišču restavracije Splošne bolnišnice so odprli razstavo del slikarke Tatjane Fabjančič Pavlič z Loke pri Šentjerneju. Na otvoritvi je nastopil pevski zbor Vlaste Tavčar iz Šentjerneja.

IVANČNA GORICA, 3. februarja - V knjižnici so odprli razstavi dveh članic KD likovnikov Ferda Vesela Šentvid pri Stični: domačinke Marije Tratar z Vira pri Stični ter Novomeščanke Marije Oberstar, rojene v Stični. Za kulturni program je poskrbela sekcija bobnarčkov iz Godbe Stična ter Tilka Jamnik z zgodbo Prijateljca.

KRŠKO, 3. februarja - Na osrednji proslavi ob kulturnem prazniku je v kulturnem domu nastopil godalni kvartet Slovenske filharmonije, podelili pa so tudi Prešernove plakete.

BREŽICE, 4. februarja - V Galeriji Posavskega muzeja so odprli razstavo del slikarke Almile Bremec.

CERKLJE OB KRKI, 4. februarja - V prosvetnem domu je imel koncert orkester Slovenske vojske. Nastopil je tudi domači moški pevski zbor Planina.

DOLENJSKE TOPLICE, 4. - 9. februarja - OŠ in Knjižarna Mladinske knjige iz Novega mesta sta pripravili 15. topliški knjižni sejem. V goste so povabili pisatelja Damijana Šinigoja, pesnika Sama Dražumeriča in likovnika Marjana Maznika.

KRŠKO, 4. februarja - V Valvasorjevi knjižnici so predstavili novo knjigo Sanje Rozman Peklenska gugalnica.

NOVO MESTO, 4. februarja - Knjižnica Mirana Jarca je organizirala predstavitev knjige Srečavanja prof. Jožeta Zupana iz Šentruperta. Poleg avtorja so bili gostje večera ilustratorka Melita Vovk, založnik David Tasič in kitarist Peter Jenič.

SEVNICA, 4. februarja - ZKD je v kulturni dvorani pripravila koncert Slovenskega okteta.

BREŽICE, 5. februarja - V dvorani prosvetnega doma so na prireditvi ob slovenskem kulturnem prazniku nastopili: mešani pevski zbor Viva, recitacijska skupina ŠKUD Franja Stiplovska z gimnazije ter folklorna skupina Otona Župančiča iz Artič. Pred proslavo je imel koncert Pihalni orkester Kapele.

ČRNOMELJ, 5. februarja - V okviru koncertnega cikla Glasbene mladine Oder je v glasbeni šoli nastopila uspešna mlada pianistka Kristina Arnič.

DOLENJSKE TOPLICE, 5. februarja - Območna zveza društev upokojencev Novo mesto je slovenski kulturni praznik počastila s tradicionalnim srečanjem ljubiteljskih pesnikov in pisateljev upokojencev v Gostišču Rog.

MALA LOKA, 5. februarja - Društvo Arti je na gradu Mala Loka pripravilo premierno uprizoritev plesno-gledališkega sola "Razen tega sem zelo vroče krvi in vi ste zelo lepi" plesalke in koreografinje Nataše Tovirac.

METLIKA, 5. februarja - V Ganglovem razstavišču so predstavili pesniški prvenec Ivane Zavšek Švagula z naslovom Pesmi življenjske resnice, odprli pa so tudi razstavo del skupine Mavrična okarina iz Celja. V kulturnem programu so nastopili: recitatorica Vesna Žist, kitarist Marjan Hlastan in oktet Petrol.



Slikarka Tatjana Fabjančič Pavlič na svoji razstavi v Splošni bolnišnici Novo mesto

KRONIKA
Rast 2 / 1999

NOVO MESTO, 5. februarja - V prostorih Šolskega centra so odprli didaktično razstavo grafik diplomiranega slikarja Janka Orača.

ŠENTJANŽ, 5. februarja - V okviru praznovanja 700-letnice prve omembe kraja so v kulturni dvorani odprli razstavo del akademskega slikarja Veljka Tomana iz Ljubljane.

TREBNJE, 5. februarja - V kulturnem domu so na slavnostni akademiji ob kulturnem prazniku nastopili Občinski pihalni orkester Trebnje, dramski igralec Polde Bibič in slavnostni govornik ilustrator Lucijan Reščič.

METLIKA, 6. februarja - Mestna godba Metlika pod taktirko Rafka Ogulina je imela v kulturnem domu tradicionalni celovečerni zimski koncert.

NOVO MESTO, 6. februarja - V Galeriji Luna je Društvo novomeških študentov priredilo arheološko predavanje o Antaliji in Anatoliji. Predaval je Uroš Bevc.

OTOČEC, 6. februarja - Na kulturno-zabavnem večeru v restavraciji Tango je v počastitev kulturnega praznika nastopil domači moški pevski zbor. – Dramska skupina KD je na domačem odru premierno uprizorila komedijo Kam iz zadrege, ki jo je pripravila pod vodstvom Franca Ivnika.

PIŠECE, 6. februarja - KD in OŠ Maksa Pleteršnika sta v kulturnem domu pripravila proslavo ob kulturnem prazniku.

RAZBOR POD LISCO, 6. februarja - V župnijski cerkvi sta na kulturnem večeru Slovenstvo včeraj, danes in jutri govorila dr. Janko Prunk in prof. Alojz Rebula, s slikarsko razstavo se je predstavila Marta Jakobčič Kuna- ver, nastopil pa je pevski zbor Primoža Trubarja iz Loke.

STARI TRG OB KOLPI, 6. februarja - Igralska skupina Zavoda za izobraževanje in kulturo Črnomelj je z gledališko zgodovinsko igro Vojka Zidarja Črnomaljska kronika gostovala v tamkajšnji osnovni šoli.

ČRNOMELJ, 7. februarja - Na osrednji občinski proslavi ob kulturnem prazniku so v domu kulture podelili župančičeva priznanja. Dramska skupina Srednje šole Črnomelj je pod vodstvom Helene Vukšinič premierno predstavila igro Bog.

GROSUPLJE, 7. februarja - V kulturnem domu je potekala osrednja proslava ob Prešernovem dnevu za občine Dobrepolje, Grosuplje in Ivančna Gorica. Podelili so Jurčičeva priznanja za prizadevno delo v ljubiteljski kulturi v letu 1998. Kulturni program so oblikovali: dramska umetnica Simona Zorc-Ramovš, recitator Gregor Zorc, Moški pevski zbor Ivančna Gorica in trobilni kvartet.

PODBOČJE, 7. februarja - KUD Staneta Kerina je v kulturnem domu nastopilo z igro Poročil se bom s svojo ženo.

SEMIČ, 7. februarja - Osnovna šola je ob Prešernovem dnevu pripravila proslavo, na kateri sta nastopila domači ženski pevski zbor in moški pevski zbor sv. Štefana.

SEVNICA, 7. februarja - ZKD, Selezijanski mladinski center in KD Godba Sevnica so povabili na koncert domače godbe v župnijsko cerkev sv. Nikolaja.

ŠENTJANŽ, 7. februarja - V gostilni Repovž so odprli razstavo razglednic in fotografij Šentjanža in okolice.

ŠENTRUPERT, 7. februarja - Gledališka skupina domačega KD je premierno zaigrala predstavo Antona Tomaža Linharta Županova Micka, ki sta jo režirali Zvonka Krištof in Gabrijela Šturm. – OŠ dr. Pavla Lunačka je v počastitev kulturnega praznika pripravila prireditev, na kateri so nastopili Pevski zbor vinogradnikov Šentrupert, pianistka mag. Damjana Zupan in baritonist Venčeslav Zadavec.

ŠKOCJAN, 7. februarja - V gostilni Luzar so nastopili tamburaši iz Artič.

TREBNJE, 7. februarja - KD je že četrtič zapored pripravilo prireditev Iz družinske skrinje, na kateri so sodelovale trebanjske družine. V Galeriji likovnih samorastnikov so pripravili razstavo.

DOBREPOLJE, 8. februarja - Na osrednji kulturni prireditvi so tamkajšnji šolarji pripravili recital domovinske poezije, nastopili so mladinski pevski zbor in trobentači, videmski osnovnošolci pa so pripravili igrico. – V Jakličevem domu so odprli razstavo o življenju in delu velikega Dobrepoljca Franca Jakliča po zamisli etnologinje Anke Novak.



Dr. Janko Prunk na kulturnem večeru na Razboru pod Lisco

Ob kulturnem prazniku je na koncertu novomeškega simfoničnega orkestra v športni dvorani Marof v Novem mestu župan dr. Anton Starc (na sliki desno) podelil nagrade in priznanja Mestne občine Novo mesto. Nagrade so prejeli: Borut Krž, Zdenko Picelj, Jovo Grobovšek, Peter Kapš, Jože Škufca in Branka Bukovec. Trdinove nagrade so prejeli: Miloš Jakopec, Nataša Petrov (na sliki) in Mihael Žmavc



Melita Osojnik na predstavitvi svoje najnovejše plošče v Knjižnici Brežice

NOVO MESTO, 8. februarja - V športni dvorani Marof so kulturni praznik počastili s tradicionalnim koncertom Novomeškega simfoničnega orkestra pod vodstvom Zdravka Hribarja ter s podelitvijo priznanj in nagrad.

NOVO MESTO, 9. februarja - V Galeriji Krka so odprli razstavo del akademske slikarke Martine Koritnik Fajt iz Krškega. – V prostorih Upravne enote so na ogled postavili likovna dela Janka Orača. V kulturnem programu pa sta nastopila harmonikarja Matej Dragan in Jana Dular.

BREŽICE, 10. februarja - Glasbena šola je v dvorani kulturnega doma priredila koncert Naša prihodnost.

NOVO MESTO, 11. februarja - Na 4. koncertu Glasbene mladine GM oder je v Glasbeni šoli Marjana Kozine nastopila pianistka Kristina Arnič.

BRESTANICA, 12. februarja - V Domu svobode so člani literarne, dramske, plesne in pevske sekcije KD izvedli prireditev Neiztrohnjeno srce v počastitev kulturnega praznika. Podelili so Prešernove plakete.

ČRNOMELJ, 12. februarja - Skupina Vodomec je v kulturnem domu predstavila svojo prvo zgoščenko. Gostja večera je bila vokalna skupina Katicice.

DVOR, 12. februarja - V počastitev kulturnega praznika so na prireditvi nastopili: učenci podružnične šole Dvor, otroški pevski zbor, učenci glasbene šole Može in mešani pevski zbor.

ŠENTJERNEJ, 13. februarja - V osnovni šoli so se z igro Kam iz zadrege predstavili igralci dramske skupine KD Otočec.

ŠENTRUPERT, 13. februarja - Gledališka skupina KD se je predstavila z Linhartovo komedijo Županova Micka.

ŠKOCJAN, 13. februarja - KD Studenec je v večnamenskem prostoru OŠ zaigralo veseloigro Trije tički.

DOBREPOLJE, 14. februarja - KD je organiziralo koncert Big band ansambla iz Grosupljega.

BREŽICE, 18. februarja - Pevka Melita Osojnik je ob glasbeni spremljavi Irene Urbanc v knjižnici predstavila svojo najnovejšo ploščo Poljub višine. Gostja je bila pesnica Neža Maurer.

NOVO MESTO, 18. februarja - Gost večera Zvonko Požgaj je v Knjižnici Mirana Jarca predstavil svojo knjižno novost z naslovom Ama dablam - odsanjane sanje.

SEMIČ, 18. februarja - Občina in KD Orel sta pripravila Krakarjeve dneve. V kulturnem domu je nastopila folklorna skupina Semiška ohcet in vokalna skupina Lan iz Metlike.

KOČEVJE, 18. februarja - Pokrajinski muzej Kočevje je priredil pogovor s političnim delavcem in publicistom Bogdanom Osolnikom o aktualnih vprašanjih slovenske državnosti. – V knjižnici so predstavili pesniško zbirko Melitke Križman Večnost v trenutkih.

KRŠKO, 18. februarja - Saksofonista Aleš Suša in Lovro Ravbar sta popestrila otvoritev razstave fotografij ljubljanskega fotografa Oskarja Dolenca

FEBRUAR z naslovom Pešci.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 18. februarja - Na šestem koncertu v okviru Šmarjeških glasbenih večerov je nastopil godalni kvartet Enzo Fabiani.



Godalni kvartet Enzo Fabiani na koncertu v Šmarjeških Toplicah

BRESTANICA, 19. februarja - Na gradu Rajhenburg so na kulturni prireditvi Dober večer, France odprli razstavo del članov Likovnega društva Oko iz Krškega, pripravili so literarni večer članov sekcije Žarek iz Brežic, za prijetno vzdušje pa je z igranjem na citre poskrbela Nina Mandžuka.

ČRNOMELJ, 19. februarja - Ob občinskem prazniku sta župan Andrej Fabjan in Tatjana Jakac, vdova znamenitega umetnika, odprla razstavo Jakčevih del v prostorih gradu. Večino od 107 del je Jakčeva podarila.

KOČEVJE, 19. februarja - Pianist Erik Šuler, glasbena skupina Grofovo polje ter glasbenika Andraž Hribar in Žiga Bižal so v Šeškovem domu nastopili na koncertu za dokončanje študija domačega glasbenika Erika Šulerja v Moskvi. - Razstava "Kočevska: Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev" je postala del stalne zbirke Pokrajinskega muzeja Kočevje. - V razstavnem prostoru hotela Valentin so odprli razstavo del likovnega ustvarjalca Borisa Štruklja iz Ljubljane. V kulturnem programu je nastopil kitarist Bojan Stanič.

SEMIČ, 19. februarja - V kulturnem domu so v okviru Krakarjevih dnevov priredili recital Krakarjevih pesmi ter recital Pesmi štirih Kajetana Koviča, Janeza Menarta, Cirila Zlobca in Toneta Pavčka, ki so se prireditve udeležili in brali svoje pesmi.

VELIKI PODLOG, 19. februarja - Dramska skupina KUD Staneta Kerina iz Podbočja je nastopila s komedijo Marjana Marinca Poročil se bom s svojo ženo.

DOBREPOLJE, 20. februarja - Moški pevski zbor Rafka Fabianija se je predstavil s koncertom.

METLIKA, 20. februarja - Na večeru neodvisnega filma so v kulturnem domu predstavili metliški amaterski film Matjaža Rusa. Gosta sta bila Maja Weiss in Peter Bratz.

NOVO MESTO, 20. februarja - V Klubu pod kavarno je nastopila pevka Tinkara Kovač.

ŠENTJANŽ, 21. februarja - V kulturnem domu je z Linhartovo komedijo Županova Micka gostovalo Gledališče Toneta Čufarja z Jesenic.

KOČEVJE, 22. februarja - Center za promocijo in razvoj turizma je v Likovnem salonu pripravil razstavo del akademskega slikarja Jožeta Marinča iz Kostanjevice.

NOVO MESTO, 22. februarja - V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopila plesna skupina Croatia s predstavo Ples kadetov.

BREŽICE, 24. februarja - V kavarni Amarcord so odprli razstavo olj in grafik Vlada Cedilnika. V kulturnem programu sta nastopila kitarista Ester Jerič in Berislav Cerinski.

NOVO MESTO, 24. februarja - Otoška dramska skupina je pod režiserskim vodstvom Franca Ivnika v Kulturnem centru Janeza Trdine zaigrala komedijo Kam iz zadrege.

NOVO MESTO, 25. februarja - Ob vstopu v deseto leto izhajanja revije Rast so na literarnem večeru v Knjižnici Mirana Jarca nastopili literarni ustvarjalci, sodelavci Rasti: Vlado Garantini, Ivan Gregorčič, Katja Plut, Fran-

ci Šali, Smiljan Trobiš, Barica Smole, Ivan Zoran in Jadranka Matić Zupančič.

ČRNOMELJ, 26. februarja - Mag. Janez Kramarič je v pastoralnem centru predstavil svojo knjigo o zgodovini Črnomlja.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 26. februarja - V Galeriji doma upoko-jencev Primoža Trubarja so odprli razstavo del, nastalih na prvem likovno-glasbenem srečanju Kreart. Nastopili so: Andrej Trobentar, Nina Mole, Andreja Jarc in jazzovska skupina Fake.

SEMIČ, 26. februarja - V okviru Krakarjevih dnevov so v muzeju odprli razstavo del akademskega slikarja Klavdija Tutte. Nastopila je tamburaška skupina Varalo iz Črnomlja.

AMBRUS, 27. februarja - Gledališka skupina KD je v kulturnem domu premierno uprizorila komedijo Branislava Nušiča Sumljiva oseba v režiji Staneta Zupančiča.

KRŠKO, 27. februarja - Dijaki brežiške gimnazije so se v kulturnem domu predstavili s komedijo Petra Šafferja Angleški trikotnik, ki jo je režirala prof. Alenka Šet.

NOVO MESTO, 27. februarja - ZKD je v Kulturnem centru Janeza Trdine podelila odličja in priznanja za leto 1998. Nastopili so mešani pevski zbor Pomlad in dekliški nonet KUD Nove arkade.



Odličje Zveze kulturnih organizacij Novo mesto je predsednik zveze Franc Plut (na sliki levo) podelil Staši Vovk in Branetu Šustru (na sliki desno)

DOBREPOLJE, februarja - Domača dramska skupina Scena je ob petletnici delovanja navdušila s premiero igre Farna Lipaha Glavni dobitek, ki jo je režiral David Jakopič.

ČRNOMELJ, februarja - V Špeličevi hiši je razstavljal upokojeni domači učitelj Jože Zabukovšek.

GROSUPLJE, februarja - Založba Mondena je izdala štiri pesniške zbirke v novi knjižni zbirki *Lirika: Ferija Lainščka Hiša svetega Nikolaja, Neže Maurer Tej poti se reče sreča, Luborja Kasala Glodavci gladovci ter Iva Frbežarja Lirike*. Izdali so tudi zanimivo novost Jurija Koviča *Pesem kot načrt in navdih*.

KOČEVJE, februarja - Učenci osnovnih šol Ob Rinži in Zbora odposlancev so ob kulturnem prazniku pripravili muzikal *Te nore mravljice*.

LJUBLJANA, februarja - Fotograf Borut Peterlin iz Straže je prejel nagrado za avtorsko fotografijo na natečaju revije *Emzin*. – Profesorica francoskega jezika na novomeški gimnaziji Francka Pirnar je prejela priznanje francoske države *Des Palmes Académiques* za širjenje francoskega jezika.

METLIKA, februarja - Med trinajstimi nagrajenci študentskih Prešernovih nagrad je Metličan Bojan Gornik, ki je lani diplomiral iz fizike na ljubljanski Fakulteti za matematiko in fiziko.

NOVO MESTO, februarja - V Knjižnici Mirana Jarca je bila ves mesec na ogled priložnostna razstava, posvečena jubilejnemu, 10. letu izhajanja revije *Rast*. – Jadranka Matić Zupančič iz Knjižnice Mirana Jarca je v Dolenjski banki pripravila razstavo *Novomeška pomlad*.

RIBNICA, februarja - Klub prijateljev Miklove hiše je v goste povabil igralca Janeza Škofa, ki je v spremljavi ansambla Čombole prepeval uglasbena besedila Daneta Zajca, Milana Jesiha in Edvarda Kocbeka. – V okviru meseca kulture so v galeriji Toni odprli razstavo male plastike v lesu Braneta Žuniča iz Grčaric.

SODRAŽICA, februarja - Rezbar Drago Košir se je s svojimi deli prvič predstavil v Sodražici.

ZAGREB, februarja - Hrvaški predsednik Franjo Tuđman je z odlikovanjem Danice Hrvatske za prispevke k hrvaški kulturi in bogatjenju odnosov med državama odlikoval plesna umetnika Pio in Pina Mlakarja.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto

Aleksander BASSIN, dipl. pravnik in umetnostni zgodovinar, likovni kritik, direktor Mestne galerije Ljubljana, Ljubljana

Marijan DOVIČ, absolvent filozofske fakultete v Ljubljani, Novo mesto

Marinka DRAŽUMERIČ, dipl. etnologinja in umetnostna zgodovinarica, konzervatorica na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto

Klemen DVORNIK, študent AGRFT v Ljubljani, Prapreče pri Šentjerneju

Vlado GARANTINI, učitelj, Osnovna šola Litija, Zagorje ob Savi

Stane GRANDA, dr. zgodovinskih znanosti, zgodovinar ZRC SAZU, Ljubljana

Stanka HRASTELJ, študentka Teološke fakultete v Ljubljani, Leskovec pri Krškem

Darija JAKŠE, prof. slovenskega jezika in književnosti, lektorica slovenskega jezika v Bratislavi na Slovaškem, Novo mesto

Zdenka JAKŠE, prof. razrednega pouka, Osnovna šola Vavta vas, Novo mesto

Ivan KASTELIC, dipl. novinar, muzejski pedagog, Posavski muzej Brežice, Brežice

Alenka KOLŠEK, mag., dipl. inž. krajinske arhitekture, kons. svetovalka, Celje

Tomaž KONCILJA, študent slovenskega jezika in primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Novo mesto

Tomaž LEVIČAR, študent arhitekture, Novo mesto

Andrej LUTMAN, samostojni ustvarjalec s področja kulture, Idrija

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Jadranka MATIČ ZUPANČIČ, prof., višja bibliotekarka v Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto

Meta MATIJEVIČ, prof. zgodovine, arhivistka, Zgodovinski arhiv Ljubljana – Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, Mirna Peč

Ivanka MESTNIK, predmetna učiteljica, upokojena, Novo mesto

Alenka MISJA, kustosinja v Belokranjskem muzeju Metlika, Metlika

Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan, Mirna Peč

Ivanka POČKAR, dipl. etnologinja, muzejska svetovalka, Posavski muzej Brežice, Brežice

Marjan RAVBAR, dr. geografskih znanosti, direktor Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani, Novo mesto

Andrej RIFEL FELAN, gimnazijski maturant, uslužbenec, Litostroj Ljubljana, Kamnik

Mitja SADEK, študent zgodovine in latinščine na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Novo mesto

Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas

Vincent ŠIKULA, pisatelj, predsednik Društva slovaških pisateljev, Bratislava

Artur ŠTERN, dr. znanosti, znanstveni sodelavec inštituta Bion, Ljubljana

Jože VRŠČAJ, dipl. akademski kipar, Črnomelj

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik X., leto 1999, št 2 (62)
ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Anton Starc, dr. med.
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Metlika, Šentjernej, Škočjan, Trebnje in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
- SVET REVIJE:** Predsednik sveta: Robert Judež (Mestna občina Novo mesto), člani: Cvetka Klobučar (Škočjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnikar (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
- UREDNIŠTVO:** Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marjan Ravbar (Družbena vprašanja), Janez Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Tomaž Koncilija in Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik) in Marko Koščak
- NASLOV UREDNIŠTVA
IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (068) 317-256, faks: (068) 322-731, elektronska pošta: rast@infotehna.si
- TAJNIK REVIJE:** Franc Zaman
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast
Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT.
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext (ascii).
- NAKLADA:** 1000 izvodov
- PRIPRAVA ZA TISK:** Biro M Novo mesto
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415 - 325 / 92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.
- Izhaja dvomesečno.
- Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Infotehna Novo mesto in občine soizdajateljice.

82
RAST 1999



200701944,2

COBISS 0

KNJARNICA M. JARCA
DOMOVINSKI ODDELAK

RAST – APRIL 1999

MESTNA OBČINA NOVO MESTO